

POUL MEYER

DANSK FORENINGSRET

NYT NORDISK FORLAG ARNOLD BUSCK

KJØBENHAVN 1950

Til udgivelsen af denne bog er der ydet støtte
af Kraks legat. For denne støtte beder jeg
legatets bestyrelse modtage min bedste tak.

København i august 1950

POUL MEYER

DANSK FORENINGSRET

Tidligere udkom:

Erstatningsfastsættelse ved Ekspropriation
(1943)

—

Danske Bylag
(1949)

DANSK FORENINGSRET

Indledning.

Kapitel 1.

FORENINGSBEGREBET

1. Aftale	13
2. Varigere virksomhed	13—14
3. Fast medlemsforhold	14—18
4. Ikke offentligretligt forhold	18—19
5. Visse mindstekrav	19—20

Kapitel 2.

FORENINGSFRIHEDEN

1. Hvilke foreninger beskyttes af grundloven?	21—36
A. Foreningsformålet	22—30
B. Foreningsvirksomheden	30—34
C. Foreningsdeltagerne	34—36
2. Grundlovsbeskyttelsens indhold	36—41
A. Ingen forudgående tilladelse	36—37
B. Offentligt tilsyn	37—41
3. Ulovligt stiftede foreninger	42—45
4. Tvangsopløsning af foreninger	45—48
A. Ændringer i lovgivningen	45—46
B. Opløsning som straffeforanstaltning	47—48

Kapitel 3.

FORENINGSAFTALEN

1. Foreningens stiftelse	49—50
2. Ind- og udmeldelse	50—52

Kapitel 4.

FORENINGSLEDELSEN

1. Generalforsamlingen	53—63
A. Formelle krav	53—60
B. Ugylde beslutninger	60—63
2. Bestyrelse og forretningsudvalg	63—67
3. Formand og forretningsfører	67—69

4. Underafdelinger og hovedforening	69—71
5. Foreningsledelsens ansvar	71—83
A. Almindelig erstatningsregel	71—78
B. Forsømt tilsyn	78—82
C. Strafansvar	82—83

Kapitel 5.

MEDLEMSFORHOLDET

1. Ret til optagelse	84—100
A. Deklaratorisk retskrav	84— 87
B. Præceptivt retskrav	87— 96
C. Betingelser for medlemsskab	96—100
2. Pligtmæssigt medlemsskab	100—103
3. Tab af medlemsret	103—110
4. Pligter og rettigheder	110—118
A. Medlemmernes forpligtelser	110—113
B. Medlemmernes rettigheder	113—117
C. Andel i foreningsformuen	117—118
5. Ændringer i medlemsforholdet	118—124

Kapitel 6.

FORHOLDET TIL IKKE-MEDLEMMER

1. Om begrebet juridisk person	125—139
2. Begrænset ansvar	140—142
3. Afslutning af retshandler	142—149
A. Ingen kompetencebestemmelser i vedtægterne	142—143
B. Kompetencebestemmelser i vedtægterne	143—149
1) Medkontrahenten kender vedtægterne	143
2) Medkontrahenten kender ikke vedtægterne	143—147
3) Fuldmagt med særlig tilværelse	147—149
4) Signatur og prokura	149
4. Ansvar for skadegørende handlinger	149—155
Culpa. DL 3-19-2. Særligt foreningsretligt ansvar. Anonyme fejl	
5. Foreningen som part i retssager	155—159
6. Foreningens strafferetlige ansvar	159—162
7. Æreret. Navn og kendetegn	163—169
A. Æreret	163—168
B. Beskyttelse af privatlivet	168
C. Navneret m. v.	168—169

Kapitel 7.

DOMSTOLENES KOMPETENCE I FORENINGSFORHOLD

1. Indledning	170—173
2. Foreningens selvdomme. (Anvendelse af retsnormer)	173—189
A. Formelle tvistigheder	174—179
B. Materielle tvistigheder	179—183
C. Udelukkelsesklausul	184—186
D. Foreningsvoldgift	186—189
3. Foreningens selvstyre. (Anvendelse af frit skøn)	190—195
4. Afvisning eller frifindelse?	196—197

Kapitel 8.

FORENINGENS OPHØR

1. Vedtægtsbestemmelser om opløsning	198—201
2. Foreningens konkurs	201—202
3. Incorporation i en anden forening	202
4. Opløsning ved lov eller dom	202
Sagregister	203—204

FORKORTELSER

(H):	Højesteretsdom.
HRT:	Højesteretstidende.
JA:	Juridisk arkiv.
JT:	Juridisk tidsskrift.
JU:	Juridisk ugeskrift.
Jur.:	Juristens domssamling.
LOH&Strd.:	Lands-, over- samt hof- og stadsretsdom.
NJA:	Nyt juridisk arkiv.
(SH):	Sø- og handelsretsdom.
TfR:	Tidsskrift for retsvidenskab.
U:	Ugeskrift for retsvæsen.
(V):	Vestre landsrets dom.
VLT:	Vestre landsrets tidende.
(Ø):	Østre landsrets dom.
ØLT:	Østre landsrets tidende.

Fortegnelse over litteratur, der i teksten er angivet i forkortet form.

- Knud Berlin: Den danske Statsforfatningsret II, Kbh. 1939.
Bernt Hjejle: Frivillig Voldgift, Kbh. 1937.
Bernt Hjejle: Foreningsvoldgift, Kbh. 1941.
Stephan Hurwitz: Kollektive enheders pønale ansvar, Kbh. 1933.
Knud Illum: Den kollektive Arbejdsret, Kbh. 1939.
Jan Kobbernagel: Ledelse og Ansvar, Kbh. 1945.
H. B. Krenchel: Haandbog for Dirigenter, Kbh. 1932.
Henning Matzen: Den danske Statsforfatningsret III, Kbh. 1909.
Alf Ross og Ernst Andersen: Dansk Statsforfatningsret II, Kbh. 1948.
Kr. Sindballe: Dansk Selskabsret I, 2. udg. 1936, II—VI, 1930—35.
Kr. Sindballe: Dansk Selskabsret I og III ved Niels Klerk, Kbh. 1949.

INDLEDNING

I det moderne samfund er den økonomiske, sociale og politiske virksomhed præget af sammenslutninger af enkeltpersoner til varetagelse af visse — i hvert enkelt tilfælde — nærmere angivne fælles formål.

Det økonomiske liv beherskes af aktieselskaber, andelsforeninger og kreditforeninger. Arbejdsforholdene beherskes af fagforeninger og arbejdsgiverforeninger. Den private erhvervsvirksomhed er i stigende grad præget af de kollektive pris- og forretningsaftaler, som kommer i stand mellem brancheforeninger af forskellig art, dels for at bestemme forholdet mellem en forenings medlemmer indbyrdes, dels for at fastsætte betingelserne for medlemmernes økonomiske forbindelse med ikke-medlemmer.

I det moderne samfund vil det enkelte individ ofte være vanskeligt stillet i en erhvervskamp, som ikke alene føres individuelt mellem personer og virksomheder indbyrdes, men som ofte må føres imod konkurrerende interessesammenslutninger og statsmagts stigende krav om kontrol og mulighed for indgreb i den enkeltes virksomhed. Som følge deraf må de enkelte persongrupper selv søge at opnå en lignende kollektiv magtstilling som den, mod hvem de ellers vil kæmpe forgæves. Tjenestemænd, ingeniører, læger, dyrlæger, landinspektører, o. s. v., o. s. v. — alle har de deres faglige sammenslutninger, som kan varetage deres interesser, og som i et vist omfang kan handle på deres vegne.

Men sammenslutningerne har ikke alene privatretlig betydning. De store erhvervsorganisationer har i stigende grad fået indflydelse på lovgivning og forvaltning. Ikke mindst har det vist sig, at denne indflydelse vokser sig stærk i krigs- og krisetider.

Og udenfor disse økonomiske, sociale og politiske sammenslutninger af afgørende betydning for samfundslivet kender vi hundreder og atter hundreder af foreninger med de mest forskelligartede formål.

Der findes vel næppe noget menneske her i landet, som ikke er medlem af een eller flere af sådanne foreninger.

Når forholdene er således, er det klart, at *foreningsretten*, d. v. s. de retsregler, der gælder for foreningens forhold indadtil og udadtil, må være af ganske overordentlig stor betydning, og det er en del af retsordenen, som vi alle kan komme i berøring med. Nu siger det sig selv, at det ikke har noget fornuftigt formål at forsøge på i en enkelt fremstilling at redegøre for alle de retsforhold, som står i forbindelse med den mangfoldighed af sammenslutninger, som er nævnt foran. Der er heller ikke noget praktisk behov for en sådan fremstilling. De vigtigste af de foreninger, der udøver en egentlig erhvervsvirksomhed, nemlig interessentskaber, aktieselskaber, andelsforeninger og kreditforeninger, er behandlet indenfor den retsdisciplin, der benævnes *selskabsretten*.

I *Sverige* kaldes det omfattende begreb, jeg her har benævnt foreningsretten, for *associationsrätten*. Ved associationer forstår man private, frivillige sammenslutninger. Disse deles atter i selskaber (bolag), hvis medlemstal (eller i hvert fald medlemsandele) i alt væsentligt kan angives bestemt, medens foreninger karakteriseres derved, at deres medlemsantal kan være vekslende i en sådan grad, at det ikke praktisk kan fikseres. De vigtigste *bolag* er aktieselskaber og interessentskaber. Foreningerne deles i *økonomiske* og *ideelle* foreninger. Til de førstnævnte hører alle foreninger, som driver økonomisk virksomhed til fremme af deres formål, der som regel også vil være af økonomisk karakter, dette gælder især andelsforeninger af forskellig art. Disse foreninger er underkastet en særlig foreningslov og skal registreres. Udenfor loven falder de ideelle foreninger, som ganske vist for en del kan have økonomiske formål, men som ikke fremmer disse formål ved en egentlig erhvervsvirksomhed, f. eks. arbejdsmarkedets organisationer, de faglige sammenslutninger samt brancheforeninger.

Når jeg i indledningen til en fremstilling, der ikke iøvrigt vil beskæftige sig med udenlandsk ret, fremdrager denne svenske systematik, skyldes det en afgjort uvilje imod at tage de endnu uafklarede spørgsmål om en hensigtsmæssig systematik for en juridisk behandling af disse omfattende problemer i dansk ret op til behandling. For at give læserne et indtryk af, hvorledes jeg selv har foretaget afgrænsningen af den følgende fremstilling, vil jeg derfor i første række henviser til, at jeg har ladet mig lede af savnet af en fremstilling af de

regler, der gælder i dansk ret for de foreninger, som efter svensk systematik (samt ældre dansk sprogbrug) kaldes *ideelle*, hvormed jeg altså forstår de foreninger, der ikke driver erhvervsvirksomhed, men som altså for en del godt kan have økonomiske formål, nemlig at fremme medlemmernes økonomiske og erhvervsmæssige interesser. Hvor intet andet er fremført i den følgende fremstilling, er det forfatterens opfattelse, at de refererede retsregler har fuld gyldighed for hele det store område af ideelle foreninger, altså fra fagforeninger over andre faglige sammenslutninger til sportsforeninger og lignende sammenslutninger.

I adskillige tilfælde — således især angående spørgsmålet om adgangen til at opnå og bevare medlemsskab — sonderer domstolene imellem sådanne foreninger, hvor medlemmernes interesse i medlemsforholdet har en vis betydelig vægt, og sådanne, hvor interessen ikke umiddelbart påkalder retsordenens indgriben. Da sonderingen imidlertid ikke kan gennemføres efter klare kriterier, der har gyldighed i alle tilfælde, vil det være nødvendigt principielt at lade fremstillingen omfatte reglerne for alle de såkaldte ideelle foreninger.

Herfor taler også det forhold, at adskillige foreningsretlige grundsætninger vil vise sig at have gyldighed for et langt større område end de ideelle foreninger. Dette gælder således især den del af de erhvervsdrivende foreninger, hvis virksomhed ikke er reguleret af nogen særlig lovgivning. Således vil størsteparten af den følgende fremstilling have fuld gyldighed for alle former for *andelsforeninger*, idet dog hensynet til fremstillingens hovedformål nødvendiggør, at alle spørgsmål, der opstår i forbindelse med disse foreningers erhvervsvirksomhed, således især spørgsmålet om foreningens kapitalforhold og medlemmernes ansvar for foreningens gæld, i det hele er udeladt. Herom må henvises til selskabsretten.

På den anden side er det klart, at fremstillingen principielt ikke har gyldighed for *aktieselskaber*, hvis virksomhed er reguleret ved særlig lov, men dette udelukker ikke, at enkelte foreningsretlige grundsætninger har gyldighed også for disse selskaber. Domspraksis vedrørende økonomiske foreninger og selskaber er anvendt, hvor disse virksomheders særlige karakter ikke udelukkede dette. Sådanne domme er dog anvendt med den største forsigtighed.

Hvor intet andet er anført i det følgende, går fremstillingen ud fra, at de fremstillede grundsætninger har gyldighed for såvel økonomiske som ideelle foreninger, men i alle vigtige tvivlstilfælde vil der

blive taget udtrykkelig stilling til spørgsmålet. Fremstillingen i kapitel 2 om foreningsfriheden er ment som en udtømmende behandling af dette emne med gyldighed for alle sammenslutninger, der kan antages at være omfattet af grundlovens § 85. Det er ikke sædvanligt at se sådanne statsretlige emner behandlet i en fremstilling af privatretlige spørgsmål, men hensynet til sådan sædvane har ingen vægt overfor hensynet til at samle alle regler vedrørende foreningerne i en enkelt fremstilling.

Fremstillingens formål er at redegøre for gældende dansk ret, og vil derfor — på et enkelt afsnit nær — ikke beskæftige sig med teoretiske undersøgelser eller sammenligninger med fremmed ret. Ligeledes er den historiske baggrund for de nugældende retsgrundsætninger helt ladet ude af betragtning.

Udenfor fremstillingen falder de fleste af de spørgsmål, som rejser sig af de enkelte foreningers specielle karakter og virksomhed. Herom må henvises til erhvervsretten, arbejdsretten, læren om pris- og eksklusivaftaler samt andre fremstillinger af specielle foreningsformål.

Kapitel 1.

FORENINGSBEGREBET

1. For at kunne tale om en forening i privatretlig forstand, må der foreligge en udtrykkelig eller stiltiende *aftale* om stiftelse af eller tilslutning til en fælles virksomhed. Foreningsrettens regler vil dog også gælde for sammenslutninger, hvoraf man bliver medlem uden en privatretlig gyldig viljeserklæring (f. eks. folkekirken, hvori man optages ved dåb og konfirmation), når man dog har fri adgang til at forlade sammenslutningen. I visse tilfælde kan man være »tvunget« medlem af en forening, d. v. s. at medlemsskabet er nødvendigt for at opnå eller bevare et udenfor foreningsforholdet liggende retsgode. Dette gælder f. eks. parcel- eller grundejerforeninger, hvori de pågældende ejere ifølge bestemmelser i deres skøder eller i tinglyste servitutter på deres ejendomme skal være medlemmer. Denne »tvang« kan naturligvis ikke udelukke, at der er tale om en egentlig forening.

Derimod falder alle fællesskabsforhold, som stiftes ved tilfældigt sameje eller anden tilfældig samberettigelse udenfor foreningsretten, se *Sindballe I*, 5 f. Et sådant fællesskab vil på den anden side senere kunne give anledning til aftaler om fortsættelse eller afvikling, og dermed vil en egentlig forening kunne opstå.

2. Dernæst er det ikke ligegyldigt, hvad der er formålet med den fælles virksomhed. En sammenslutning til udførelse af en enkeltstående handling kan således ikke udgøre en forening, såfremt handlingens udførelse umiddelbart kan iværksættes. En sammenslutning af personer til gennemførelse af en fælles skovtur den førstkommande maj vil således formentlig ikke kunne betragtes som en forening, selv om der kan være valgt en bestyrelse (festudvalg), måske endog en formand, og selv om der afkræves et kontingentbeløb hos hver enkelt deltager. Hvis derimod sammenslutningens formål er at afholde en skovtur hvert år den 1. maj, vil den under visse betingelser kunne udgøre en forening. *Formålets opnåelse skal således medføre en vis*

varigere virksomhed. Derfor vil en sammenslutning af personer til fremskaffelse af et monument for en afdød berømthed godt kunne være en forening, hvis nemlig foreningens virksomhed strækker sig videre end til blot at opkræve bidrag hos »medlemmerne«, f. eks. afholdelse af bazarer, foranstaltning af landsindsamling o. l. De samme betragtninger kan gøres gældende, for så vidt sammenslutningens formål er at indbringe deltagerne en økonomisk gevinst. Hvis flere personer ved en detaljeret, skriftlig kontrakt med angivelse af fuldmægtige og deres bemyndigelse, har sluttet sig sammen om at købe et bestemt vareparti i udlandet og sælge det til fælles fordel på hjemmemarkedet, udgør denne aftale ikke nogen foreningskontrakt, thi under normale forhold vil dette køb og salg kun foranledige enkelte på forhånd kendte handlinger, men ikke nogen varigere virksomhed.

3. Det er imidlertid ikke alene foreningsvirksomheden, der skal være af varigere karakter, dette gælder også de enkelte medlemmers tilslutning til fællesskabet. Såfremt de enkelte medlemmer kan tilslutte sig foreningen med gyldighed for et enkelt arrangement, f. eks. en enkelt sammenkomst eller en enkelt forretningstransaktion, vil dette »fællesskab« heller ikke kunne betegnes som en forening. Den vil da oftest være en erhvervsvirksomhed drevet af de som foreningsorgan optrædende personer, og dette forhold ændres ikke, fordi der findes en medlemskreds, der regelmæssigt deltager i foreningens virksomhed. Det har vel bl. a. været dette synspunkt, som var afgørende for dommene i U 1926, 129 (Ø) om Adlon-klubben og U 1926, 403 (Ø) om Lorry-klubben.

I domstiltældet vedrørende Adlon-klubben var forholdet det, at 4 personer på en »stiftende generalforsamling« bestående af de samme 4 personer var blevet enige om at stifte en selskabelig klub med disse 4 som bestyrelse. Bestyrelsen ansatte derefter sig selv som henholdsvis formand, forretningsfører, kasserer og sekretær med en månedlig løn af henholdsvis 800 kr., 500 kr., 400 kr. og 200 kr. Klubben begyndte derefter sin virksomhed, der bestod af restaurationsvirksomhed og underholdning fra kl. 12 nat til kl. 5 morgen. Som medlem kunne optages enhver hæderlig mand eller kvinde, når han eller hun proponeres til optagelse af et af klubbens medlemmer. Kontingentet var 5 kr. årlig, men desuden betaltes en entréafgift af 3 kr. pr. aften. I den indtil retssagen forløbne tid havde entréindtægten udgjort 222.000 kr. og kontingentet 40.000 kr. Der havde været afholdt to generalforsamlinger, hvor kun bestyrelsen mødte, således at formand og forretnings-

fører i samtlige klubbens anliggender faktisk kunne disponere på egen hånd.

Det hedder i underrettsdommen, der stadfæstes af landsretten: »Når nu henses til, hvad der i det hele foreligger oplyst om 1) Adlon-klubbens stiftelse og dennes daglige ledelse, findes det ubetænkeligt at gå ud fra, at klubbens eneste formål er at omgå beværterlovens regler om lukketid m. v.; når derhos henses til det øvrigt foreliggende derunder navnlig 2) forholdet mellem klubbens entréindtægt og indtægten ved det årlige kontingent, samt den omstændighed, at 3) adgangen til klubben praktisk talt står åben for alle og enhver inden for visse samfundsklasser, uden at det iøvrigt forlanges eller blot ventes, at de pågældende skal nære nogen fælles foreningsinteresse, må der gives anklagemyndigheden medhold i, at *»Adlon-klubben« ikke med føje kan betegnes som en forening*«. Herefter blev formand og forretningsfører dømt for overtrædelse af beværterlov og politivedtægt.

Dommens hovedargument er, at Adlon-klubben havde til formål at omgå beværterlovens reglement om lukketid m. v., idet disse regler ikke gjaldt for foreninger. Blandt de momenter, der var afgørende for resultatet, var endvidere, at medlemsforholdet var af en ganske løs beskaffenhed. Det er formentlig også til støtte herfor, at dommen anfører, at medlemmerne var ganske blottet for nogen fælles foreningsinteresse, idet meningen hermed formentlig har været, at »medlemmerne« end ikke havde til hensigt at deltage i nogen regelmæssig selskabelighed under almindelige, konventionelt givne foreningsformer, da selskabeligheden jo i sig selv udmærket godt kan være et reelt foreningsformål.

Derfor er det altfor vidtgående, når underrettsdommen og delvis også landsretsdommen i Lorry-sagen lægger så megen vægt på, at klubbens hovedformål var selskabelighed, og at de øvrige i lovene anførte formål var ganske betydningsløse i forhold hertil. Det afgørende for bedømmelsen af denne sag må ligeledes være medlemsforholdets ganske løse karakter, der karakteriseres i landsretsdommen derved, at adgangen til sammenkomsterne havde stået åben for en ganske uafsondret og ubegrænset kreds af personer, således at der ikke kunne være tale om at betragte klubben som en sluttet kreds endsige en forening. Af de øvrige omstændigheder kan fremhæves, at medlemskontingentet kun blev afkrævet, når medlemmet gav møde.

Det er således muligt, at man må give de to forannævnte domme

ret i, at der ikke i de foreliggende tilfælde i nogen henseende var tale om egentlige foreninger, men det er i hvert fald ikke rigtigt i en dom vedrørende overtrædelse af beværterlovgivningen at statuere et så vidtrækkende resultat. Det forekommer nemlig usandsynligt, at der dog ikke skulle have været en mindre kreds, der følte sig fast tilknyttet til de pågældende foreninger, og hvis forhold til disse med rette kunne betegnes som et egentligt medlemsforhold. Dette ville naturligvis ikke på nogen måde have ændret resultatet, men det ville dog medføre, at de pågældende foreninger i *andre* henseender end i forholdet til beværterlovgivningen var at betragte som reelle. Det må således antages, at tilstedeværelsen af vedtægter, foreningsorganer og en vis medlemskreds — selv om denne kreds er temmelig begrænset — i de fleste tilfælde vil være nok til at tilkende foreningen civil retssubjektivitet herunder proceshabilitet. Dommene burde derfor have indskrænket sig til at udtale, at de pågældende foreninger ikke var af en sådan art, at de af dem arrangerede foranstaltninger faldt udenfor beværterlovgivningen eller f. eks., at der ikke i henseende til beværterlovgivningens regler kunne antages at foreligge egentlige foreninger.

Den her fremsatte kritik af dommene vedrørende Adlon og Lorry synes godkendt af højesteret i den i U 1928, 552 og 1011 refererede sag.

Der var dannet en forening ved navn »Nørhalne Kørselsforening« med det formål at skaffe medlemmerne billig befordring på ruten Nørhalne-Ålborg, hvor der ikke fandtes offentlige befordringsmidler. Indmeldelse skete skriftligt til bestyrelsen, der forsynede hvert medlem med et medlemskort. Medlemmerne betalte 1 kr. i indskud og et årligt kontingent af 1 kr. Kontingentet blev dog senere nedsat til 25 øre. For kørsel på ruten betalte medlemmerne efter særlig takst-tarif. Bestyrelsen blev nu sat under tiltale for overtrædelse af forbudet mod rute- og omnibuskørsel uden særlig tilladelse. En landsdommer afgav dissens, idet han var enig med underretsdommen i, at der forelå en forening, hvis »love og organisation ikke tyder på, at foreningen tilstræber andet end det berettigede formål, i mangel af offentlige befordringsmidler at give sine medlemmer adgang til regelmæssig og billig befordring til og fra den nærmeste købstad, navnlig ikke at drive rutebilkørsel for alle og enhver.« Bestyrelsen blev imidlertid dømt af landsrettens flertal og af højesteret. I præmisserne hedder det: »Efter alt foreliggende og særlig når henses til, at adgan-

gen til at blive medlem af foreningen — mod et ringe medlemskontingent — står åben for alle og enhver, der kan antages at have interesse i rute (omnibus)-kørsel på den pågældende strækning, at foreningens udgifter i det væsentligste dækkes gennem den takstmæssige betaling for befordringen, og at den af foreningen drevne i dommen nærmere beskrevne kørsel i det hele er organiseret ganske som sædvanlig rute (omnibus)-kørsel, findes foreningens kørsel at måtte falde ind under . . .«.

Den dissenterende landsdommer synes åbenbart at være gået ud fra, at det var tilstrækkeligt til at frifinde foreningen, at denne eksisterede som sådan, og at dette var tilfældet, er efter min mening givet. Men naturligvis er dette ikke nok til frifindelse, og dommen fastslår, så vidt jeg kan se med rette, at foreningens kørsel faldt ind under bestemmelserne vedrørende koncessioneret rutebilkørsel. I dette tilfælde ville det også have været helt misvisende at statuere, at der ikke eksisterede nogen egentlig forening. Der kan næppe være tvivl om, at i alle andre henseender end den omhandlede, ville foreningen blive anerkendt som sådan. Domsbegrundelsen har for øvrigt ikke helt frigjort sig fra den tankegang, at det afgørende er, om der i det hele foreligger en forening eller ej.

De forannævnte domme giver altså udtryk for, at domstolene er meget skeptiske overfor foreninger, der dannes alene med det formål at komme udenom lovbestemmelser, der kun gælder for virksomhed udenfor den lukkede foreningskreds. Men man kan ikke af dommene slutte, at enhver forening, der er dannet alene med et sådant formål, skulle kunne tilsidesættes i henhold til den særlige lovgivning, der i de enkelte tilfælde er tale om. For at anerkende, at der foreligger en forening i disse henseender, må man i hvert fald kræve, at virksomheden begrænses til en fast afgrænset medlemskreds med varig tilknytning til foreningen under sådanne forhold, at dette medlemsskab effektivt kontrolleres. Men dette er ikke altid nok. I Nørhalne-dommen blev der med rette lagt vægt på, at foreningsvirksomheden i alt væsentligt blev betalt af medlemmerne i forhold til de ydelser, de modtog, og efter bestemte takster, medens kontingentet ikke spillede nogen rolle. I andre tilfælde vil man i modsat retning kunne anføre, at foreningen dog ikke udelukkende har det formål at omgå loven. Men selve omgåelseshensigten kan i sådanne tilfælde, hvor det anerkendes, at virksomheden lovligt kan udøves indenfor en sluttet foreningskreds, ikke være tilstrækkelig til at gøre virksomheden ulovlig.

Mest simpelt er retsforholdet naturligvis, når domstolene ikke skal tage stilling til foreningsvirksomheden som sådan, men kun til en enkelt foranstaltning, f. eks. de talrige tilfælde, hvor en bestyrelse tiltales for afholdelse af offentligt bal ved at have tilladt andre end medlemmer at deltage i ballet, se f. eks. U 1929, 966 og 1935, 827 (Ø). Endnu videre går højesteretsdommen U 1949, 623. Det fremgår heraf, at I/S Sønderport i Silkeborg, der var en sammenslutning af praktisk taget alle byens fagforeninger og derfor havde et medlems-tal på ca. 5.600, havde afholdt et bal, hvortil medlemmerne med hustruer og udenbys gæster havde adgang. Ved samtlige tre instanser, der behandlede sagen, blev det fastslået, at det pågældende bal måtte anses for offentligt bl. a. under hensyn til den meget omfattende kreds, der havde adgang til ballet. Det er bemærkelsesværdigt, at der ikke særligt er lagt vægt på adgangen for hustruer og gæster, således at den kreds, der tales om, er selve medlemskredsen. En landsdommer afgav dissens, idet han mente, at der ikke var tale om et offentligt bal, når ballet afholdtes i sammenslutningens bygning, og der var effektiv kontrol med medlemskort, hvilket han anså var tilfældet. At der her er tale om en egentlig forening er altså givet, og det må formentlig også anses for givet, at resultatet ikke i væsentlig grad bygger på tilstedeværelsen af gæster, hvorfor det altså er foreningsballet, der som sådant erklæres for offentligt i henhold til den for sådanne arrangementer gældende lovgivning.

Tilsvarende problemer opstår ved afgørelsen af, om udførelse af musik i foreninger er offentlig og derfor omfattet af komponistret-tighederne, jfr. U 1936, 836 (Ø), eller om en teaterforestilling i en forening er afgiftspligtig jfr. U 1925, 529 (H).

Bortset fra de praktiske momenter, der har været anført ved gennemgangen af de forannævnte domme, kan man i almindelighed fastslå, at domstolene i hvert enkelt tilfælde forbeholder sig at afgøre, om en forening er af en sådan art, at dens virksomhed som sådan eller enkelte særligt udpegede foranstaltninger omfattes af lovgivningsregler, der principielt ikke gælder for foranstaltninger, som foretages af og for en lukket medlemskreds. Ved et benægtende svar har domstolene altså ikke taget stilling til, om der i andre henseender foreligger en egentlig forening.

4. Fra foreningsbegrebet må endelig udskilles alle institutioner af *offentligretlig* karakter, se *Sindballe* I, 6. Dette medfører, at alle sammenslutninger, hvoraf en vis gruppe personer efter loven er *fødte*

medlemmer, ikke er foreninger i privatretlig forstand, dette gælder således stat og kommune. At lovgivningen pålægger personer at være medlem af visse sammenslutninger kan formentlig ikke bringe disse sammenslutninger ud over foreningsbegrebet, når dog loven ikke hjemler adgang til direkte tvangsindmeldelse. Derfor må de statsanerkendte sygekasser på ulovbestemte områder behandles efter foreningsrettens almindelige regler, idet medlemsskab vel er påbudt men ikke kan gennemtvinges undtagen gennem årlige bøder, hvis størrelse, der ikke ændres ved fortsat undladelse, endog er fastsat af loven, jfr. § 83, stk. 2, i lovebekendtgørelse nr. 176 af 15. april 1948. Også den danske folkekirke er at betragte som en forening, selv om de for kirken fastsatte lovbestemmelser ikke giver plads for nogen synderlig anvendelse af de almindelige grundsætninger.

5. Der vil ikke i almindelighed kunne stilles bestemte krav med hensyn til antallet af de personer, som er nødvendigt for at tale om en forening, og den gamle romerretlige regel om at tre personer udgør et kollegium har i hvert fald ikke gyldighed i denne henseende. Efter den svenske lov om økonomiske foreninger kræves der til stiftelsen mindst fem medlemmer. Der findes ingen afgørende domme, som fastslår de mindstekrav, som må være opfyldte, for at domstolene her i landet vil anerkende en forening i civilretlig forstand, men spørgsmålet kan foreligge, når der er tale om den påståede forenings retssubjektivitet, herunder især reglen om medlemmernes personlige ansvarsfrihed for foreningsgæld, samt den påståede forenings proceshabilitet.

Efter forholdets natur må det dog kræves, at der findes et passende antal medlemmer, hvilket kan udlægges således, at der foruden en foreningsledelse, der dog i hvert fald må bestå af en formand og nogle bestyrelsesmedlemmer, også findes nogle menige medlemmer. Det må desuden kræves, at foreningen har vedtægter, omend disse ikke behøver at være skriftlige, samt at der regelmæssigt, og i hvert fald een gang om året afholdes generalforsamling. Domstolene vil vel i almindelighed efterlyse generalforsamlings- eller bestyrelsesprotokoller, men den slags formaliteter vil ikke kunne kræves, hvis afholdelsen af disse forsamlinger kan godtgøres på anden måde. Endelig vil man i givet fald kræve dokumentation for en vis regelmæssig foreningsvirksomhed.

Som ledende dom kan anføres østre landsrets dom af 8. 6. 1950, IV. afd. nr. 51/1950. Der var afsluttet en overenskomst mellem to svæve-

flyveklubber, hvorefter den ene skulle yde den anden forskellige former for bistand. Da overenskomsten formentes brudt, afholdt den krænkede forening et bestyrelsesmøde om sagen, og formanden ønskede at anlægge retssag, medens de to øvrige medlemmer af bestyrelsen protesterede herimod, og da formanden fastholdt sit standpunkt, udmeldte de sig af foreningen. På dette tidspunkt var kun de tre nævnte medlemmer anmeldt til svæveklubunionen, hvortil foreningen var knyttet, men foreningens formand hævdede, at det kun var for at spare kontingent til unionen, idet de tidligere medlemmer fortsat var knyttet til foreningen, der imidlertid af forskellige grunde havde indstillet sin virksomhed, hvorfor der ikke var opkrævet kontingent siden 1944.

Underrettsdommen nærede betænkelighed ved at statuere, at der ikke forelå en forening, men i landsrettens dom hedder det: »Under hensyn til at det ikke er godtgjort, at de medlemmer, som var tilsluttet foreningen i 1944, i de følgende år har bevaret noget egentligt medlemsforhold, og da der i hvert fald, bortset fra formanden, ikke har været nogen foreningsledelse og ej heller udøvet nogen foreningsvirksomhed, finder retten ikke, at der har bestået nogen forening, der som sådan vil kunne optræde som part i retssager.«

Kapitel 2.

FORENINGSFRIHEDEN

Grundlovens § 85 lyder således: »Borgerne har ret til uden forudgående tilladelse at danne foreninger i ethvert lovligt øjemed. Ingen forening kan ophæves ved en regeringsforanstaltning. Dog kan en forening foreløbig forbydes, men der skal da straks anlægges sag imod den til dens ophævelse.«

Foreningsfriheden er således optaget blandt de såkaldte frihedsrettigheder, som vor grundlov tillægger en særlig beskyttelse. Sikringen af disse rettigheder er blevet et fundamentalt problem for nutidens demokratiske forfatninger og er et uadskilleligt led i selve folkestyrets idé. Om det ideologiske grundlag for beskyttelsen af disse rettigheder kan henvises til Alf Ross: *Hvorfor Demokrati?* Kapitel VIII, 6, Poul Andersen: *Menneskerettighederne* og Ross/Andersen: *Statsforfatningsret II*, Kapitel V § 29.

I det følgende vil der blive gjort et forsøg på en nærmere redegørelse for, hvad der ligger i grundlovens § 85, og redegørelsen indledes naturligt med en undersøgelse af, hvilke foreninger, der omfattes af grundlovens særlige beskyttelse (1), herunder dels foreningsformålets betydning for beskyttelsen (A), dels betydningen af de midler, der bringes i anvendelse ved bestræbelserne på at opnå de tilsigtede formål (B). Endelig vil det blive undersøgt, om der stilles særlige personlige krav til de borgere, der kan opnå grundlovmæssig beskyttelse af deres foreningsvirksomhed (C). Efter således at have undersøgt betingelserne for grundlovsbeskyttelsens eksistens, vil der blive gjort rede for retsvirkninger af den kendsgerning, at en forening omfattes af grundlovens beskyttelse (2), herunder dels den frie adgang til at stifte foreningen (A) og at fortsætte foreningsvirksomheden uden indgreb fra myndighedernes side (B), dels mulighederne for tvangsopløsning af foreninger, hvor disse enten er ulovlige fra stiftelsen (3) eller senere med særlig hjemmel erklæres for ulovlige (4).

1. Hvilke foreninger beskytter grundloven?

A. Foreningsformålet.

Ved en umiddelbar anvendelse af ordlyden i vor nuværende grundlovs § 85, 1. punktum, synes der ikke at være givet nogen særlig sikkerhed for foreninger i almindelighed eller enkelte arter i særdeleshed, idet grundloven ved at fastslå eksistensretten for foreninger med *lovligt* øjemed, har henvist spørgsmålet til afgørelse af den lovgivende magt.

Det er imidlertid ikke uden interesse at undersøge, i hvilket omfang regeringen efter lovgivningsmagts *bemyndigelse* kan udstede bestemmelser vedrørende retmæssigheden af nærmere angivne foreningsformål, så meget mere som bemyndigelseslovgivningen i vanskelige tider for samfundet, selv uden anvendelse af nødretsgrundsætningen, antager et betydeligt omfang.

Selve bestemmelsens ordlyd, hvorefter borgerne har ret til at stifte foreninger i ethvert *lovligt* øjemed, giver, under hensyn til den almindelige i statsretspraksis stedfundne fortolkning af udtrykkene »ved lov« og »ifølge lov«, ikke nogen støtte for at udelukke en nærmere bestemmelse af de tilladelige foreningsformål ved en bekendtgørelse udstedt i henhold til en bemyndigelseslov, thi ordet »lovligt« er ganske utvivlsomt benyttet som et udtryk for gældende dansk ret uden tanke for retsnormens form og tilblivelsesmåde.

Imidlertid må grundlovsbestemmelsens grundsætninger medføre en begrænsning i adgangen til at udstede en bemyndigelseslov på dette område udover de begrænsninger, der følger af statsretlige grundsætninger i almindelighed, se *Berlin II*, 198—215, *Poul Meyer*: Centraladministrationens adgang til udstedelse af retsanordninger, Kbh. 1948, 225 ff. m henv.

Det vil således være udelukket, at lovgivningsmagten bemyndiger regeringen til at udstede nærmere regler om, hvilke foreningsformål, der er tilladelige, thi det har jo netop været grundlovsbestemmelsen's formål at fratage regeringen en sådan ret, jfr. grl. § 85, 2. pkt. Grundlovens grundsætninger synes i det hele at kræve, at enhver fastsættelse af utilladelige foreningsformål sker *ved* lov, og dette må strengt fastholdes, således at foreningsformål må beskrives i loven på en sådan måde, at udstedelsen af udfyldende eller fortolkende bestemmelser er overflødig. Lovgivningen vil derfor heller ikke kunne

fastsætte, at oprettelsen af foreninger af en bestemt i loven nærmere angivet beskaffenhed, skal være afhængig af regeringens tilladelse. Det må så meget desto mere være udelukket, at der ved lov gives regeringen bemyndigelse til at afgøre, om en forening in concreto har et ulovligt formål og af den grund er utilladelig.

Det er som nævnt kun foreninger, der er stiftet i lovligt øjemed, som grundloven tilsikrer sin beskyttelse. For nu at undersøge foreningsformålets lovlighed må vi naturligvis først vende os til den positive lovgivning. Hvis en handling eller virksomhed er lovforbudt, kan foreninger ikke stiftes med det formål at udøve den pågældende virksomhed. Dette følger allerede af almindelige strafferetsgrundsætninger, hvorefter alle deltagere i en aftale om strafbar virksomhed vil kunne straffes med den for lovovertrædelsen fastsatte straf, jfr. § 23 i borgerlig straffelov. Den første betingelse for, at foreningen omfattes af grundlovens beskyttelse, er altså, at foreningsformålet er lovmedholdigt.

På den anden side giver grundlovens ordlyd ikke direkte nogen beskyttelse imod lovgivningsmagten, der tilsyneladende har helt frie hænder med hensyn til begrænsning af kredsen af lovlige foreningsformål, og således som lovgivningen har udviklet sig, også før den sidste verdenskrig, er foreningsfriheden derfor et meget skrøbeligt og usikret samfundsgode. Visse begrænsninger i lovgivningsmagtens kompetence følger dog af forfatningens grundsætninger og enkelte udtrykkelige grundlovsbestemmelser.

For det første fremgår det af grundlovens § 74, at lovgivningsmagten er udelukket fra at forbyde foreninger, hvis formål er at dyrke gud på en måde, der ikke strider imod sædeligheden og den offentlige orden. Under enevælden nærede statsmagten først og fremmest angst for den gennem menighedsgudstjenesten udbredte, religiøse propaganda, og når grundloven nu giver frihed også på dette område, har det utvivlsomt været gudstjenestens frihed, der i første række har været tænkt på. Om den nærmere retsstilling for religiøse samfund må henvises til fremstillingerne af den almindelige danske statsforfatningsret, se Berlin II, 348 ff, 371 ff. Matzen, III, 297 ff. Her skal spørgsmålet kun behandles i hovedtræk. For det første er det kun selve gudsdyrkelsen og de til dennes udførelse dannede samfund, der nyder godt af den særligt kvalificerede beskyttelse. Herunder må formentlig falde selve gudstjenesten, religionsskoler, præsteskoler, religiøse ordner o. lign. Ganske vist mener *Matzen*, 300, at

skoler, hvis eneste formål er at uddanne gejstlige, ikke er omfattet af grundlovens § 74 og derfor underkastet den almindelige lovgivning, men det må formentlig være rigtigst at udstrække den særlige beskyttelse til alle skoler, hvis eneste formål er opdragelse i den pågældende tro. Har skolen derimod tillige andre opgaver, f. eks. opfyldelse af den almindelige undervisningspligt for børn, vil den i så henseende være undergivet lovgivningens almindelige regler, se Berlin II, 350.

Det er dog, som nævnt, en betingelse for grundlovsbeskyttelsen, at »intet læres eller foretages, som strider imod sædeligheden eller den offentlige orden«. Det har været omtvistet, hvorvidt et religions-samfund har sat sig uden for grundlovsbeskyttelsen allerede derved, at der i dets bekendelsesskrifter findes læresætninger, som strider mod dansk lov og ærbarhed, eller om det tillige må kræves, at sådanne læresætninger er forkyndt gennem mundtlig eller skriftlig propaganda. Det første standpunkt støttes af *Matzen*, det andet af *Berlin*. Det vil dog ikke være muligt at opstille så skarpe kriterier. På den ene side må et nyere kirkesamfund, hvis vedtægter indeholder retstridige læresætninger, utvivlsomt kunne forbydes, selvom læren for så vidt angår de ulovmedholdige teser, hverken udbredes eller foretages her i landet. Således havde der formentlig intet været i vejen for — dog formentlig kun ved lov — at forbyde de i sin tid talrige Mormonsamfund her i landet, thi selv om flerkoneri ikke lærtes eller blev udøvet her i landet, var denne opfattelse af ægteskabet dog en så væsentlig del af mormonlæren og tillige af så ny oprindelse, at det var berettiget at lægge den til grund for en afgørelse af mormonlærens lovlighed jfr. *Matzen* III, 301, men cfr. Berlin II, 352. På den anden side vil man ikke kunne hævde, at kristne og jødiske trossamfund falder udenfor grundlovens kvalificerede beskyttelse, fordi der i de bibelske skrifter findes læresætninger, hvis efterlevelse i dag ville være i strid med lov og ærbarhed, thi sådanne sætninger må læses i historisk belysning, og ingen vil drømme om i dag at opfatte dem efter bogstaven. Spørgsmålet må altså afgøres konkret under hensyntagen til de historiske forhold.

Udenfor beskyttelsen efter grundlovens § 74 falder derimod al virksomhed, som ikke direkte omfattes af gudsdyrkelsen, f. eks. filantropi, sygepleje, almindelig foreningsvirksomhed o. lign., og hvis et trossamfund giver sig af med sådan virksomhed, nyder det ikke i denne henseende den kvalificerede retsbeskyttelse. Disse andre for-

mål kan derfor ad den almindelige lovgivningsvej forbydes eller begrænses, og overtrædelse af et givet forbud kan vel ikke medføre, at trossamfundet ophæves, men dog at den ulovlige virksomhed hindres ved tvangsforanstaltninger, selv om disse faktisk vil hindre den frie afholdelse af gudstjeneste.

Det må endvidere være udelukket ved lov at forbyde samtlige politiske foreninger eller gøre deres eksistens afhængig af en forudgående tilladelse, se Berlin II, 449. Dette fremgår ikke direkte af § 85, men er en forudsætning for grundlovens bestemmelser om rigsdagen og dens virksomhed. Derimod kan jeg ikke være enig med *Johs. Simonsen*, Juristen 1937, 220, der hævder, at lovgivningsmagten ej heller kan forbyde et eller flere bestemt angivne partier eller politiske foreninger. *Simonsen* anfører til støtte for sit standpunkt forudsætningen i § 32, 2. pkt., jfr. § 45, eventuelt støttet af § 31 og § 77. Disse bestemmelser kan dog højst anføres til støtte for det af *Berlin* hævdede, mere begrænsede standpunkt, eftersom ingen betvivler, at en politisk forening, der har et efter den almindelige borgerlige straffelov strafbart formål, vil kunne opløses ved dom. Men når dette erkendes, vil det ikke være muligt at drage nogen grænse imellem formål, hvis strafbarhed fremgår af den almindelige straffelovgivning, og formål, der måske af hensyn til statens sikkerhed og uafhængighed eller borgernes velfærd, efter et sagligt lovgivningsskøn erklæres for retstridigt.

Det vil dog være rigtigst, at sådanne statsfarlige formål forbydes i en *generel* lov, da en *konkret* lovgivning vendt imod enkelte partier altid vil have et odiøst skær over sig i et samfund, der principielt fastholder de klassiske borgerfriheder. Den bedste løsning er naturligvis, at selve grundloven giver udtømmende besked om grænserne for de tilladelige foreningsformål. Et forsøg herpå blev gjort ved § 85 i grundlovsforslaget af 1938:

»Foreninger, der virker for en omstyrtning af denne grundlov eller for at berøve borgerne eller grupper af disse nogen af de borgerne personligt ved §§ 74, 77—78 og 84—86 tilsikrede rettigheder, eller som virker ved eller søger at nå deres mål ved vold, anstiftelse af vold eller lignende strafbar påvirkning af anderledes tænkende, kan af regeringen kræves opløst ved dom. Opløsningens retsvirkninger bliver at fastsætte ved lov.«

Dette forslag var af temmelig dilettantisk karakter, og vi skal derfor ikke her fortabe os i de endeløse diskussioner, som fortolkningen

af de foreslåede bestemmelser kan give anledning til, se *Berlin*: Juristen 1938, 499 f, *Poul Andersen*: U. f. R. 1938 B, 270 f. Enkelte punkter skal dog fremhæves. Forslaget opstiller 2 grupper af ulovlige formål, 1) berøvelse af frihedsrettighederne, 2) omstyrtning af grundloven, og føjer dertil en angivelse af visse ulovlige midler, nemlig vold o. lign. Hvad angår de forbudte midler, indeholder forslaget intet nyt, da der altid har været enighed om, at foreninger, der anerkender vold og anden strafbar virksomhed som midler til at opnå foreningsformålet, må være retstridige, således at de ikke lovligt kan stiftes, ligesom bestående sammenslutninger kan opløses, se nedenfor side 30 f. Forbudet mod foreninger, der vil ophæve en eller flere af grundlovens personlige frihedsrettigheder for borgerne, vil utvivlsomt være af betydning, hvis man i en given situation tør håndhæve det, men i forbindelse med forbudet mod foreninger, der i det hele taget virker for en omstyrtning af grundloven, virker bestemmelsen temmelig overflødig. Hvad dette sidste forbud angår, skal man vist vogte sig for retslogisk fortolkning, der meget let kan komme til det resultat, at grundloven i dens foreslåede form skal være evig og uforanderlig. Hensigten med den foreslåede bestemmelse var god nok, men evnen til at udforme den har åbenbart manglet.

Dansk ret kender imidlertid nu et eksempel på *konkret* lovgivning vedrørende foreningsformålet, nemlig lov nr. 349 af 22. 8. 1941 om forbud mod kommunistiske foreninger og mod kommunistisk virksomhed. Herefter forbydes kommunistiske foreninger og sammenslutninger og kommunistisk virksomhed eller agitation af enhver art. Det forbudte foreningsformål er angivet som det udefinerede begreb »kommunisme«, der jo i og for sig går videre end »kommunistisk virksomhed«. Det skal ikke her forsøges at udrede, hvad loven har ment med kommunistiske foreninger, men da forbudet først og fremmest tog sigte på opløsning af bestående organisationer, er det klart, at loven var rettet imod »Danmarks kommunistiske parti« og de til dette parti knyttede organisationer. For så vidt angår et sådant forbud, må loven utvivlsomt være i overensstemmelse med grundloven, medens på den anden side de i loven hjemlede sanktioner i hvert tilfælde er i strid med dansk retsopfattelse og formentlig også grundlovsstridige. Om lovens anvendelse se nedenfor side 46. Bortset fra de forannævnte tilfælde, hvor man kan sige, at der gives en materiel garanti for foreningsfrihed, jfr. Ross/Andersen, 204, vil

lovgivningsmagten således frit kunne begrænse og regulere de til-ladelige foreningsformål.

Ifølge § 4, stk. 1, i lov nr. 109 af 7. 4. 1936 om kreditforeninger kan oprettelsen af kreditforeninger for fremtiden kun ske ved lov. Nogen ændring i de faktiske forhold medfører dette forbud mod oprettelse af kreditforeninger ikke, thi fra og med 1866 er alle kreditforeninger stiftet ved lov. Dette hænger imidlertid sammen med, at de alle har opnået særlige begunstigelser fra statsmagtens side. Det er imidlertid af interesse at undersøge, hvor omfattende dette foreningsforbud skal fortolkes.

Kreditforeninger defineres jo sædvanligvis som sammenslutninger af låntagere med det formål at skaffe lån på grundlag af medlemmernes solidariske ansvar, men til det hævdevundne kreditforeningsbegreb hører tillige, at lånene optages ved udstedelse af kasseobligationer svarende til foreningens panterettigheder i medlemmernes faste ejendomme. Spørgsmålet er da, om det er forbudt borgerne at oprette sådanne foreninger. Det kan nu givetvis ikke være lovens mening at forbyde enhver sammenslutning af borgere, der ved fælles optræden mener at kunne skaffe sig bedre vilkår ved optagelsen af lån. Det vil formentlig heller ikke være forbudt sådanne foreninger at udstede gældsbreve, hvor foreningen som sådan står som debitor. Men hvilke retsvirkninger har da § 4, stk. 1, i kreditforeningsloven?

Den første er nævnt i samme § stk. 2, hvorefter kun sådanne ved lov oprettede foreninger har ret til at kalde sig kreditforening, kreditkasse eller betegnelser, der må sidestilles hermed. Dernæst vil det kun være disse foreninger, der omfattes af de i kreditforeningsloven og den øvrige lovgivning indeholdte bestemmelser om kreditforeninger. Bortset herfra vil der formentlig ikke være noget i vejen for oprettelsen af kasseobligationsudstedende sammenslutninger af låntagere, men de særlige i lovgivningen indeholdte begunstigelser er naturligvis forbeholdt de ved lov oprettede kreditforeninger.

Det turde da i det hele være utvivlsomt, at § 4, stk. 1, i kreditforeningsloven ikke er vendt imod borgerne, men imod administrationen, der for fremtiden er afskåret fra at stadfæste vedtægter for nye kreditforeninger med den retsvirkning, at disse falder ind under kreditforeningslovgivningen. Bestemmelsen er altså en kodificering af den på § 3 i lov af 19. februar 1861 hvilende retstilstand, hvorefter de i kreditforeningsloven af 20. 6. 1850 omhandlede begunstigelser, og som følge heraf også den i den øvrige lovgivning indeholdte for-

trinsstilling, kun kan meddeles ved lov. Lovens mening kunne dog nok have været mere tydeligt udtalt.¹⁾

På samme måde bestemmer § 2, stk. 1, i lov nr. 108 af 7. 4. 1936 om købstadshypotekforeninger, at oprettelsen af foreninger, der yder lån mod sekundær prioritet i fast ejendom, kun kan ske ved lov. Da denne bestemmelse ikke anvender betegnelsen hypotekforening, der ville have henvist til de særligt af indenrigsministeriet privilegerede foreninger, men direkte definerer foreningsformålet, kan det synes vanskeligere at opfatte denne bestemmelse som udelukkende vendt imod administrationen.

Imidlertid anføres det i kommissionsbetænkningen ²⁾ som bemærkning til lovudkastets § 2: »herefter bortfalder den bestående adgang for finansministeren til administrativt at tillægge nyoprettede hypotekforeninger de særlige stempelbegunstigelser«. Det fremgår forudsætningsvis heraf, at også denne bestemmelse kun sætter grænser for administrationens beføjelser, men ikke hindrer borgerne i at danne sådanne låneforeninger, når de blot holder sig de almindelige i lovgivningen indeholdte bestemmelser efterretteligt. Således vil en privat forening ikke kunne udstede gældsbreve til ihændehaveren, og den vil ikke kunne fritages for stempelafgifter.

Imidlertid kan det jo ikke nægtes, at bestemmelsens ordlyd nærmest støtter antagelsen af et forbud mod foreningsdannelser af den nævnte art. På den anden side er en så vidtgående regel uden støtte i motiverne, der udelukkende synes at bygge på den historiske udvikling, og ikke har til hensigt at foretage et så afgørende brud med den hidtidige retstilstand, som en bogstavelig forståelse af bestemmelsen vil betyde.

Som et egentligt forbud imod foreningsformål kan imidlertid nævnes § 88, stk. 3, i lov nr. 112 af 7. 5. 1937, hvorefter private sammenslutninger af personer, der organiseres, uddannes eller udrustes til militær virksomhed, ikke må bestå. Dette forbud imod de frivillige korps betyder altså, at den militære uddannelse er et forbudt foreningsformål.

Bortset fra et sådant egentligt foreningsforbud vil naturligvis visse i lovgivningen omhandlede strafbare handlinger i særlig grad være

¹⁾ Om kreditforeningernes forhold til foreningsretten se Betænkning vedrørende kreditforeningerne, Kbh. 1936, 27—28 og 29—30.

²⁾ Betænkning vedrørende hypotekforeninger, Kbh. 1936, 24.

egnet til at bringes i udførsel gennem foreningsaftaler, således det i § 9, lov nr. 158 af 18. 5. 1937 om prisaftaler indeholdte forbud imod aftaler, der medfører eller kan antages at medføre urimelige priser eller andre samfundsmæssigt urimelige indskrænkninger i den frie erhvervsudøvelse, jfr. nu prislovens § 11 samt iøvrigt eksklusivaftaler og monopoler, der er ugyldige efter almindelige retsgrundsætninger.

Men det er ikke alene den positive lovgivning, der fastsætter grænser for foreningsformålet. Ganske vist taler grundlovens § 85 om »lovligt« øjemed, men hermed må være tænkt på dansk ret i videre betydning. Der vil således ikke være noget til hinder for, at domstolene kan erklære et foreningsformål for værende i strid med dansk rets grundsætninger og følgelig bestemme opløsningen af en forening med et sådant formål.

Dette var således tilfældet ved højesteretsdommen U 1924, 514, hvorefter foreningen »Nekkab« blev ophævet som ulovlig. Foreningens formål var efter vedtægterne almindelig selskabelighed, men »efter det oplyste må der imidlertid gås ud fra, at foreningen har optaget som en del af sit formål at være tilholdssted for og bindeled imellem mandspersoner med homoseksuelle tilbøjeligheder, og under hensyn til, at der som følge af den lette adgang til deltagelse i foreningens sammenkomster derved skabes en nærliggende fare for forførelse af unge mandspersoner til uterlighed samt til den forargelse, forholdene ved foreningens sammenkomster må antages at have vakt uden for dens kreds, må det af politidirektøren nedlagte forbud mod foreningen anses at have været beføjet«. Selv om enkelte af de i disse præmisser nævnte forhold vel nok er straffbare, så påberåbes denne strafbarhed ikke, idet domstolene simpelthen har anset det for stridende mod lov og ærbarhed at stifte en forening af homoseksuelle med det formål, som foreningsvirksomheden indicerede. Under andre former end de nævnte kan der naturligvis intet være i vejen for en forening af homoseksuelle, og en sådan har da også uantastet eksisteret i længere tid. (Iflg. meddelelser i dagspressen 1949/50).

Det kan som nævnt meget vel forekomme, at domstolene erklærer et foreningsformål for ulovligt, uanset de enkelte borgere ikke kan straffes for de pågældende handlinger, når dog disse uden at være straffbare er retstridige i forhold til trediemand. *Matzen* III, 409, nævner som eksempler herpå foreninger med det formål at undlade betaling af privat gæld, eller foreninger til gennemførelse af skatte-nægtelse. Men selv om foreningsformålets iværksættelse hverken er

straffbart eller retstridigt over for trediemand, når enkeltpersoner realiserer det pågældende formål, vil en forening til fremme heraf godt kunne være ulovlig. Således er det hverken straffbart eller retstridigt, såfremt hr. Hansen nægter at foretage indkøb hos sin sædvanlige cigarhandler. Hvis derimod hr. Hansen laver en forening med det formål at boycotte cigarhandleren, vil en sådan optræden kunne være retstridig og foreningen ulovlig. Retstridig boycott eller ulovlige prisaftaler eller eksklusivaftaler vil vel sjældent være et væsentligt formål for en forening, men hvis det er tilfældet, og handlemådens ulovlighed statueres, må foreningen også kunne opløses. Hyppigere vil handlemåder af denne art kun indgå som et led i foreningens virksomhed til opnåelse af i og for sig retmæssige formål — f. eks. varetagelse af medlemmernes økonomiske interesser eller opnåelse af økonomisk gevinst — og den ulovlige handlemåde vil da ikke kunne bringe selve foreningen udenfor grundlovsbeskyttelsens rækkevidde, se nedenfor side 33 og 44.

B. Foreningsvirksomheden.

Som betingelse for den særlige retsbeskyttelse nævner grundlovens § 85 kun, at foreningen skal have et lovligt *øjemed*. Der kan imidlertid ikke være tvivl om, at kravet om lovlighed også gælder de *midler*, hvormed formålet søges opnået allerede af den grund, at en skarp sondring mellem mål og midler er praktisk uigennemførlig. Midlerne vil ofte, men langt fra altid, være nævnt i foreningens vedtægter. Dette er således næsten altid tilfældet med de økonomiske foreninger, hvor formålet jo er opnåelsen af en fortjeneste for medlemmerne og midlerne en eller anden nærmere angivet erhvervsvirksomhed. For politiske foreningers vedkommende er midlerne ofte angivet som mødevirksomhed, valgagitation o. lign., men iøvrigt er den nærmere gennemførelse heraf ikke genstand for omtale i vedtægterne.

Også for så vidt angår foreningens virkemidler gælder det, at de skal være i overensstemmelse med dansk ret i almindelighed og må således ikke stride imod straffeloven eller den øvrige lovgivning og dens grundsætninger samt trediemands ret, hvorved især bemærkes, at selv om såvel formål som midler isoleret betragtet er lovlige, vil forholdet mellem det, der søges opnået, og det, hvormed man søger

det opnået, meget vel kunne medføre virksomhedens retstridighed efter grundsætningerne om boycott m. v.

Når de midler, hvoraf foreningen ønsker at betjene sig, er angivet i vedtægterne, vil det sjældent være vanskeligt at afgøre foreningens lovlighed. I så henseende henvises til det ovf. side 25 omtalte grundlovsforslag, hvorefter foreninger, »som virker ved eller søger at nå deres mål ved vold, anstiftelse af vold el. lign. strafbar påvirkning af anderledes tænkende«, af regeringen kan opløses. I samme retning går lov nr. 123 af 28. 4. 1934 om forbud mod visse sammenslutninger m. m. (Uroloven), hvorefter sammenslutninger eller korps, som har til hensigt ved ulovlig magtanvendelse at øve indflydelse på politiske eller offentlige anliggender, er forbudte. Hensigten anses særlig tilkendegivet ved, at sammenslutningen eller korpset ved udrustning med våben eller redskaber, der kan anvendes til indøvning i brugen af våben, ved militærlignende organisation og afholdelse af militære øvelser i særdeleshed gøres egnet til benyttelse af magtanvendelse (§ 1).

Loven må ses på baggrund af de politiske forhold ved dens gennemførelse, hvorhos især kan tages i betragtning, at den blev behandlet af rigsdagen på rekordtid. Den bærer da også i høj grad præg af at være uigennemtænkt hastværksarbejde.¹⁾ Da ingen forening, ikke engang det kommunistiske parti, erkender at have til hensigt at opnå politisk indflydelse gennem magtudøvelse, bliver lovens anvendelse betinget af, hvilke beviser der må fordres for at anse den ulovlige hensigt for godtgjort. I så henseende angiver bestemmelsen selv tilstedeværelsen af disciplinært organiserede korps. Da imidlertid alle de pågældende foreninger vil hævde, at deres korps er oprettet til gennemførelse af lovlig nødværge imod uberettigede angreb samt til sikring af vedkommende organisations egne møder, er man ikke kommet stort videre ved angivelsen af disse bevisdata.

Vender vi os da imod formålet med den ulovlige magtanvendelse »at øve indflydelse på politiske eller offentlige anliggender«, er dette udtryk lige så uklart. Efter ordlyden må bestemmelsen formentlig forstås således, at den ulovlige virksomhed skal gå ud på at hidføre bestemte øvrighedsbeslutninger ved magt eller trusel om magtanvendelse, herunder tillige den fuldstændige overtagelse af al myndighedsanvendelse i landet. Et sådant foreningsformål har imidlertid

¹⁾ Om lovens tilblivelse se Folket. Tid. 1933—34, sp. 2298 ff, 2310 ff, 3707, tillæg B 1049 f.

altid været ulovligt efter dansk ret. Lovens bestemmelser om foreninger og sammenslutninger har aldrig været anvendt og kan vist i det hele betragtes som et monument over en tid, hvor der ikke skulle så meget til for at blæse storm i det politiske vandglas. Regeringens første forslag til denne lov var iøvrigt betydelig mere vidtgående. Herefter skulle det forbydes at danne sammenslutninger, der tilsigtede at øve politisk indflydelse, og som ved deltagernes inddeling i grupper under kommando, ved forskrifter om lydighed o. lign. organiseres som korps, der er egnede til at benyttes ved magtanvendelse. Efter dette forslag ville det være forbudt politiske foreninger at danne militært organiserede korps, og en sådan bestemmelse, der gør selve korpsdannelsen til et *delictum sui generis*, ville naturligvis gå langt videre end hidtil gældende dansk ret.

Det vil ofte være meget vanskeligt at afgøre, om de foretagne eller tilsigtede voldshandlinger er i overensstemmelse med foreningens vilje eller ordre, selv om man ikke i så henseende lægger foreningens anbringender til grund. Foreningen er kun ulovlig, såfremt det kan godtgøres, at den ikke alene i enkelte tilfælde, men i almindelighed anerkender voldshandlinger som middel til at opnå foreningsformålet. Belysende i så henseende er landsover- samt hof- og stadsretsdommen i U 1874, 479, hvorefter det i medfør af grundloven udstedte foreløbige forbud imod den internationale arbejderforening for Danmark blev stadfæstet. I foreningens vedtægter var det angivet, at dens formål var *ved alle midler* at stræbe efter at ordne arbejdernes optræden såvel i politisk retning som mod kapitalisterne. Dertil kom, at man kunne henvise til højesteretsdommen i U 1873, 879 ff, hvorved foreningens stiftere og ledere, *Brix, Pio og Geleff* var idømt henholdsvis 3, 5 og 3 års forbedringshus, bl. a. fordi de havde »ved arbejderbefolkningens optagelse i den af dem bestyrede forening søgt at organisere en styrke, der kunne anvendes til en voldelig kuldkastelse af den bestående statsforfatning, når det dertil belejlige øjeblik kom«. Den aktuelle baggrund for forbudet var de i 1872 på Nørre Fællede fremkaldte tumulter imellem arbejderne og militæret, der havde til opgave at hindre afholdelsen af et møde.

Det kan naturligvis ikke være tilstrækkeligt til at udstede et forbud, at en del af foreningens medlemmer har deltaget i voldshandlinger, og selv om det kan bevises, at foreningen faktisk har tolereret eller beordret de pågældende handlinger, vil heller ikke dette medføre foreningens ulovlighed, når det dog ikke er bevist, at forenin-

gen i almindelighed anerkender ulovlig vold som et middel til opnåelse af foreningsformålet eller andre mere begrænsede mål. Det vil derfor forstås, at den konkrete afgørelse af, om en forening anerkender ulovlige midler, frembyder den største vanskelighed.

Medens man således skred ind over for den første internationale arbejderforening, medførte dannelsen af riffelforeninger ikke nogen foreningsopløsning, ligesom senere de internationale socialistiske og kommunistiske partiers afdelinger i Danmark fik lov til at bestå uhindret, indtil den ovenfor omtalte lov af 22. 8. 1941. For så vidt angår riffelforeningerne indskrænkede regeringen sig til at rejse tiltale mod en del ledere og agitatorer for overtrædelse af straffelov 1866, § 103, jfr. § 46, og med meget tvivlsom hjemmel blev der afsagt en del domme i overensstemmelse med denne tiltale. I højesteretsdommen U 1886, 850, udtales det, at det må anses for godtgjort, at enhver af de tiltalte har udfoldet en ikke ringe virksomhed for at tilvejebringe en ved siden af de lovlige statsmyndigheder og disses organer og uafhængig af disse bestående organiseret og væbnet styrke bestemt til under visse forudsætninger »... at gøre modstand mod landets regering og de af denne truffene foranstaltninger«. I højesteretsdommen U 1887, 152, udtales, at tiltalte må »anses overbevist om at have virket for indtrædelse i riffelforeninger, der med væbnet magt kunne møde en vis efter talerens formening just ikke fjerntliggende eventualitet, ... hvorved folkets rettigheder betragtedes som alvorligt krænkede«.

Af andre ulovlige midler som typisk anvendes af sammenslutninger kan nævnes ulovlig boycott, specielt var under sidste krig strejke og lockout forbudt ved lov nr. 478 af 14. september 1940 om arbejdsforhold. Samtlige fagforeninger har til formål at bedre arbejderne kår eventuelt igennem strejker og understøttelse af strejkende arbejdere. Dette medførte naturligvis ikke, at samtlige fagforeninger blev ulovlige ved gennemførelsen af den forannævnte lov om arbejdsforhold. Heller ikke kan en fagforening forbydes, fordi den har opfordret til ulovlig strejke, men hvis det virkelig kan godtgøres, at den pågældende forening i almindelighed anerkender ulovlige strejker som et middel til at opnå forbedringer for arbejderne, vil foreningen kunne opløses.

Endelig kan nævnes, at personer, der hører til krigsmagten ifølge § 68 i militær straffelov nr. 114 af 7. 5. 1937 ikke må indtræde i indbyrdes foreninger, som angår deres tjenesteforhold eller politiske

anliggender. Der må altså ikke dannes soldatergrupper, som er tilsluttet politiske partier, og der må ikke dannes militære fagforeninger med det formål at få hævet lønnen for de værnepligtige o. lign.

C. Foreningsdeltagerne.

Ifølge grundlovens § 85 har »borgerne« ret til at stifte foreninger, men hvem er borgerne? Herved har man hidtil forstået enhver, der lovligt opholder sig her i riget, altså et langt videre begreb end statsborgerne, se *Matzen* III, 298, *Berlin* II, 447.

Der rejser sig nu det spørgsmål, om denne borgerret er absolut i den forstand, at den almindelige lovgivningsmagt er udelukket fra at begrænse enkelte folkegrupper eller stænders adgang til at indgå foreninger på de i paragraffens øvrige bestemmelser indeholdte betingelser. Tilsyneladende er lovgivningen ved ordlyden af § 85 hindret i at udelukke enkelte grupper af borgere fra retten til at stifte foreninger.

Først og fremmest har imidlertid grundlovens § 92 medført en indskrænkning i denne regel, idet grl. §§ 78, 85 og 86 kun er anvendelige for krigsmagten med de indskrænkninger, der følger af de militære loves forskrifter. § 68 i militær straffelov 114 af 7. 5. 1937 fastsætter da også, at personer, der tilhører krigsmagten ikke imod et af forsvarsministeren udstedt forbud må deltage i en politisk forening af civile. Forsvarsministeren vil altså kunne forbyde krigsmagtens personale at være medlemmer af foreninger, hvis politiske virksomhed f. eks. skønnes at nedbryde den militære disciplin.

Andre embedsmænd end de, der tilhører krigsmagten, kan derimod frit danne foreninger indbyrdes og deltage i bestående sammenslutninger. Derimod er der visse *midler*, som tjenestemandsföreninger må være udelukket fra at anvende f. eks. strejke, se *Berlin* II, 447, *Poul Andersen*: Dansk forvaltningsret 2. udg., 204. Bortset fra den nævnte undtagelse i militær straffelov findes der ikke i dansk lovgivning noget forbud imod enkelte persongrupper deltagelse i foreningsvirksomhed, og et sådant forbud må da sikkert også være i strid med grundloven. Det kan formentlig ikke betragtes som en undtagelse herfra, at personer, som er undergivet et offentligretligt tjenesteforhold, vil kunne udelukkes fra indbyrdes at danne iøvrigt lovlige foreninger vedrørende tjenesteforholdet, thi grundloven griber natur-

ligvis ikke ind i retsforholdet mellem arbejdsgiver og arbejder, selv om dette er af offentligretlig karakter, og det vil formentlig ikke engang være grundlovsstridigt at forbyde tjenestemænd eller særlige grupper heraf, f. eks. politiet, overhovedet at danne foreninger indbyrdes. Det var således forbudt C.B.-pligtige indbyrdes at danne foreninger uden indenrigsministeriets tilladelse. *Poul Andersen* nævner ganske vist kun lovgivningens adgang til at forbyde visse foreningsformål, men i kraft af tjenesteforholdet må lovgivningen formentlig kunne forbyde enhver sammenslutning af tjenestemænd indbyrdes. Derimod vil det være i afgjort strid med grundloven at forbyde visse personer af en bestemt klasse, race eller religion at deltage i almindelig foreningsvirksomhed, herunder lovlige, politiske foreninger, thi foreningsretten tilkommer efter grundlovens ordlyd uindskrænket *alle* borgerne, og det vil således også være udelukket, at lovgivningen forbyder tjenestemænds deltagelse i visse foreninger. Det følger især forudsætningsvis af grundlovens § 55, stk. 2, at tjenestemænd uden regeringens tilladelse kan deltage i politiske foreninger.

Der kan ganske vist være tilfælde, hvor stærke grunde taler for, at lovgivningen skal kunne forbyde ikke-statsborgere at deltage i visse foreninger, men der vil formentlig heller intet være til hinder for, at det gøres til en betingelse for fortsat opholdstilladelse, at de pågældende undlader at deltage i visse foreninger. Hvis man vil anerkende dette synspunkt, var det måske rigtigst overhovedet kun at lade grundlovens § 85 omfatte statsborgerne, herimod *Krenchel* 1932, 13 note 2. Der er ikke i de tidligere fremstillinger af dansk statsret fremført noget afgørende imod en sådan opfattelse af begrebet »borgerne«, selvom en lignende forståelse af begrebet ved anvendelsen af grundlovens § 74 vel nok vil føre til stødende resultater.

Samfundets berettigede interesse vil altid kunne varetages ved forbud mod visse foreningsformål eller visse midler til opnåelse af disse formål, medens lovgivning for enkelte persongrupper ikke alene vil være i strid med folkestyrets bærende idé, men også med ordlyden af grundlovens § 85.

Ligesom et offentligretligt tjenesteforhold kan udelukke foreningsdannelser inden for de pågældende tjenestegrene, således vil også et privatretligt kontraktsforhold faktisk kunne hindre de privat ansattes indbyrdes sammenslutning. Retsvirkningerne er selvfølgelig i disse tilfælde rent privatretlige, d. v. s. at foreningsdannelsen med-

fører kontraktmisligholdelse og de deraf følgende sædvanlige virkninger.

Om spørgsmålet vedrørende de begrænsninger i den enkelte borgers adgang til at indtræde i en forening, der følger af private kontraktsforhold, må henvises til arbejdsretten.

2. Grundlovsbeskyttelsens indhold.

A. Ingen forudgående tilladelse.

Af grundlovens § 85 fremgår, at stiftelsen af en forening i intet tilfælde kan gøres betinget af en forudgående tilladelse fra offentlig myndighed. Hvis foreningen efter det foran under 1 anførte er ulovlig, kan en administrativ tilladelse naturligvis ikke udbedre manglen, og der kan heller ikke ved lov gives administrationen en bemyndigelse hertil. En sådan bemyndigelse ville stride mod grundlovens absolutte krav om, at det er lovgivningsmagten, der umiddelbart skal fastsætte grænserne for de lovlige foreningsformål, medmindre disse grænser i forvejen fremgår af uomtvistede retsgrundsætninger. Det offentlige kan, som tidligere nævnt, heller ikke ved konkrete afgørelser fastslå, hvilke foreninger, der lovligt kan stiftes.

Uanset bestemmelsen i § 85, 2. pktm. må det dog antages, at det offentlige ikke altid er nødt til passivt at tåle stiftelsen af en forening med ulovlige formål og først efter stiftelsen gå frem i overensstemmelse med reglerne i bestemmelsens sidste punktum. Det offentlige må kunne skride ind og hindre selve stiftelsen af en forening med ulovlige formål, hvis foreningsvirksomheden, allerede når den udøves af enkeltmand, er åbenbart ulovlig, og hvor udøvelsen af den påtænkte foreningsvirksomhed er strafbar for de enkelte medlemmer. Under alle omstændigheder må de personer, der havde til hensigt at danne foreningen, have mulighed for at få spørgsmålet om denne forenings lovlighed afgjort af domstolene. Derfor vil det offentlige i alle tilfælde, hvor hensynet til den offentlige orden eller statens sikkerhed tillader det, være henvist til at tåle selve foreningens stiftelse og først derefter nedlægge forbud og indbringe sagen for domstolene i henhold til grl. § 85, sidste pktm.

Selv om stiftelsen ikke kan gøres afhængig af offentlig tilladelse, kan der ikke være noget i vejen for, at det ved lov påbydes, at alle foreninger skal anmeldes til et særligt register ledsaget af oplysning

om foreningens hjemsted og ledelse, se *Berlin* II, 452. Grundloven kan formentlig heller ikke være til hinder for et almindeligt forbud mod hemmelige foreninger, således at det påbydes alle foreninger at indsende deres vedtægter til øvrighedens gennemsyn. En sådan bestemmelse kan jo være nødvendig for at påse det officielle foreningsformåls lovlighed. I gældende dansk ret er der ikke hjemmel til en sådan oplysningspligt (jfr. fra ældre tid ordre af 12. 11. 1836 vedrørende frimurerordenen), men såfremt øvrigheden har mistanke om, at foreningen udøver strafbar virksomhed, vil de sædvanlige processuelle midler naturligvis kunne bringes til anvendelse.

B. Offentligt tilsyn.

Lovgivningen kan fastsætte særlige tilsynsregler, og sådanne bestemmelser er i vid udstrækning udstedt, jfr. således allerede forordningen af 15. 5. 1810 og Pl. af 30. 11. s. å. vedrørende forsørgelses- og understøttelsesselskaber. I gældende dansk ret er de vigtigste tilsynsbestemmelser banklov, lovbekg. nr. 254 af 25. 7. 1938, lovbekg. nr. 255 af 25. 11. 1938 om sparekasser, lov nr. 183 af 11. 5. 1935 om tilsyn med pensionskasser og lov nr. 355 af 1. 7. 1940 om tilsyn med begravelseskasser og ligbrændingsforeninger.

Det af staten foranstaltede tilsyn kan naturligvis ikke gribe ind i foreningens formål, thi et sådant indgreb kan kun foretages ved lov. Derimod vil tilsynet i et vist omfang kunne gribe ind over for foreningens daglige virksomhed. De foreliggende tilsynsbestemmelser vedrører alle foreninger, der træder i økonomisk forbindelse med offentligheden især ved at opfordre til pengeindskud imod løfte om fortjeneste eller forsikring. De gældende tilsynsbestemmelser går da også alle ud på at varetage offentlighedens interesser over for visse former for erhvervsvirksomhed, der erfaringsmæssigt er velegnede til bedrageriske handlinger, og hvis økonomiske sammenbrud vil medføre alvorlige virkninger for en meget stor kreds af personer, der ikke eller kun dårligt er i stand til at bære det af krakket forårsagede tab af deres indskud.

De i medfør af fornævnte lov etablerede tilsyn går da også først og fremmest ud på at sikre foreningens likviditet og solvens. Således kan efter § 11 i fornævnte lov om begravelseskasser m. v., forsikringsrådet, såfremt en kasse vil have vanskelighed ved at fyldest-

gøre sine forpligtelser, eller det finder, at kassen ikke virker på et forsikringsmæssigt forsvarligt grundlag, give anvisning på at forhøje medlemsbidragene eller nedsætte ydelsernes størrelse eller træffe andre foranstaltninger, der efter forsikringsrådets skøn vil være nødvendige for at tilvejebringe sikkerhed for, at kassen kan opfylde sine forpligtelser.

Lignende bestemmelser findes i § 21 i fornævnte lov om pensionskasser, se *Sindballe*: Selskabsret VI, 171 ff. For så vidt angår foreninger, der arbejder med medlemmernes kapitalindskud, vil lovgivningsmagten altså kunne etablere et tilsyn med bemyndigelse til at pålægge foreningen ændringer i dens virksomhed, når sådanne ændringer skønnes nødvendige for at varetage medlemmernes interesse i foreningens likviditet. Sådanne offentlige tilsyn er udsprunget af den sociale retsgrundsætning, der f. eks. har givet anledning til ågerlovgivningen samt de i aftaleloven og retspraksis fastsatte indskrænkninger i den private kontraktsfrihed.

Et administrativt tilsyn med beføjelse til at pålægge ændringer i virksomheden kan derimod ikke strækkes videre end fornævnte grundsætning afgiver hjemmel til, og indgrebene kan derfor ikke udstrækkes til områder, der ikke har direkte forbindelse med likviditetsspørgsmålet. Det vil derfor være grundlovsstridigt, såfremt en lov tillægger en administrativ myndighed beføjelse til at pålægge visse foreninger at foretage sådanne ændringer i deres virksomhed, som vedkommende myndighed skønner nødvendigt til varetagelse af en i loven angivet abstrakt interesse, f. eks. medlemmernes eller det offentliges interesse. En sådan beføjelse vil nemlig ganske kunne tilintetgøre den uhindrede eksistens, som grundloven sikrer de lovlige foreninger og vil kun være en omskrivning af en bestemmelse, hvorefter administrationen efter frit skøn afgjorde foreningers lovlighed.

På den anden side vil grundloven naturligvis ikke være til hinder for, at der etableres et tilsyn med, om foreningen holder sig lovens bestemmelser vedrørende foreningsvirksomheden efterrettelig, og på samme måde vil loven kunne fastsætte, at foreningens vedtægter skal godkendes af en administrativ myndighed. Foreningen må dog have retskrav på, at vedtægterne godkendes, når der ikke i disse findes noget, som strider imod dansk ret i almindelighed og de særlige for sådanne foreninger fastsatte bestemmelser i særdeleshed, thi grundloven forhindrer, at lovgivningsmagten overlader til administrationens frie skøn at afgøre foreningers tilladelighed.

Imidlertid må naturligvis foreninger, der driver en bestemt virksomhed, overholde de bestemmelser, der i almindelighed gælder for en sådan virksomhed, og det bliver derfor vanskeligt at afgøre administrationens beføjelser over for foreninger, der driver en virksomhed, som enten begrebsmæssigt kun *kan* udøves af foreninger, f. eks. pensions- og begravelseskasser, eller som ifølge loven kun *må* udøves af visse foreninger, f. eks. bank- og livsforsikringserhverv. På den ene side vil lovgivningen nemlig nok kunne bemyndige administrationen til efter et frit skøn at afgøre, hvem der må udøve den pågældende virksomhed, men på den anden side er det i strid med grundlovens § 85 at gøre oprettelsen af foreninger, herunder økonomiske selskaber, afhængig af en administrativ tilladelse.

I disse blandede tilfælde må det da være rigtigst at fastholde de strengeste retskrav, altså grundlovens, således at også alle regler vedrørende sådanne foreninger kun kan gives ved lov men ikke efter administrationens frie skøn, og en nærmere gennemgang af den positive ret viser også kun ringe fravigelse herfra. Hvis man nemlig ikke fastholder grundlovens bud også i disse tilfælde, vil det være praktisk umuligt at trække nogen grænse for grundlovens anvendelse. Selv om man måske nok med nogen føje kan holde banker og livsforsikringselskaber uden for grundlovens regel, hvordan skal man så behandle forsikringsforeninger, pensionsforeninger, begravelseskasser o. lign. Overgangen mellem de enkelte foreningstilfælde er ganske umærkelig.

Efter banklovens § 5, stk. 1 skal i enhver bank vedtægterne være stadfæstede af ministeren for handel, industri og søfart, og en lignende regel findes i sparekasselovens § 4, stk. 1. I begge disse bestemmelser tilføjes det, at ministeren skal påse, at vedtægterne er i overensstemmelse med gældende love og forskrifter. Spørgsmålet er nu, om ministeren kan nægte godkendelsen af vedtægter, der vel ikke strider imod gældende ret, men dog efter ministeriets skøn er af uheldig karakter. I forslaget til bankloven af 1930 var der indeholdt en bestemmelse om, at ministeren tillige skulle påse, at vedtægterne »danner et forsvarligt grundlag for bankens virksomhed«, men denne tilføjelse udgik under rigsdagshandlingen med følgende begrundelse: »... dette betyder selvfølgelig ikke, at det ... pålægges ministeren at stadfæste vedtægterne, selv om de ikke opfylder det krav, der indeholdes i de sætninger, som foreslås udeladt. Det er en selvfølge, at vedtægterne ikke kan stadfæstes af ministeren, når de

ikke er egnet til at danne et forsvarligt grundlag for bankens virksomhed og ej heller hvis de indeholder bestemmelser, der strider mod gældende lovforskrifter og sunde forretningsprincipper, så ændringen har ikke så meget at betyde; men man har blot ønsket, at denne passus skulle udgå, for at det ikke skulle se ud, som om der her gaves ministeren en vis vilkårlig magt«¹⁾).

Det kunne se ud, som om disse bemærkninger ville gøre en skarp sondring imellem vedtægter, der stred imod loven og vedtægter, der vel var lovlige, men som efter ministeriets skøn ikke var velegnede som grundlag for institutets virksomhed, ligesom det tilsyneladende er meningen, at ministeren i begge tilfælde skal kunne nægte stadfæstelsen. Efter sammenhængen og især slutbemærkningen har det imidlertid sikkert været meningen at fremhæve, at ministeren ikke har adgang til *efter et frit skøn* at nægte stadfæstelse. Og dette må være det afgørende, thi hermed har man forudsætningsvis udtalt, at ministeriets skøn ikke er frit men bundet til lovgivningens regler og disses forståelse. En anden ting er det, at lovens regler kan være så elastiske, at administrationens virksomhed bliver af en særdeles selvstændig karakter²⁾, og det må i så fald eventuelt afgøres af domstolene, om lovgivningsmagten har delegeret sin myndighed i større omfang, end det er foreneligt med grundlovens § 85.

Da der således ikke i bank- og sparekasseloven er tale om, at vedtægternes godkendelse beror på administrationens frie skøn, men på en egentlig retsanvendelse, vil der intet være til hinder for, at spørgsmålet, om ministeriet i et givet tilfælde er berettiget til at nægte godkendelse, indbringes for domstolene, og der er formentlig ingen grund til, som *Sindballe*, Selskabsret IV, 202, kun at anerkende domstolenes ret til at forkaste den af ministeriet anførte begrundelse for nægtelsen, men derimod ikke domstolenes ret til at pålægge ministeren at stadfæste vedtægterne. Der findes ingen berettiget grund til nægtelse af vedtægternes stadfæstelse, som ikke har hjemmel i bank- eller sparekasseloven eventuelt i forbindelse med aftaleloven og de i retspraksis fastslåede grundsætninger om begrænsning af kontraktfriheden, jfr. således de af *Sindballe*, 260 note 2) anførte eksempler fra administrationens praksis. Under alle omstændigheder vil det være i overensstemmelse med grundlovens ånd at indskrænke admi-

¹⁾ Folket. Forh. 1925/26 sp. 6121, jfr. T. Wad: Bankloven af 1930, 12.

²⁾ Jfr. de af *Sindballe* i Selskabsret IV, 199 ff, anførte eksempler fra sparekasseloven.

nistrationens virksomhed i nævnte retning til en egentlig retsanvendelse under domstolenes kontrol. En sådan retstilstand vil heller ikke skabe praktiske vaskeligheder af nogen art. For så vidt angår livsforsikringsvirksomhed er retsforholdene efter § 13 i lov nr. 299 af 30. juni 1922 omtrent tilsvarende, se Sindballe VI, 27 f. o.

Ifølge § 22, stk. 2 i loven om tilsyn med pensionskasser kan pensionskassen, for så vidt den af ministeren truffe beslutning angår spørgsmål, hvis endelige afgørelse henhører under domstolene, indbringe sagen for disse. Den samme regel findes i § 15, stk. 2 i loven om tilsyn med begravelseskasser m. m.

Formuleringen af disse bestemmelser kan tyde på, at loven forudsætter, at ministeriet kan træffe afgørelser, som ikke indbringes for domstolene. Bestemmelserne kan og bør imidlertid forstås således, at loven overhovedet ikke har taget stilling til domstolenes kompetence. Det vil da også her være rigtigst, at alle administrationens afgørelser vedrørende disse foreninger som egentlige retstvister bør kunne indbringes for domstolene.

Grundlovens § 85 berører ikke direkte foreningens privatretlige forhold til ikke-medlemmer, og der er således intet i vejen for, at en almindelig lov kan fastsætte visse betingelser for, at foreningen som sådan med fuld gyldighed kan erhverve rettigheder og indgå forpligtelser, jfr. aktieselskabslovens § 17. Derimod må det utvivlsomt være grundlovsstridigt at overlade afgørelsen heraf til administrationens frie skøn, thi en sådan regel vil, i hvert tilfælde for økonomiske foreningers vedkommende, gøre foreningsfriheden ganske illusorisk.

På samme måde må lovgivningen kunne fastsætte formkrav, hvis overholdelse er en betingelse for foreningsaftalens fulde retsvirkning inter partes, således at f. eks. en aftale, der ikke er indgået i den foreskrevne form, ikke skal kunne føres gældende overfor en medkontrahent, hvis krav støttes på en i behørig form udstedt kontrakt, jfr. kap. III i forordningen af 16. 4. 1681.

Grundlovsbeskyttelsens vigtigste indhold er imidlertid sikkerheden imod, at en forening hindres i sin virksomhed ved umiddelbar indskriden fra øvrighedens side i form af lukning og udsættelse af kontorer, beslaglæggelse af arkiv og inventar eller voldelig forhindring af møder og sammenkomster. Dette sidste fremgår tildels også af grundlovens § 86, 1. pktm. efter omstændighederne også § 79.

3. Ulovligt stiftede foreninger.

Selv foreninger, der efter udviklingen foran under 1 må antages at være ulovlige, er omfattet af grundlovens § 85, idet ingen forening, når den først er stiftet, kan opløses ved en regeringsforanstaltning. Som nævnt foran under 2. A. kan bestemmelsen dog næppe afskære myndighederne fra i visse tilfælde, hvor hensynet til den offentlige orden eller statens sikkerhed gør det nødvendigt, at forhindre stiftelsen af foreninger, hvis virksomhed ville være ulovlig og strafbar. Men bortset fra disse meget begrænsede undtagelsestilfælde, omfatter grundlovsbeskyttelsen også foreninger, der fra første færd har haft et ulovligt øjemed.

Regeringen må altså udstede et foreløbigt forbud mod foreningen og derefter anlægge sag imod den til dens ophævelse. Ved undersøgelsen af de spørgsmål, der herefter opstår, vil vi først gå ud fra, at det er udenfor al tvivl, at de formål og midler, som fra det offentlige side betegnes som ulovlige, i så væsentlig grad præger foreningen, at deres underkendelse må føre til foreningens opløsning.

Grundloven meddeler intet om, hvilke statsmyndigheder, der skal udstede det foreløbige forbud, og det kan da heller ikke være nødvendigt, at forbudet har form af en kgl. eller ministeriel anordning. Ophævelsen af »Den internationale Arbejderforening« fandt sted ved justitsministeriets bekendtgørelse nr. 109 af 14. 8. 1873, hvorhos der ved cirkulære nr. 210 til samtlige antmænd og politimestre pålagdes disse myndigheder at træffe de til forbudets gennemførelse fornødne foranstaltninger. Ophævelsen af den utugtige forening »Nekkab« fandt derimod sted ved et af politidirektøren i København nedlagt forbud, og der vil formentlig ikke være noget i vejen for, at et sådant forbud nedlægges af vedkommende politimester, men i så fald må foreningen dog have mulighed for, uden at afvente retssagen, at indbringe spørgsmålet for en højere administrativ myndighed, altså justitsministeriet.

Hvis det foreløbige forbud ikke inden en rimelig tid efterfølges af en retssag til foreningens ophævelse, må forbudet miste sin virkning og foreningsvirksomheden må atter kunne udøves. Domstolene må da ved en senere prøvelse eventuelt i forbindelse med en af det offentlige iværksat straffesag, tage stilling til, om fristen for anlæggelse af retssag var overskredet. Nogen lovregel herom findes ikke.

Retssagen til en forenings ophævelse behandles efter reglerne i

retsplejelovens 4. bog om strafferetsplejen, se Rpl. § 684 nr. 2, jfr. *Hurwitz*: Strafferetspleje, 22. Forfølgningen finder efter Rpl. § 701 sted i den retskreds, hvor foreningen eller dens bestyrelse har sit sæde, eller når sådant ikke med sikkerhed kan udfindes, hvor et af bestyrelsens medlemmer bor.

Retsvirkningerne af et foreløbigt forbud i forbindelse med en sådan efterfølgende dom må først og fremmest være, at øvrigheden om fornødent med magt kan forhindre foreningens fortsatte virksomhed. Indtil lov nr. 87 af 15. 3. 1939 var det imidlertid meget tvivlsomt, hvilke tvangsmidler det offentlige havde over for fortsættelsen af en forbudt forening. Hvis de af medlemmerne ved foreningsvirksomhedens udøvelse foretagne handlinger ikke i sig selv er strafbare, men foreningsvirksomheden dog er retstridig efter de i det foregående fremstillede grundsætninger, har der i virkeligheden ikke forinden nævnte lov været nogen hjemmel til effektiv indskriden overfor en fortsættelse af den forbudte forening. Politiet kunne således vel nok forbyde offentlige forsamlinger arrangeret af den forbudte forening, idet politilovgivningen formentlig afgiver fornøden hjemmel hertil, se *Berlin II*, 467. Derimod var der ikke hjemmel til at trænge ind i private boliger og forhindre afholdelsen af møder mellem foreningsdeltagerne, og det er højst tvivlsomt, om almindelige retsgrundsætninger gav politiet ret hertil på trods af grundlovens § 79. Såfremt foreningsvirksomhed uden at være strafbar dog skulle udgøre en fare for statens sikkerhed eller det almene vel, måtte politiet vel med magt kunne forhindre afholdelsen af private møder, se *J. L. Buch*: *U 1933 B*, 164, men den historiske udvikling påbyder os den allerstørste forsigtighed med brugen af slige nødretsgrundsætninger, der i et retssamfund bør holdes inden for meget snævre grænser. At der i almindelighed skulle tilkomme politiet en ulovhjemlet ret til at eksekvere handlingsdomme og forbud kan ikke antages.

Der var formentlig heller ikke hjemmel til konfiskation af foreningsformuen og beslaglæggelse af arkiver.

Disse vanskelige spørgsmål er imidlertid ikke blevet aktuelle, og nu gælder loven af 15. marts 1939 om tillæg til borgerlig straffelov, efter hvis § 132 a i lovebkg. nr. 215 af 24. 6. 1939, den, der deltager i fortsættelsen af en forenings virksomhed, efter at den foreløbig er forbudt af regeringen eller opløst ved dom, straffes med hæfte eller fængsel indtil 1 år. Den, der efter forbudet eller opløsningen indtræder som medlem i en sådan forening, straffes med bøde eller

hæfte. Hermed er selve deltagelsen i den ulovlige forening gjort til et delictum sui generis, og der er dermed hjemmel til anvendelse af de sædvanlige straffeprocessuelle tvangsmidler. Det er i straffelovens § 77, stk. 3, nu udtrykkeligt bestemt, at formue, der tilhører en ved dom opløst forening, vil være at inddrage til fordel for statskassen, og foreningens arkiv, protokoller o. lign. skal tages i bevaring af det offentlige.

Deltagelse i en foreløbig forbudt forening vil kunne straffes efter § 132 a, selv om domstolene senere erklærer forbudet for ulovligt, men man må gå ud fra, at anklagemyndigheden i de fleste af sådanne tilfælde vil undlade påtale, se Rigsdagstid. till. B 1938/39 sp. 1907.

I det foregående har det været forudsat, at det ulovlige formål var foreningens eneste eller dog altovervejende formål, eller at de ulovlige midler udgjorde hele eller dog den altovervejende del af foreningsvirksomheden. Forholdet behøver jo imidlertid ikke at ligge så klart. Spørgsmålet kan vel især opstå, når der i en bestående lovlig forening vedtages et formål ud over de allerede vedtagne, og dette sidst vedtagne formål må antages at være ulovligt, eller en bestående forening kan vedtage at fremme medlemmernes interesser gennem ulovlige boycott- eller eksklusivaftaler. Problemet skal dog behandles under eet på dette sted, hvor vi iøvrigt kun beskæftiger os med forholdene, som de er ved foreningens stiftelse.

Spørgsmålet har aldrig været aktuelt, men i det moderne samfund, der frembyder så mange tilfælde af kollektive aftaler i den økonomiske og sociale kamp, er det ikke udelukket at problemet kan få nogen betydning.

Hvis f. eks. en branchesammenslutning i sine vedtægter indeholder regler, der på ulovlig måde udelukker ikke-medlemmer fra erhverv, kan foreningen så af den grund opløses? Eller hvis en fagforening, der i almindelighed skal varetage medlemmernes interesser, ifølge vedtægtsbestemmelserne anerkender fysisk vold eller ulovlige strejker som kampmidler, kan fagforeningen i så fald opløses?

Spørgsmålets løsning afhænger af et sagligt skøn. Jo større betydning det ulovlige formål eller den ulovlige virksomhed har i forhold til det samlede formål og den samlede virksomhed, desto større grund er der til at kræve foreningen opløst. Endvidere må der tages hensyn til graden af formålets eller virksomhedens uretmæssighed og eventuelle strafbarhed. Hvis pågældende formål eller virksomhed giver

foreningen et afgjort kriminelt præg, vil der være betydelig grund til at skride til opløsning, medens på den anden side den vanskelige afgrænsning mellem retmæssigt og retstridigt indenfor den erhvervsmæssige og økonomiske kamp næppe bør føre til et så drastisk skridt. Det er jo yderst sjældent, at man med sikkerhed og forinden en domstolsprøvelse kan udtale sig om, hvorvidt en boycott eller en eksklusivaftale er retmæssig eller ej.

Dette skøn vil næppe volde vanskeligheder i praksis, og hvor der overhovedet er grund til tvivl, bør man ikke skride til tvangsopløsning af en forening. Hvis det pågældende forhold kun er retstridigt i privatretlig forstand, vil de krænkede medlemmer eller ikke-medlemmer kunne anlægge sag for at få forholdet kendt ugyldigt, og såfremt det retstridige forhold fremgår af vedtægterne, vil disse ligeledes ved dom kunne erklæres ugyldige på dette punkt. Hvis det pågældende forhold er strafbart, vil spørgsmålet kunne behandles under en af det offentlige anlagt straffesag, og selv om de pågældende handlinger ikke er bragt til udførelse, vil der formentlig i alle praktiske tilfælde kunne rejses tiltale for forsøg.

4. Tvangsopløsning af lovligt stiftede foreninger.

A. Ændringer i lovgivningen.

Så længe foreningens mål og midler er lovlige, vil foreningen ikke kunne opløses, heller ikke ved lov. En lov, der forbyder bestemte foreninger uden i almindelighed at gøre de pågældende foreningers formål ulovligt, må derfor være grundlovsstridig. Kommunistloven af 22. august 1941 forbød ikke alene de kommunistiske organisationer, men gjorde det ulovligt og strafbart at udøve kommunistisk virksomhed. Dette har man kaldt det formelle princip om foreningsdannelsens frihed, se Ross/Andersen 204, i modsætning til de materielle garantier for religiøse sammenslutninger og i nogen grad også politiske partier.

Der er derimod intet i vejen for, at lovgivningen kan erklære et hidtil lovligt foreningsformål for ulovligt. En sådan lov kan være generel, jfr. den foran omtalte urolov nr. 123 af 28. april 1934, således at der til opløsningen skal iagttages den foran beskrevne fremgangsmåde, eller den kan være konkret, jfr. den nævnte kom-

munistlov, således at de pågældende foreninger er opløst ved selve lovens ikrafttræden.

En konkret affattet lov må naturligvis give regler for den nærmere gennemførelse af opløsningen, og sådanne findes også i kommunistloven, hvis § 1 indeholder bestemmelser om straf for selve den kommunistiske virksomhed. Efter lovens § 3 skal den formue, der måtte tilhøre kommunistiske foreninger og sammenslutninger, samt disse foreningers og sammenslutningers arkiv, protokoller o. lign. tages i bevaring af det offentlige. Formuen skal altså ikke som efter § 77, stk. 3 i straffeloven inddrages til fordel for statskassen, men kun tages i bevaring, et udtryk der ellers kun bruges om effekter uden pengeværdi, men som formentlig skyldes lovens særlige karakter. Om lovens anvendelse handler H. K. K. i U 1942, 698: »Af lov nr 349 af 22. august 1941 § 1 følger, *at* kommunistiske foreningers og sammenslutningers eksistens er ophørt ved lovens ikrafttræden, og *at* en selvstændig retssag til ophævelse af disse ikke er nødvendig. Genstanden for den sag, der af anklagemyndigheden er rejst mod selskabet under påberåbelse af, at dette er af kommunistisk art, er derfor alene at få dette forhold fastslået som betingelse for, at skifteretten kan tage under behandling selskabets formue, der i henhold til lovens § 3 vil være at tage i bevaring af det offentlige.

Da selskabet efter de for højesteret foreliggende oplysninger om den af det drevne virksomhed må henføres til de i § 1 nævnte kommunistiske foreninger og sammenslutninger, findes betingelserne i så henseende for, at selskabets bo kan tages under skiftebehandling ved Københavns byret, at foreligge«. Landsretten havde antaget, at særlig sag efter Rpl. § 684, 2. pkt. var fornøden.

Under en tvist om nogle lønfordringer mod det kommunistiske partis bo statuerede østre landsret, se U 1944, 75, at kommunistlovens bestemmelser, hvorefter partiets formue m. v. skulle tages i forvaring, ikke afgav hjemmel for en egentlig skiftebehandling, men højesteret antog, at det offentliges beslaglæggelse af formuen efter forholdets natur burde foregå i forbindelse med, at der ved skifterettens mellemkomst foranstaltedes en afvikling af den formuen påhvilende gæld.

B. *Tvangsopløsning som straffeforanstaltning.*

Man har rejst spørgsmålet om, hvorvidt straffelovgivningen vil kunne fastsætte opløsning som straf for handlinger, for hvilke foreningen som sådan har ansvaret, og *Hurwitz* 1933, 216 ff. og 252 ff. med tilslutning af *Berlin* II, 451 vil besvare det bekræftende, dog at lovgivningsmagten ikke herved må omgå grundlovens regel om foreningsfrihed. Som begrundelse herfor anfører *Hurwitz*, at grundlovens § 85 ligesom de øvrige grundlovsregler om borgerrettighederne må forstås med begrænsning af lovgivningsmagts ret til at anordne strafmæssige indgreb i eller fortabelse af et hvilket som helst retsgode.

Dette må vist nok tiltrædes, når henses til paragraffens tilblivelseshistorie. I den grundlovgivende forsamling ændredes teksten fra »Ingen forening kan ophæves uden ved dom« til »Ingen forening kan ophæves ved en regeringsforanstaltning«, og ændringen skyldes efter bemærkningerne hertil, se forhandlingerne sp. 2170, kun, at man ville give lovgivningsmagten adgang til at ophæve en forening ved en konkret affattet lov uden derfor at ville indskrænke muligheden for at fastsætte generelle regler, hvis anvendelse på de enkelte foreninger kun kan bringes til udførelse ved dom. Det vil imidlertid være meget vanskeligt om ikke umuligt at give en sådan straffemæssig tvangsopløsning den fornødne effektivitet, når foreningsformålet fortsat er lovligt og følgelig omgående kan danne grundlag for en ny foreningsdannelse. Af hensyn hertil vil en sådan strafferegulering *ikke* være ønskelig.

Hurwitz når til det samme resultat, men begrundet dette med, at samfundshensynet er tilstrækkeligt iagttaget gennem opløsning af foreningen for derigennem at kunne afværge en ny lovovertrædelse »altså ud fra et politimæssigt fareafvendelsessynspunkt, jfr. grundlovens § 85«. Såfremt der hermed menes, at grundlovens § 85 giver hjemmel til at forbyde foreninger af hensyn til faren for forbrydelser, hvad henvisningen til dommene fra 1874 og 1924 om henholdsvis arbejderforeningen og »Nekkab« i forbindelse med en omtale af præventive foranstaltninger kunne tyde på, må jeg være uenig med *Hurwitz*, thi grundloven afgiver kun hjemmel til opløsning, når faren for forbrydelser fremgår deraf, at foreningen bevisligt anerkender et forbryderisk formål eller i almindelighed anerkender visse forbryde-

riske midler. En eller flere begåede forbydelser er ikke uden videre opløsningsgrund, selv om yderligere lovovertrædelser må befrygtes, når forbrydelserne dog ikke står i et sådant forhold til foreningens hovedvirksomhed, at et ulovligt formål eller ulovlige midler herved må anses for godtgjort. Præmisserne til de omtalte domme er da også i nøje overensstemmelse med de af mig anførte synspunkter.

Kapitel 3.

FORENINGSAFTALEN

1. Foreningens stiftelse.

Der findes ikke i dansk ret noget formkrav til stiftelsesoverenskomst vedrørende foreninger, og sådanne overenskomster følger derfor de almindelige regler om kontrakter. Stiftelsen kan finde sted på den måde, at en kreds af personer enes om at danne en forening samt om denne forenings vedtægter, der underskrives af samtlige stiftere. Men det vil hyppigt forekomme, at der udsendes offentlig indbydelse til et stiftende møde, f. eks. ved fremlæggelse af tegningslister, og det er i så fald et spørgsmål, hvorvidt man er bundet ved en sådan tegning. Dette må ganske afhænge af en naturlig fortolkning af indbydelsens indhold. Hvis tegningslisterne er vedlagt en allerede af stifterne vedtaget vedtægt, vil tegningen være bindende, medens den blotte tilmeldelse til det stiftende møde ikke indeholder noget løfte om indmeldelse i foreningen. Således U 1938, 561 (V): Ved udløbet af en periode i et andelsmejeri tegnede M, der havde været andels-haver i slutningen af perioden, sig som andelshaver på tegningslisten for den ny periode. Tegningen blev ikke anset for bindende, da der ikke med listen var forelagt M udkast til nye vedtægter, og der på stiftelsesmødet vedtoges nye ikke hidtil påtænkte vedtægtsbestemmelser, der økonomisk set var byrdefuldere for M's private mælkesalg. Indmeldelse på det stiftende møde vil være bindende, når den finder sted, efter at vedtægterne er vedtaget.¹⁾

Kontrakter vedrørende oprettelse af en forbrugs- eller produktionsforening skal ifølge § 84, jfr. 89 i lovbek. nr. 99 af 23. 4. 1929 om stempelafgift forsynes med et stempel til 20 kr. eller, hvis formue-værdier indskydes i eller stilles til rådighed for foreningen, til det beløb, der gælder for dokumenter vedrørende dispositioner af den

¹⁾ Se iøvrigt Sindballe II, 52—55 og Krenchel 1932, 14 f samt praktisk vejledning: Kn. Gedde: Haandbog for Foreningsledere, Kbh. 1942.

pågældende art, dog mindst 20 kr. Vedtægterne for ikke-økonomiske foreninger skal ikke stemples, jfr. stempelovens § 1. Endvidere vil foreninger, hvis hovedformål er at fremme de arbejdende eller lige-stillede ubemidlede klassers velvære, og som enten har en overvejende velgørende eller alménnyttig karakter, eller hvis medlemmer alene eller dog hovedsageligt hører til de nævnte klasser og søger formålet fremmet væsentligt ved egen hjælp, kunne opnå stempelbegunstigelser, herunder for dokumenter oprettet mellem foreningen og dens medlemmer, jfr. § 144.

2. Ind- og udmeldelse.

Vedtægterne vil i reglen indeholde krav om, at indmeldelse skal foregå skriftligt eller iøvrigt under iagttagelse af bestemte forskrifter, og i så tilfælde må disse naturligvis overholdes. Hvis sådanne regler ikke findes, må de almindelige regler om indgåelse af aftaler anvendes. Indmeldelsen vil således godt kunne være stiltiende, f. eks. når den pågældende i længere tid deltager i foreningsvirksomheden. Om indtræden og udtræden af andelsmejerier, se *Adam Jacobi* U 1944 B, 73 ff.

Når der foreligger en gyldig indmeldelse, er dermed foreningsaftalen kommet i stand, og medlemmet indtræder i de i vedtægterne samt eventuelle særligt for ham fastsatte bestemmelser anordnede rettigheder og forpligtelser. Særlige, uden for vedtægterne fastsatte bestemmelser må klart fremholdes for det indtrædende medlem, således U 1910, 109: En mand, der havde indmeldt sig i en forening fandtes ikke bundet ved en bestemmelse om, at udmeldelse skulle ske skriftligt, da denne bestemmelse var trykt med små bogstaver på foden af indmeldelseserklæringen, og da han ikke havde modtaget nogen genpart af denne erklæring og heller ikke på anden måde var gjort særlig bekendt med bestemmelsen.

Også om udmeldelsen vil vedtægterne hyppigt indeholde særlige bestemmelser. Hvor sådanne ikke findes, må det være en deklaratisk retsregel, at et medlem kan udmelde sig med et ifølge foreningsforholdets natur passende varsel, jfr. U 1900, 127 og U 1943, 738 (H). Selv om vedtægterne udtrykkeligt forbyder udmeldelse eller dog kræver en usædvanlig lang frist, må medlemmer af foreninger uden økonomisk formål dog kunne udtræde med et passende varsel, da det vil stride imod grundsætningen i aftalelovens § 33 at gøre en

sådan klausul gældende. Hvor der i erhvervsdrivende foreninger er fastsat uopsigelighed, må en sådan bestemmelse som hovedregel respekteres i samme omfang som uopsigelighedsbestemmelser i almindelige økonomiske kontrakter. Hvis et medlem i så fald undlader at opfylde sine forpligtelser, må han kunne ekskluderes og foreningen eventuelt kræve erstatning.

Selv om adgangen til udmeldelse er udelukket eller dog begrænset ifølge vedtægterne, vil et medlem alligevel kunne udmelde sig uden hensyntagen til vedtægten, såfremt foreningen har misligholdt foreningsaftalen ved f. eks. at træffe beslutninger, der ligger uden for foreningens naturlige formål, eller som pånøder medlemmerne en økonomisk risiko, som overstiger, hvad de efter foreningens natur havde grund til at forvente, således U 1938, 347 (V) og 1948, 1160 (Ø). Hvis de forudsætninger, hvorunder medlemsskabet i sin tid blev stiftet iøvrigt ændrer sig på en ekstraordinær måde, må medlemmerne kunne udmelde sig uden hensyntagen til særlige vedtægtsbestemmelser herom. Dette gælder ubetinget for foreninger uden økonomisk formål, men må til en vis grad også gælde økonomiske foreninger, se U 1942, 408 (Ø) og 1947, 50 (H).

Også udmeldelse kan finde sted ved ren passivitet fra medlemmets side, i hvert fald når der er tale om ikke-økonomiske foreninger. Det ville være ganske urimeligt, dersom en sådan forening, efter at et medlem i flere år havde undladt at deltage i foreningsvirksomheden og undladt at betale kontingent, med held skulle kunne stille med en regning for kontingent for disse år. Iøvrigt må passivitets betydning afhænge af foreningens karakter, idet der dog, selv ved foreninger med erhvervsvirksomhed som hovedformål, kan være tale om, at passivitet i et vist omfang kan løse et medlem fra foreningsforpligtelserne.

Herved erindres, at kontingentkravene under alle omstændigheder forældes, når de ikke er betalt 5 år efter forfaldsdagen, jfr. lov nr. 274 af 22. 12. 1908 § 1, stk. 1, 2), men i mange tilfælde vil passiviteten længe inden udløbet af dette tidsrum have bevirket, at medlemsskabet må anses for ophørt. For så vidt angår økonomiske foreninger, er der ikke alene tale om krav på kontingent men nok så meget om ansvaret for foreningens gæld. Derfor må man naturligvis også tage hensyn til foreningens økonomiske karakter ved bedømmelsen af spørgsmålet om passivitets betydning. Nogen fast regel kan ikke gives, men afgrænsningen må overlades til domstolenes skøn.

Efter omstændighederne vil andre faktiske forhold end fuldstændig passivitet kunne betragtes som en udmeldelse, men det må dog fremgå klart af omstændighederne, at medlemmet har haft en sådan hensigt. Det var således ikke tilstrækkeligt til udmeldelse af en fagforening, at et medlem havde meddelt, at han agtede at nedsætte sig som mester, se U 1934, 1124 (Ø), og i et tilfælde, hvor et andelsselskab åbnede en ny lokalforening, var et medlem, der var bosat inden for dennes område, ikke allerede herved udmeldt af den tidligere hovedforening, se U 1935, 1107 (V). I denne forbindelse henvises til U 1940, 263 (H): En kreds af landmænd, deriblandt M, indtegnede sig under navn af lokalforening i en hovedandelsforening for foderstofkøb og forpligtede sig til at aftage foderstoffer i hovedforeningen i 5 år. Efter hovedforeningens vedtægter var M direkte medlem af denne, og kunne derfor ikke udmelde sig af lokalforeningen med den virkning, at de blev frigjort for købepligten. Se iøvrigt Københavns byretsdom i Jur. 1943, 58 om udmeldelse af en haveforening.

Kapitel 4.

FORENINGSLEDELSEN

1. *Generalforsamlingen.*

A. Selv om det ikke skulle være udtrykkeligt fastsat i vedtægterne, må generalforsamlingen være foreningens øverste myndighed, og alle spørgsmål, der ikke efter vedtægterne endeligt skal afgøres på anden måde, må kunne indbringes for generalforsamlingen. Det kan naturligvis ikke være afgørende, om forsamlingen benævnes generalforsamling eller ej, blot der er tale om den mest repræsentative af foreningens organer, d. v. s. en forsamling, hvortil alle medlemmerne regelmæssigt har adgang. Hvor der er tale om sammenslutning af forskellige foreninger, vil der sædvanligvis være et repræsentantskab bestående af repræsentanter for de enkelte fraktioner, og dette repræsentantskab vil da svare til generalforsamlingen.

Det er klart, at vedtægterne kan bestemme kompetenceforholdet mellem foreningens forskellige organer. Derimod kan vedtægterne formentlig ikke, ved at gøre visse beslutninger afhængige af udenforståendes samtykke, begrænse generalforsamlingens foreningsretlige ansvar. Sådanne regler vil formentlig ikke kunne indvirke på gyldigheden af aftaler, som efter beslutning i det øverste foreningsorgan indgås med trediemand, og foreningsledelsen kan ikke fritages for personligt ansvar ved at henvise til sådanne udenforståendes samtykke.

Spørgsmålet om, hvem der skal indkalde til generalforsamling, vil som regel være afgjort i vedtægterne. Hvis vedkommende foreningsledelse ikke efterkommer vedtægternes bestemmelse om at indkalde generalforsamlingen, må ethvert medlem antagelig kunne få en handlingsdom over ledelsen, men det vil jo være en meget upraktisk og besværlig fremgangsmåde, jfr. U 1887, 1027. Hvis en kreds af medlemmer foretager indkaldelsen i foreningens navn og i overensstemmelse med de krav, som vedtægterne stiller til en sådan indkaldelse, må generalforsamlingen dog være lovligt indkaldt. Mere tvivlsomt er det, hvis de foretager indkaldelsen i eget navn, men også dette

må være tilstrækkeligt, når det udtrykkeligt anføres, at ledelsen har nægtet at indkalde generalforsamlingen i overensstemmelse med vedtægterne. I de tilfælde, hvor det afhænger af ledelsens skøn, om en generalforsamling skal indkaldes, vil medlemmerne på den anden side ikke på egen hånd kunne foretage en indkaldelse, selv om det sker i foreningens navn, og dette gælder naturligvis så meget mere, når der slet ikke er hjemmel til at indkalde til generalforsamling i det pågældende tilfælde, jfr. U 1867, 120.

Det foreningsorgan, der efter vedtægterne har fået tillagt kompetence til at indkalde generalforsamlingen, må i almindelighed kunne foretage en sådan indkaldelse, selv om et overordnet foreningsorgan beslutter, at indkaldelsen ikke skal ske. Den almindelige regel om, at underordnede organer er pligtige at rette sig efter beslutninger, som træffes af overordnede organer, kan ikke medføre tilintetgørelse af en særlig kompetence, som tillægges et organ i vedtægterne, jfr. U 1887, 1027, men hvis kompetencen ikke er udtrykkeligt fastslået, gælder den almindelige kompetenceregulering mellem over- og underordnede foreningsorganer.

Selv om vedtægternes regler om indkaldelsen overhovedet ikke er overholdt, vil generalforsamlingen alligevel kunne være lovlig, dersom samtlige medlemmer kommer til stede og tiltræder afholdelsen af generalforsamlingen, se *Krenchel*, 1932, 25.

I almindelighed angiver vedtægterne bestemte frister for afholdelsen af generalforsamling, samt fastsætter på hvilken måde og med hvilket varsel indkaldelse skal finde sted. Hvis vedtægterne intet indeholder om, hvornår generalforsamling skal afholdes, må medlemmerne i hvert fald have krav på, at der afholdes generalforsamling een gang om året, nemlig en passende tid efter regnskabets afslutning. Nægter ledelsen at indkalde generalforsamlingen, må medlemmerne gå frem på samme måde, som hvis indkaldelsen var udtrykkeligt påbudt i vedtægterne.

Indkaldelsen til generalforsamling vil sædvanligvis indeholde meddelelse om, hvorvidt det drejer sig om ordinær eller ekstraordinær generalforsamling, om tid og sted for afholdelsen af mødet, om dagsordenen og eventuelt oplysning om adgangen til fremsættelse af forslag, se *Krenchel* 1932, 27 ff. Hvis vedtægternes bestemmelser om indkaldelsen ikke er opfyldte, vil generalforsamlingen kunne være ulovlig og dens beslutninger uforbindende for medlemmer, der ikke har tiltrådt dem. Således blev en eksklusion kendt ugyldig, fordi den

generalforsamling, der havde truffet beslutningen, var indkaldt med 5 dages varsel i stedet for 8 dage som påbudt i vedtægterne, JU 1868, 670.

Uden særlig hjemmel kan man ikke forlange, at indkaldelsen til generalforsamlingen skal indeholde dennes dagsorden, se *Sindballe* II, 88, og hvis dagsorden i sådanne tilfælde ikke udsendes, må generalforsamlingen kunne vedtage alle beslutninger, dog at medlemmer, hvem en beslutning i særlig grad vedrører, skal have særskilt underretning, se nedenfor. Hvis der er udsendt en dagsorden samtidig med indkaldelsen, bør generalforsamlingen på den anden side ikke kunne behandle andre emner end dem, der er opført på dagsordenen, se *Sindballe* II, 105, selv om en sådan udsendelse ikke er påbudt i vedtægterne, idet dette på uforsvarlig måde vil kunne vildlede medlemmerne med hensyn til generalforsamlingens betydning.

Østre landsretsdom U 1937, 1162 synes ikke fuldt ud at anerkende dette krav. Dommen godkender, at formanden for en afdeling af Dansk Kvindesamfund efter foreningens love, og da grundsætningen i aktieselskabslovens § 56, stk. 2, ikke fandt anvendelse, kunne afsættes ved et mistillidsvotum, uanset dette emne ikke var optaget på dagsordenen. Dommen henviser til, at beslutningen blev truffet med 30 stemmer mod 16, at formanden personlig havde fået meddelelse om, at den nævnte beslutning ville blive søgt vedtaget, og at der ikke var rejst protest mod beslutningens gyldighed fra medlemmernes side.

Omvendt har en østre landsretsdom U 1942, 403 henvist til grundsætningen i aktieselskabslovens § 55, stk. 3 i en sag vedrørende indkaldelse af en ekstraordinær generalforsamling i dansk forfatterforening. Det hedder bl. a. i dommen: »Det må anses for at være en almindeligt gældende regel i foreninger som Dansk Forfatterforening, at en begæring om indkaldelse af ekstraordinær generalforsamling på en for medlemmerne forståelig måde skal redegøre for, hvilket eller hvilke emner, der ønskes behandlet, jfr. aktielovens § 55, stk. 3, . . .«,

Begge de nævnte domme er uegnede som grundlag for at fastslå almindelige principper, men hvis særlige forhold ikke gør sig gældende, bør man fastholde »dagsordenens ærlighed«, d. v. s. *når* dagsorden ifølge vedtægterne skal udsendes, bør den også være udtømmende, idet man ellers vildleder medlemmerne. Måske kan man af den sidstnævnte dom slutte, at en ekstraordinær generalforsamling

under alle omstændigheder bør indeholde oplysning om forhandlings-emnet. Af den nævnte betragtning følger især, at man ikke kan benytte punktet »Eventuelt« til at gennemføre beslutninger, hvorom medlemmerne ikke tidligere er adviseret. Generalforsamlingen kan naturligvis drøfte alle spørgsmål, men der bør sættes visse grænser for, hvilke beslutninger, der kan træffes udover de punkter, der udtrykkeligt er angivet som mødets dagsorden, jfr. *Krenchel* 1932, 51 f.

Hvor vedtægterne kræver, at dagsordenen skal udsendes, må deraf følge, at generalforsamlingen ikke kan træffe beslutning om andre spørgsmål end dem, som er angivet i den udsendte dagsorden, jfr. JU 1855, 431 og U 1881, 187.

Da denne grundsætning opstilles af hensyn til ikke at vildlede medlemmerne, dækker den naturligvis ikke sådanne tilfælde, hvor en beslutning ganske vist ikke udtrykkeligt er optaget på dagsordenen, men hvor medlemmerne klart må kunne indse, at den lå inden for mulighedernes grænser, f. eks. U 1942, 178 (Ø), der behandler et tilfælde, hvor en bestyrelses mindretal indkalder til ekstraordinær generalforsamling med afsættelse af formanden og bestyrelsesflertallet på dagsordenen, og hvor resultatet bliver, at generalforsamlingen afsætter bestyrelsesmindretallet. Da bestyrelsen ifølge vedtægterne kunne afsættes på en ekstraordinær generalforsamling, og da beslutningen lå inden for de muligheder, som medlemmerne måtte regne med, og mindretallet var til stede på generalforsamlingen, var beslutningen gyldig.

I det hele taget er det kun formelle mangler af *væsentlig* betydning, som bevirker en beslutnings ugyldighed, således også U 1908, 846, der opretholdt *afskedigelsen* af en direktør, skønt dagsordenen for generalforsamlingen kun havde angivet, at spørgsmålet om direktørens *suspension* skulle behandles. Når manglen er væsentlig, bør den dog uden videre medføre beslutningens ugyldighed, og domstolene bør ikke skønne over, hvilken indflydelse den formelle mangel faktisk har haft på beslutningens vedtagelse.

Det tør ikke afvises, at domstolene ved bedømmelsen af, om en formel mangel er væsentlig, vil tage hensyn til styrken af de protesterende medlemmers retlige interesse i den omtvistede beslutning.

Ofte vil vedtægterne indeholde bestemmelse om, at forslag, der ønskes behandlet på en generalforsamling, skal indsendes til ledelsen inden en vis frist, eller at ethvert forslag skal meddeles medlemmerne eventuelt i form af offentliggørelse i dagspressen.

Forslag, som ikke er offentliggjort på den anordnede måde, vil naturligvis ikke gyldigt kunne vedtages, se JU 1851, 216 og U 1873, 897. Se endvidere U 1944, 1053 (Ø): Ifølge en parcellforenings love skulle generalforsamlingen indkaldes med 14 dages varsel, medens private forslag til dagsorden skulle være indsendt 8 dage forinden mødet. Heraf fulgte, at forslag fra medlemmerne lovligt kunne behandles på generalforsamlingen, selv om de er indkommet efter indvarslingen og følgelig ikke kunne være specielt angivet i denne. Da der nu ikke var nogen reel grund til at stille bestyrelsesforslag ringere end private forslag, måtte en beslutning kunne vedtages under dagsordenens punkt: »Indkomne forslag«.

Forhandlingerne på generalforsamlingen ledes sædvanligvis af en dirigent, der i hvert fald i økonomiske foreninger bør være et ikke-medlem med en vis kyndighed i behandlingen af sådanne spørgsmål, som kan opstå under forhandlingerne. Valget af dirigent vil sædvanligvis blive ledet af foreningens formand. Dirigenten træffer alle afgørelser af formen for behandlingen af de spørgsmål, der foreligger til diskussion og afgørelse. Fortolkning af vedtægternes regler vedrørende den formelle fremgangsmåde, samt rækkevidden af generalforsamlingens beslutninger vedrørende forhandlingsformen, må afgøres af dirigenten, ikke af forsamlingen. Dette gælder især tvivlsspørgsmål vedrørende afstemningsreglerne, og spørgsmålet om, hvem af de fremmødte, der har stemmeret, se *Krenchel* 1932, 32 ff.

Det hører til undtagelserne, at vedtægterne indeholder formelle regler om forhandlinger og beslutninger på generalforsamlingen, og hvor dette ikke er tilfældet, må afgørelsen træffes af dirigenten, medmindre forsamlingen med den for vedtægtsændringer nødvendige stemmeflerhed beslutter andet. Medens vedtægterne ofte bestemmer, hvilke forslag, der kan behandles, vil der regelmæssigt savnes regler om behandlingen af ændringsforslag, se *Krenchel* 12, note 1. Fremgangsmåden må derfor helt bero på sædvanemæssig praksis.

Spørgsmålet vil vanskeligt kunne forelægges domstolene, men i højesteretsdommen U 1935, 91 har vi dog et eksempel på domstolenes behandling af et sådant emne: Bestemmelserne i dansk ingeniørforenings vedtægter hjemlede ikke medlemmerne nogen ret til på medlemsmødet at træffe beslutninger med hensyn til de til diskussion forelagte forslag, navnlig ikke således, at beslutningen kunne være bestemmende for, hvad der skulle forelægges medlemmerne til

urafstemning. Herefter blev det statueret, at et medlem ikke havde krav på, at de af ham på mødet fremsatte ændringsforslag af mødets ledelse blev fremmet til beslutning.

Vedtægterne vil ofte indeholde en bestemmelse om, at et bestemt antal medlemmer kan forlange forhandlingerne om et punkt på dagsordenen afsluttet og efter omstændighederne kræve afstemning foretaget uden yderligere drøftelse. Hvor en sådan bestemmelse ikke findes, må generalforsamlingen vist nok kunne vedtage, at diskussionen standses, men hvis denne adgang misbruges, således at væsentlige oplysninger foreholdes generalforsamlingen, vil dennes beslutning i givet fald kunne erklæres ugyldig ved dom på grund af urigtige forudsætninger eller undladelse af at høre på udtalelser fra særligt interesserede medlemmer.

Hvis der skal udfærdiges en protokol over den afholdte generalforsamling, må denne underskrives af dirigenten, se *Krenchel* 1932, 116 ff., og en sådan underskrevet protokol må stå til troende, så længe dens urigtighed ikke er bevist af den, der vil benægte referatets rigtighed, se U 1882, 187.

Hvor vedtægterne ikke indeholder særlige bestemmelser om betingelserne for generalforsamlingens beslutningsdygtighed, må enhver lovligt indkaldt generalforsamling være beslutningsdygtig uanset antallet af de fremmødte.

Hvor intet andet er bestemt, har ethvert medlem ret til at møde og ret til at stemme på generalforsamlingen. Uden særlig hjemmel kan man således ikke afskære medlemmer, der er gyldigt indmeldt umiddelbart forinden generalforsamlingen, fra at møde og stemme på denne. Som en deklatorisk regel må det endvidere antages, at hvert af de mødende medlemmer har een stemme. Ulige stemmeret må have udtrykkelig hjemmel i vedtægterne. Det samme gælder afstemning på fraværende medlemmers vegne i henhold til fuldmagt, jfr. *Krenchel* 1932, 47 f.

Hvis vedtægterne ikke bestemmer andet, træffer generalforsamlingen alle beslutninger ved simpelt stemmeflertal blandt de fremmødte, uden hensyntagen til ikke stemmende eller blanke stemmer, d. v. s., at et forslag må opnå mindst 1 stemme mere end halvdelen af de afgivne stemmer for at være vedtaget. Hvis stemmerne står lige, er forslaget ikke vedtaget, og det kræver særlig hjemmel i sådanne tilfælde at lægge afgørelsen på formandens stemme.

I et tilfælde, hvor der til medlemmer af et aktieselskabs kontrol-

komité alene kunne vælges kandidater, som var indstillet af aktionær-rådet, indstillede dette råd kun een kandidat. Ved afstemningen blev der afgivet flere nej-stemmer end ja-stemmer, og dirigenten erklærede herefter kandidaten for valgt. Ved hof- og stadsretsdommen i U 1917, 899 blev valget imidlertid kendt ugyldigt, idet kandidaten ikke havde fået et flertal af de afgivne stemmer.

Hvor der kun er stillet eet forslag til beslutning eller kun opstillet een kandidat til valg, må dirigenten efter at have spurgt forsamlingen, om nogen ønsker at udtale sig, og — hvis dette ikke er tilfældet — påny spurgt, om han kan betragte beslutningen som vedtaget eller kandidaten for valgt, og ingen har protesteret, kunne erklære beslutningen for vedtaget henholdsvis kandidaten valgt. Der må dog gives forsamlingen tilbørlig tid til at reagere på de stillede spørgsmål.

Hvor intet andet er fastsat i vedtægterne, må valg til bestyrelse og andre kollegiale foreningsorganer foregå på den måde, at forsamlingen blandt de opstillede kandidater kan stemme på et antal, der svarer til antallet af tillidsposter, der skal besættes. Hvis der er 5 bestyrelsesposter på valg, vil de 5 kandidater, der hver især har flere stemmer end nogen af de andre kandidater, være valgt, uanset de ikke har opnået absolut flertal.

Det er tvivlsomt, om der uden særlig hjemmel i vedtægterne kan opstilles bestyrelseslister, således at medlemmerne kun kan stemme på den samlede liste. I det omfang, valget finder sted som listevalg, er den liste valgt, som har flere stemmer end nogen af de andre. Derimod kan der ikke uden hjemmel kræves afholdt forholdstalsvalg af nogen art.

Valget må sædvanligvis foregå ved håndsoprækning eller på lignende måde, men generalforsamlingen må sikkert altid kunne vedtage med simpelt flertal, at afstemningen skal foregå skriftligt. Ofte vil vedtægterne indeholde bestemmelse om, at et mindre antal medlemmer kan forlange skriftlig afstemning. Hvis de mødende ikke har lige stemmeret, må afstemningen altid foregå skriftligt, *Krenchel* 1932, 87.

Der er ingen forskel på en ordinær og en ekstraordinær generalforsamlings kompetence, medmindre vedtægterne urtrykkeligt foreskriver, at visse beslutninger kun kan træffes på ordinære generalforsamlinger, se *Krenchel* 17 ff. Ofte vil beslutning om lovændring kun være gyldig, når den er truffet på to generalforsamlinger, og

en sådan bestemmelse kan ikke omgås derved, at der indkaldes til to generalforsamlinger med kort mellemrum på den samme dag, jfr. U 1946, 431 (Ø).

Selv om foreningsledelsen ikke ifølge vedtægterne er pligtig at opføre bestemte punkter på dagsordenen for den ordinære generalforsamling, må medlemmerne dog have krav på, at der aflægges en beretning af bestyrelsen om foreningens virksomhed i det forløbne år samt fremlægges et regnskab til godkendelse. Generalforsamlingens godkendelse af årsregnskabet betyder, at regnskabet er rigtigt aflagt, medens meddelelse om *decharge* betyder, at generalforsamlingen beslutter, at der ikke er grund til at gøre ansvar gældende over for foreningsledelsen i anledning af det fremlagte regnskab. Om betydningen af disse beslutninger for foreningsledelsens ansvar se nedenfor side 82.

B. Som antydnet foran, kan vedtægterne indeholde begrænsninger i generalforsamlingens kompetence, og sådanne begrænsninger kan kun tilsidesættes efter reglerne om vedtægtsændringer. Der tænkes her på, at visse beslutninger kræver kvalificeret flertal eller vedtagelse på to generalforsamlinger. Beslutninger i strid med sådanne vedtægtsændringer er ugyldige i forhold til medlemmer, som protesterer imod, at beslutningen træffes.

Generalforsamlingens beslutning kan også være ugyldig på grund af overtrædelse af formelle bestemmelser, som tilsigter at give medlemmerne en særlig beskyttelse f. eks. regler om indkaldelse og meddelelse af dagsorden. Hertil må føjes en række andre grunde, der ifølge lovgivningen eller almindelige retsgrundsætninger medfører beslutningens ugyldighed. Det er klart, at beslutningen er ugyldig, hvis den strider imod udtrykkelige bestemmelser i den almindelige lovgivning, f. eks. bestemmelser af erhvervsretlig art. Også i dette tilfælde er det dog kun medlemmer, som ikke har tiltrådt beslutningen, der i forhold til sig har ret til at anse den for ikke-vedtaget, medens de tiltrædende medlemmer efter omstændighederne bliver personligt ansvarlige for den ulovlige beslutning.

Den vigtigste begrænsning i generalforsamlingens kompetence er dog de nedenfor s. 119 ff omtalte tilfælde, hvor det enkelte medlems retskrav må opretholdes uantastet af senere generalforsamlingsbeslutninger f. eks. hans ret til økonomiske ydelser eller hans berettigede forventning om, at foreningen bevarer sit oprindelige formål.

I forbindelse hermed kan nævnes den ufravigelige grundsætning,

at generalforsamlingen kun kan træffe beslutning i spørgsmål, der specielt angår enkelte medlemmer eller foreningsledere, når disse har fået meddelelse om, at sagen skal behandles på vedkommende generalforsamling samt har adgang til at møde og udtale sig på denne.

Denne grundsætning er især bragt til anvendelse i adskillige tilfælde, hvor generalforsamlingen har ekskluderet et medlem uden at give ham behørig adgang til at møde og forsvare sig. I sagen U 1928, 616 (Ø) kendtes 146 medlemmer, der var ekskluderet af en forening, berettiget til at møde og stemme på den generalforsamling, hvor spørgsmålet om eksklusionens berettigelse skulle afgøres. I sagen U 1939, 628 (Ø) blev en eksklusion kendt ugyldig, fordi den ekskluderede ikke var gjort bekendt med, at afgørelsen af hans eksklusion ville blive truffet på en generalforsamling, og retten gav ham medhold i, at der burde være givet ham særlig meddelelse om det nøjagtige tidspunkt for den generalforsamling, på hvilken eksklusions-spørgsmålet kom til afgørelse, for at han kunne komme til stede og forsvare sig, jfr. U 1934, 760 (H), 1916, 987 og 1912, 995. Se endvidere nedenfor kap. 7 side 175.

Generalforsamlingens beslutning kan endelig være ugyldig, fordi den er truffet under urigtige forudsætninger eller fremkaldt ved svigagtige udtalelser eller fortielser fra foreningsledelsens side, jfr. forudsætningsvis U 1946, 772 (H).

Det følger af generalforsamlingens karakter, at almindelige habilitetsregler ikke kan finde anvendelse, idet personer, der er særligt interesserede i en beslutning ikke kan være afskåret fra at deltage i afstemningen om dennes vedtagelse, men tværtimod i visse tilfælde har et ufravigeligt krav på at få adgang hertil. De forannævnte domme beskæftiger sig alle med det tilfælde, at forslag til beslutning om særlige sanktioner mod enkelte medlemmer kun kan vedtages, når disse medlemmer har adgang til at møde og stemme, men man må anlægge den samme betragtning på den modsatte situation, hvor enkelte medlemmer på forhånd har erklæret sig for en bestemt løsning af et tvivlsspørgsmål, der forelægges generalforsamlingen, eller som har særlige personlige interesser i et sådant spørgsmål.

Sådanne personers deltagelse i afstemningen kan ikke gøre beslutningen ugyldig. Spørgsmålet blev rejst under en sag, som et medlem af Dansk Ingeniørforening anlagde mod foreningen med påstand om, at en misbilligelse af sagsøgerens nationale holdning under besættel-

sen, som var vedtaget af foreningens repræsentantskab, var ugyldig, bl. a. fordi der i afstemningen havde deltaget 10 medlemmer, som på forhånd i en offentlig erklæring havde misbilliget den pågældendes optræden.

Ingeniørforeningens repræsentantskab er foreningens højeste myndighed og svarer til generalforsamlingen. På det omdiskuterede møde var der 48 stemmeberettigede, og 34 stemte for misbilligelsen. Østre landsrets dom af 30. 3. 1950, XI nr. 699/1949, tilbageviste påstanden om beslutningens ugyldighed på grund af de ti medlemmers deltagelse i afstemningen, idet man henviste til, at de anklagepunkter, som disse medlemmer inden foreningens undersøgelse havde rejst, var bortfaldet, og at de 10 stemmer ikke havde været afgørende for resultatet. En dissentierende dommer fandt, at de ti medlemmer havde udvist et sådant forhold, der var egnet til at vække tvivl om deres fuldstændige upartiskhed. Dommen er påanket til højesteret, men endnu ikke afgjort ved denne domstol. (Aug. 1950).

Både dommerflertallet og den dissentierende dommer gør sig efter min mening skyldig i en fejltagelse ved at anlægge sædvanlige habilitetsbetragtninger, når der er tale om beslutninger, som træffes af en generalforsamling eller lignende ordinære foreningsorganer. Sådanne forsamlinger betragter domstolene simpelthen uden videre begrundelse for altid værende »inhabile«, nemlig til endeligt at afgøre spørgsmål af betydelig retlig interesse for et medlem. I de i kapitel 7 omtalte domme vedrørende domstolenes kompetence i foreningsforhold, vil man aldrig se, at dommene argumenterer med habilitetsbetragtninger for at tiltage sig kompetencen til at efterprøve en foreningsbeslutning.

Hvis en beslutning er truffet af et af de sædvanlige foreningsorganer, går man uden videre ud fra, at der ikke foreligger de fornødne garantier for betryggende og upartisk behandling, og følgelig anser domstolene sig for kompetente til at efterprøve realitetsspørgsmålet. Kun hvis foreningsafgørelsen har karakter af egentlig voldgift, får spørgsmålet om voldgiftsrettens habilitet selvstændig betydning, idet hovedreglen jo her er, at voldgiften er bindende, medens domstolene kun tilsidesætter en voldgiftsafgørelse, når der foreligger særlige grunde, f. eks. at enkelte medlemmer af retten har været inhabile.

At domstolene i den nævnte sag havde været beføjet til at tage stilling til, om dansk ingeniørforening med rette havde tildelt det

pågældende medlem en misbilligelse er derfor hævet over enhver tvivl, men sagsøgerens påstand gik kun ud på at få underkendt beslutningen på grund af formelle mangler, men de formelle krav han påberåbte sig — altså bl. a. krav om de stemmeberettigedes upartiskhed — kan man på ingen måde stille til en forenings generalforsamling, repræsentantskab eller lignende.

En generalforsamlingsbeslutning er et udtryk for et sammenspil mellem forskelligartede foreningsinteresser, og det følger af disse interessers karakter, at habilitetsbetragtninger ikke kan finde anvendelse ved afgørelsen af beslutningens gyldighed som sådan. Dette bliver kun tilfældet, dersom det hævdes, at beslutningen som en voldgifts-afgørelse skal have endelig afgjort et egentligt retspørgsmål.

Retsvirkningen af en beslutnings ugyldighed er først og fremmest, at medlemmerne og trediemand kan kræve anerkendt den retsstilling, de havde, forinden beslutningen blev truffet. For så vidt beslutningen er ugyldig, fordi den strider imod enkelte personers ret, vil dens ugyldighed dog ikke kunne påberåbes af medlemmer, som har stemt for beslutningen. Det er tvivlsomt, om passivitet udelukker ret til indsigelse. I hvert tilfælde synes retspraksis at ville afskære formelle indsigelser, når sagsøgeren har været til stede ved beslutningens vedtagelse uden at nedlægge protest. En ugyldig beslutning, f. eks. en lovændring, er heller ikke bindende for medlemmer, der er indtrådt i foreningen efter beslutningens vedtagelse, se U 1873, 902.

2. Bestyrelse og forretningsudvalg.

Foreningens daglige ledelse varetages som regel af en bestyrelse eller et af denne nedsat forretningsudvalg i forbindelse med de af foreningen ansatte funktionærer. I foreninger med økonomiske formål vil der ofte være ansat en forretningsfører eller direktør, i egentlige selskaber kan der være flere direktører, som tilsammen udgør direktionen.

Bestyrelsens kompetence er sjældent detaljeret angivet i vedtægterne, der som regel vil nøjes med en henvisning til, at bestyrelsen har ansvaret for foreningens ledelse over for generalforsamlingen. Hvor vedtægterne indeholder bestemte kompetenceangivelser, må disse naturligvis overholdes. Når det fremgår af en sådan vedtægtsbestemmelse, at hensigten er at bemyndige bestyrelsen til endeligt at

afgøre det pågældende spørgsmål, vil der ikke ved generalforsamlingsbeslutning kunne vedtages, at bestyrelsen skal handle på en bestemt måde.

Hvis vedtægterne derimod blot i almindelige vendinger angiver bestyrelsens kompetence, må bestyrelsen være pligtig at rette sig efter generalforsamlingen, der er foreningens højeste myndighed, jfr. 1879, 925. Se også U 1940, 376 (Ø): I de deklarationer, der var tinglyst på parcellerne under en grundejerforening hed det bl. a.: »Foreningen . . . 's bestyrelse kan dog tillade butikshandel på et passende antal af parcellerne . . .« På en generalforsamling blev det vedtaget, at der ikke måtte gives tilladelse til oprettelse af flere købmandsforretninger eller blandet handel, førend samtlige grunde var bebygget. På initiativ af indehaveren af to butikker inden for området vedtoges det på en ekstraordinær generalforsamling, at der i de pågældende butikker uanset den tidligere vedtagelse kunne handles med hvadsomhelst. Bestyrelsen nægtede imidlertid at rette sig efter generalforsamlingsbeslutningen, som efter dens mening stred imod de tinglyste deklarationer. Det hedder i dommen: »Efter almindelige foreningsretlige regler er en bestyrelse pligtig at rette sig efter en lovlig vedtaget generalforsamlingsbeslutning. Der savnes derhos føje til at opfatte bestemmelsen i deklarationens punkt f som tillæggende bestyrelsen en beføjelse til uafhængigt af generalforsamlingens vedtagelser at træffe bestemmelse angående de dér nævnte forhold.«

En almindelig afgrænsning af bestyrelsens kompetence i forhold til generalforsamlingen vil ikke være mulig. *Sindballe* II, 118 ff antager, at bestyrelsen er inkompetent til at foretage ekstraordinære dispositioner af større rækkevidde. Bestyrelsens kompetence må naturligvis i første række bestemmes af foreningens karakter og vil derfor være mest vidtgående i foreninger, hvis formål er almindelig erhvervsvirksomhed, noget snævrere i de sædvanlige andelsforeninger, herunder brugsforeninger, og mindst vidtgående i de ikke-økonomiske foreninger.

I almindelighed kan det endvidere siges, at bestyrelsens kompetence er væsentlig ringere end den, som tilkommer en signaturberettiget i et til handelsregistret anmeldt interessentskab, der udadtil binder firmaet, når blot den afsluttede retshandel kan afledes af dettes formål, *Sindballe* I, 105. En brugsforeningsbestyrelse vil således ikke kunne købe og sælge fast ejendom, og et mejeri vil ikke kunne foretage en væsentlig udvidelse af anlæggene uden generalforsamlingens samtykke.

I alle foreninger med økonomiske formål, herunder erhvervsorganisationer, må bestyrelsen, når vedtægterne ikke bestemmer andet, kunne antage og afskedige forretningsførere og andre funktionærer, og i foreninger, der driver en erhvervsvirksomhed, kan bestyrelsen træffe aftale om køb og salg, når den pågældende handel efter en almindelig faglig-økonomisk bedømmelse omfattes af foreningens formål. Selv om en aftale efter sin art omfattes af formålet, kan den dog have et så stort omfang og indebære så stor risiko for foreningen, at der — under hensyn til foreningens hidtidige omsætning og risiko — kræves godkendelse af generalforsamlingen.

Enhver ændring af foreningsvirksomhedens art og karakter må i alle foreninger kræve generalforsamlingens samtykke, ligesom en væsentlig udvidelse eller indskrænkning af virksomhedens omfang efter omstændighederne kan ændre de forudsætninger, hvorunder foreningen hidtil har arbejdet, og derfor kræve godkendelse af den højeste foreningsmyndighed.

I de ideelle foreninger må bestyrelsens adgang til at indgå retshandler være meget begrænset, og sådanne retshandler må direkte udspringe af foreningens formål i snæver forstand. F. eks. må bestyrelsen nok kunne afslutte en kontrakt med et forlag, en bogtrykker eller annoncevirksomhed om udsendelse af et medlemsblad, når kontrakten ikke pålægger foreningen urimelige økonomiske byrder. På samme måde må der kunne træffes aftale om udsalg af indsamlede varer til fordel for foreningen, men nogen egentlig erhvervsvirksomhed vil bestyrelsen ikke på egen hånd kunne etablere, selv om virksomhedens eventuelle overskud skal anvendes til fremme af foreningsformålet.

Bestyrelsen kan ikke på egen hånd forøge medlemmernes økonomiske forpligtelser over for foreningen, og en forhøjelse af kontingentet må således vedtages på en generalforsamling, og hvis kontingentet er fastsat i vedtægterne, kræver en ændring naturligvis, at reglerne for vedtægtsændring iagttages.

Formodningen må altid være for, at en vedtægtsbestemmelse, der giver bestyrelsen adgang til at ekskludere medlemmer, skal forstås således, at bestyrelsens afgørelse kan indbringes for generalforsamlingen, og det må efter omstændighederne påhvile bestyrelsen at forelægge spørgsmålet for den førstkommende generalforsamling, jfr. U 1943, 928 (Ø).

Når vedtægterne ikke udtaler sig om spørgsmålet, kan eksklusioner

kun besluttet af generalforsamlingen, U 1923, 978 (V). Hvor dette udtrykkeligt er bestemt i vedtægterne, må generalforsamlingen vel ved en beslutning i den konkrete sag kunne bemyndige bestyrelsen til at træffe afgørelse af eksklusionsspørgsmålet, men en stående bemyndigelse må være ugyldig, medmindre den har form af en vedtægtsændring. Højesteretsdommen U 1917, 6 antager, at en lokal arbejdsgiverforening gyldigt kunne bemyndige arbejdsgiverforeningens hovedbestyrelse til at træffe afgørelse vedrørende en eksklusion.

Bestyrelsen er forpligtet til at indkalde til generalforsamling, når dette efter vedtægterne skal ske, eller når en tidligere generalforsamling har vedtaget, at en ny forsamling skal indkaldes. Bestyrelsen må endvidere være pligtig at udfærdige et regnskab, der udviser, hvorledes der er rådet over foreningens midler. Ifølge bogføringslovens nr. 98 af 10. 5. 1912 er brugs-, andels- og lignende foreninger, der er forpligtede til at løse næringsbrev, pligtige at føre forretningsbøger, se nærmere *Sindballe II*, 16 f og 131 f. Selv om foreningen ikke er bogføringspligtig, må bestyrelsen dog over for generalforsamlingen være forpligtet til at føre et betryggende regnskab.

Generalforsamlingen vælger ofte en eller flere revisorer, der har til opgave at undersøge regnskabet's rigtighed. Revisionen er — hvor ikke andet er bestemt — kun af talmæssig karakter, og der kræves særlig hjemmel for iværksættelse af en egentlig kritisk revision, se *Sindballe II*, 134.

Bestyrelsen har en pligt til aktivt tilsyn med al foreningsvirksomhed, herunder især tilsyn med foreningens funktionærer og andre, der handler på foreningens vegne. Denne tilsynspligt påhviler bestyrelsen som helhed, og medlemmerne kan ikke frigøre sig ved at udpege enkelte medlemmer til at varetage dette tilsyn. Undladelse af at føre det fornødne tilsyn kan pådrage bestyrelsesmedlemmerne et personligt ansvar, se nedenfor side 78 f.

Vedtægterne vil sædvanligvis indeholde regler for, hvornår og hvordan bestyrelsen vælges. Hvis dette ikke er tilfældet, må man gå ud fra, at bestyrelsen kan nyvælges på enhver af de årlige, ordinære generalforsamlinger. Hvis vedtægterne ikke indeholder anden bestemmelse, må endvidere enhver lovligt indkaldt generalforsamling (ordinær eller ekstraordinær) kunne afsætte bestyrelsen og vælge en ny, jfr. U 1882, 1163.

Den formelle lovlighed af valg af bestyrelse vil kunne efterprøves af domstolene, jfr. U 1905 A, 671, men domstolene kan ikke tage

stilling til, om generalforsamlingen har haft tilstrækkelig grund til at afsætte en bestyrelse i utide, jfr. U 1882, 1163, medmindre der er tale om, at generalforsamlingens beslutning er ugyldig på grund af urigtige forudsætninger, svigagtige anbringender eller lignende.

Der vil sjældent være fastsat udtrykkelige formelle regler for bestyrelsens virksomhed, men det er klart, at bestyrelsens beslutninger kan blive ugyldige af lignende grunde som generalforsamlingens. For at beslutninger skal være gyldige, må hele bestyrelsen være behørigt indkaldt. Dommen U 1922, 648 (Ø) erklærer en bestyrelses beslutning, hvorefter et medlem af foreningen blev idømt en bøde, for ugyldig, da beslutningen var vedtaget under ledelse af formanden, der selv havde fremsat klagen, og som var berettiget til at få halvdelen af bøder af den pågældende art. Ved afgørelser truffet af sådanne mindre foreningsorganer vil habilitetskrav altså kunne stilles, da der her kan opstå spørgsmål om, hvorvidt organet repræsenterer foreningsinteressen på en sådan måde som forudsat ved valget af dets medlemmer. Uformelle drøftelser, der ikke har karakteren af et egentligt bestyrelsesmøde, kan ikke resultere i gyldige beslutninger, se U 1878, 644.

3. *Formand og forretningsfører.*

Efter nogle vedtægter vælges bestyrelsesmedlemmerne i deres egenskaber af formand, kasserer, sekretær o. s. v. af generalforsamlingen, men hvor dette ikke er tilfældet, må bestyrelsen selv konstituere sig, og ethvert medlem må da være pligtig at påtage sig det hverv, hvortil han vælges af bestyrelsens flertal.

At en tillidspost medfører visse uregelmæssige økonomiske fordele, som dog ikke har karakteren af egentlig aflønning, kan naturligvis ikke forhindre, at generalforsamlingen kan afsætte den pågældende efter de almindelige regler om valg af ledelse, jfr. JA bd. 14, 97 som ændret ved HRD 27. 4. 1808. Hvis der er tillagt formanden et vederlag for hans virksomhed, må dette sædvanligvis bortfalde, så snart han fratræder, jfr. U 1925, 557 (H), og formodningen må være for, at et sådant vederlag er tillagt ham i hans egenskab af formand. Der- som det kan godtgøres, at formanden tillige er ansat som egentlig forretningsfører uafhængigt af formandshvervet, må forholdet naturligvis behandles efter de almindelige regler om arbejdskontrakter. Ved foreningens ophør eller konkurs må sådanne kontrakter utvivl-

somt ophøre uden opsigelse, se U 1882, 309, men foreningen er efter omstændighederne pligtig at betale funktionæren erstatning.

Det er praktisk taget umuligt at opstille almindelige regler om den kompetence, som foreningens formand må være i besiddelse af i kraft af sin stilling. I negativ retning kan det naturligvis fastslås, at han — så lidt som andre foreningsorganer — må handle imod vedtægterne, og at han er pligtig at rette sig efter bestyrelsens eller generalforsamlingens beslutninger, medmindre vedtægterne udtrykkeligt har tillagt ham en særlig kompetence i en sådan form, at den må forstås som en begrænsning i de øvrige foreningsorganers kompetence.

Hvor formanden uden hjælp af selvstændigt handlende funktionærer leder foreningens daglige virksomhed, må hans kompetence bestemmes på samme måde som en særligt ansat forretningsfører, og da spørgsmålet om formandens og en eventuel forretningsførers kompetence i første række får praktisk betydning i forholdet til udenforstående, må der i det hele henvises til kap. 6, afsnit 3, om afslutning af retshandler på foreningens vegne samt afsnit 4 om foreningens ansvar for ledelsens skadegørende handlinger.

Hvis en person anser sig ulovligt afsat som tillidsmand, kan han ikke blive indsat i sit tidligere hverv ved en umiddelbar fogedforretning, og han kan næppe heller anvende dette retsmiddel efter at have opnået en anerkendelsesdom.

Belysende i så henseende er østre landsrets kendelse i U 1941, 437: Søfyrbødernes formand var ifølge præmisserne til en landsretsdom med urette afsat af kongressen. Han påstod sig indsat som formand ved en umiddelbar fogedforretning samt forbud nedlagt imod, at forbundet hindrede ham adgang til kontoret, hvor han skulle varetage sit hverv. Det hedder i kendelsen: »Da der ikke findes hjemmel til en umiddelbar indsættelse ved fogden i de ommeldte funktioner, og da der ikke vil kunne nedlægges forbud imod opretholdelsen af den ved forbundets nægtelse af adgang for appellantens til kontorerne skabte tilstand, vil kendelsen være at stadfæste«, d. v. s. at forretningen blev nægtet fremme. Nu er det vel tvivlsomt, i hvilket omfang denne dom, når hensyn tages til de særlige forhold samt proceduren, kan anvendes som præjudicat, men det kan dog formentlig fastslås, at man ikke ved fogdens umiddelbare hjælp, jfr. Rpl. § 496, kan etablere et medlemsskab eller indsættelse i et særligt hverv. I disse tilfælde må man altså anvende den upraktiske regel i Rpl. § 493, hvorefter fogden skal anslå og inddrive et godtgørelsesbeløb, eller

man kan i medfør af § 499 anlægge privat straffesag i anledning af, at foreningen modvilligt undlader at efterkomme handlingsdommen, men der er formentlig ikke direkte hjemmel til, når foreningen har betalt den eventuelle bøde, men fortsat nægter at optage den pågældende, da at anlægge ny straffesag.

4. Forholdet mellem underafdelinger og hovedforeningen.

Omfattende foreninger er ofte organiseret på den måde, at de lokale foreninger er sluttet sammen i en hovedforening (f. eks. de lokale fagforeninger, der er tilsluttet et forbund, eller de politiske organisationer, hvis lokale afdelinger er samlet i en landsorganisation). En sammenslutning af foreninger kan også finde sted på andet grundlag end det rent geografiske, således f. eks. når foreninger med forskellige interesseområder er sluttet sammen til varetagelse af fælles opgaver f. eks. de samvirkende danske fagforbund eller adskillige samvirkende erhvervsorganisationer inden for landbruget.

De enkelte medlemmers stilling til hovedorganisationen er ikke altid klarlagt i vedtægterne og kan derfor volde tvivl. I vedtægterne for en andelsforening til indkøb af foderstoffer var det fastsat, at medlemmerne af lokalforeninger var direkte medlemmer af foreningen. Dommen U 1940, 263 (H) fastslår derfor, at udmeldelse af lokalforeningen ikke frigjorde medlemmerne for de forpligtelser, de havde ifølge hovedforeningens vedtægter.

Der må kræves udtrykkelig bestemmelse i underafdelingens vedtægter, for at hovedforeningens vedtægter direkte skal kunne gøres gældende overfor underafdelingen eller dens enkelte medlemmer. En almindelig bemærkning i vedtægterne for Københavns pionérforening om, at foreningen var tilsluttet de danske pionérforeninger, var ifølge U 1946, 28 (H) ikke tilstrækkeligt til at statuere, at hovedforeningens vedtægter var bindende for lokalforeningens medlemmer, og en eksklusion, der var foretaget i medfør af hovedforeningens vedtægter, blev derfor erklæret for ugyldig.

På den anden side må enhver forening naturligvis være bundet af sine vedtægter, og det kan ikke antages, at bestemmelser, der er vedtaget under forudsætning af medlemsskab i en hovedforening, automatisk sættes ud af kraft, fordi underafdelingen udmeldes af hovedforeningen. Hertil må kræves en udtrykkelig ændring af vedtægterne, jfr. U 1935, 562 (V).

Iøvrigt vil underafdelingernes stilling naturligvis i høj grad afhænge af, hvor stor selvstændighed der i de enkelte tilfælde er overladt dem. Dommen U 1929, 950 (Ø) frifandt en hovedforening for erstatningsansvar i anledning af en ulovlig eksklusion, da hovedforeningen ikke havde deltaget i forhandlingerne om eksklusionen og ikke havde myndighed til at ophæve eksklusionen. Af sagen U 1934, 969 (V), der angår en eksklusion af en fagforening, fremgår, at foreningen ifølge sine vedtægter skulle indhente hovedforbundets samtykke til eksklusionen, og at dette samtykke var meddelt. Alligevel blev lokalforeningen anset som rette sagvolder, da den umiddelbare beslutning var truffet af foreningen selv. Denne dom udelukker dog ikke, at hovedforeningen eventuelt kunne have været dømt til at betale erstatning in solidum med afdelingen, og dette vil i et sådant tilfælde være den naturlige løsning.

Selv om hverken hovedforeningens eller afdelingens vedtægter indeholder nogen bestemmelse om afdelingers udmeldelse, må en sådan udmeldelse dog kunne finde sted, når den vedtages på afdelingens generalforsamling, jfr. U 1890, 674. Derimod har afdelingen ikke ret til efter udmeldelse at betegne sig som afdeling under den pågældende hovedforening, ligesom de almindelige regler om beskyttelse af foreningsnavnet, se nedenfor side 168 f, kan føre til, at en udmeldt underafdeling må ændre sit navn.

Ved udmeldelse eller nedlæggelse af en underafdeling, kan der opstå spørgsmål om, hvem der har ret til afdelingens formue. Ifølge højesteretsdommen HRT 1864—65, 725 kunne de danske våbenbrødre ikke kræve en udmeldt lokalafdelings pengemidler indbetalt, da afdelingen havde betinget sig fuldstændig rådighed over sine midler og i det hele taget havde en ret selvstændig karakter, jfr. også U 1871, 936 og 1873, 431.

Der må kræves en ubetinget hjemmel til at kræve en underafdelings formue indbetalt til hovedforeningen, og formodningen må altid være for, at afdelingen har ret til at disponere over sine egne midler. Om en underafdeling ved sin udmeldelse af hovedforeningen har krav på andel i dennes formue må afhænge af foreningsvirksomhedens karakter, se for så vidt angår medlemmers krav på andel i foreningsformuen nedenfor side 117 f.

Dommen U 1929, 443 (V) antager, at de enkelte foreninger under en sammenslutning af barbermesterforeninger i mangel af særlig hjemmel i lovene ikke ved udmeldelse havde krav på andel i sam-

menslutningens formue, idet det ikke drejede sig om en sammenslutning i erhvervsmæssigt øjemed eller med det særlige formål at opspare kapital. Ligeledes U 1933, 424 (H) vedrørende en fagforenings udtræden af forbundet: »Foreningens udtrædelse kan efter det foreliggende ikke antages at medføre nogen væsentlig indskrænkning i de forbundet således påhvilende opgaver eller nogen formindskelse af betydning i de til løsningen af disse opgaver udkrævede midler. Under mangel af udtrykkelige holdepunkter i forbundets love kan der derfor ikke tilkomme foreningen ret til tilbagebetaling af de til forbundet indbetalte midler.«

5. Foreningsledelsens ansvar.

A. Det vil blive påvist nedenfor side 150 ff, at foreningsorganerne ved deres handlinger kan pådrage foreningen erstatningsansvar. Der rejser sig imidlertid det spørgsmål, om medlemmerne af vedkommende foreningsorganer i disse tilfælde selv bliver ansvarlige over for den skadelidende, eller om det kan tænkes, at foreningen alene bærer ansvaret.

Kobbernagel, 63, 173 og 264 mener at kunne fastslå, at såvel foreningen (selskabet) som de handlende foreningsledere altid bliver ansvarlige for skadegørende handlinger, der bringes til udførelse af de sidstnævnte. Denne opfattelse er uden tvivl ikke i overensstemmelse med domspraksis, og efter forholdets natur er den urimelig og bør ikke antages af domstolene, jfr. hertil *Alkil* i *Juristen* 1945, 133.

Det er ganske vist klart, at foreningsledere bliver personligt ansvarlige i de tilfælde, hvor deres handlinger er culpøse, og hvor handlingerne er af en sådan art, at de end ikke kan pådrage foreningen noget ansvar. Dette følger jo af den almindelige erstatningsregel og er ganske uafhængigt af den handlendes egenskab af foreningsleder. Se U 1908, 564 (H) og 1910, 47, hvor der i begge tilfælde var tale om straf og erstatning for æresfornærmelser, og i begge tilfælde fri fandtes foreningen for erstatningsansvaret.

Dernæst kan det forhold, at en foreningsleders handlinger efter DL 3-19-2 eller det særlige foreningsretlige ansvar for foreningsorganer (se nedenfor side 150) pådrager foreningen erstatningsansvar, naturligvis ikke i sig selv fritage lederen eller lederne for personligt ansvar for de skadegørende handlinger, men det kan på den

anden side ikke antages som en almindelig og undtagelsesfri regel, at foreningsledere i sådanne tilfælde bliver solidarisk ansvarlige med foreningen. Iøvrigt må der sondres mellem de tilfælde, hvor den pågældende foreningsleder eller medlemmer af et foreningsorgan handler i henhold til en udtrykkelig instruktion fra et overordnet foreningsorgan og de tilfælde, hvor den eller de pågældende alene handler i medfør af den stående vedtægtsmæssige bemyndigelse til at handle på foreningens vegne.

Efter *Kobbernagels* opfattelse side 264 skal en skadevoldende foreningsleder aldrig til sin undskyldning kunne påberåbe sig, at han handler med godkendelse af et overordnet foreningsorgan. Som en almindelig regel strider denne opfattelse ikke alene mod al rimelighed, men er også i strid med foreliggende domme. Af højesteretsdommen U 1904, 197 fremgår det, at en vognmandsforenings bestyrelse retstridigt havde forbigået et medlem ved bortlicitation af kørselsarbejde. Foreningen blev dømt til at betale erstatning, men formanden, der kun havde optrådt i sin egenskab af formand i overensstemmelse med den samlede bestyrelsens eenstemmige beslutning, blev frifundet. Ligeledes højesteretsdommen U 1935, 458: Bestyrelsen af en faglig forening havde ulovligt ekskluderet et medlem. Foreningen blev tilpligtet at betale erstatning, men højesteret fandt ikke tilstrækkelig grund til at pålægge formanden solidarisk medansvar i hans egenskab af formand. Den sagsøgte formand havde henvist til, at han kun havde handlet i sin egenskab af formand og derfor ikke kunne være personlig ansvarlig.

Kobbernagel, hvis fremstilling udelukkende angår aktieselskaber, har ikke taget hensyn til de foreliggende domme om fagforeningers og lignende foreningers boycott o. l., men det er vanskeligt at se, hvorfor en formand eller direktør for en økonomisk forening eller et selskab i særlig grad skulle pådrage sig personligt ansvar, når han udfører foreningsledelsens beslutninger, medmindre disse er åbenbart og groft retstridige, eventuelt ulovlige og straffbare. I sådanne grove tilfælde kan en foreningsleder naturligvis ikke fritages for ansvar ved at henvise til en vedtagelse i et overordnet foreningsorgan, jfr. *Per Augdahl*: Aktieselskapet, Oslo 1926, 358.

Ligesom en foreningsleder ikke kan fritages for ansvar for skadevoldende handlinger, der udføres i henhold til groft retstridige beslutninger, således må en leder naturligvis være ansvarlig, når der i forhold til ham kan påvises et særskilt ansvarsgrundlag. Dette vil

i første række sige, at lederen handler ud over den udtrykkeligt meddelte instruktion, ligesom hans handlinger i det omfang, der af foreningsorganet er givet ham handlefrihed inden for visse rammer, naturligvis må bedømmes selvstændigt. En beslutning vil jo ofte kunne udføres på forskellige måder, og foreningslederen må være ansvarlig for, at han udfører en foreningsbeslutning på en måde, der uden nødvendighed forvolder skade eller som forøger en uundgåelig skade.

I de tilfælde, hvor en foreningsleder handler på egen hånd i kraft af sin almindelige vedtægtsmæssige stilling som foreningsmyndighed, vil man heller ikke ubetinget kunne udelukke, at han — i tilfælde hvor han pådrager foreningen erstatningsansvar — vil kunne blive fri for personligt ansvar under hensyn til, at han alene handlede i sin egenskab af foreningsmyndighed, men det er indlysende, at en sådan ansvarsfritagelse må høre til de sjældne undtagelser. Foreningslederen har i disse tilfælde en vidtstrakt handlefrihed og kan ikke skyde sig ind under, at han over for foreningen var pligtig at udføre den skadevoldende handling. Hvis der nedlægges påstand derom, vil der derfor regelmæssigt blive statueret et personligt ansvar for den pågældende foreningsleder, der således hæfter solidarisk med foreningen, jfr. for så vidt angår ansvar efter DL 3-19-2 eksempelvis U 1935, 54 (H) og 1936, 188 samt iøvrigt U 1910, 317 og 1934, 817 (Ø).

De foranstående bemærkninger har taget sigte på sådanne foreningsledere, som direkte bringer den skadevoldende handling til udførelse. Det næste spørgsmål bliver, om medlemmerne af et kollegialt foreningsorgan, der har besluttet, at den skadevoldende handling skal udføres, alene på grundlag af denne beslutning kan pådrage sig personligt ansvar over for den skadelidende.

For det første vil et sådant personligt ansvar i almindelighed kun kunne pålægges medlemmer, som har stemt for den pågældende beslutning. Ansvarsfri bliver derfor medlemmer, som har stemt imod beslutningen, eller som har undladt at stemme. Ved særligt grove forhold må den blotte passivitet dog kunne pådrage ansvar, og hvor ganske særlige forhold gør sig gældende — således især når beslutningens retstridige følger er åbenbare — bør man ikke alene forlange, at medlemmer, der vil sikre sig ansvarsfrihed, udtrykkeligt stemmer imod, men de må i sådanne særlige tilfælde tillige være pligtige at indbringe sagen for en generalforsamling, hvis dette er

muligt, eller foretage sig andre hensigtsmæssige skridt til at undgå, at den skadevoldende handling bringes til udførelse. Sædvanligvis vil sådanne videregående krav dog ikke kunne stilles, men det må i almindelighed hævdes, at kun de medlemmer, som har godkendt beslutningen, kan hæfte personligt.

Sædvanligvis vil foreningsorganets — det vil især sige bestyrelsens — personlige ansvar ikke blive aktuelt, idet den skadelidende simpelthen ikke nedlægger påstand på et sådant ansvar, fordi han har tilstrækkelig sikkerhed for at få sit krav dækket ved at opnå dom over foreningen. Der findes således mange domme, hvoraf det fremgår, at en skadegørende handling er vedtaget af bestyrelse eller generalforsamling uden at personligt ansvar pålægges de medlemmer, der har stemt for beslutningen, allerede som følge af, at der ikke under disse søgsmål er nedlagt påstand om dom over de enkelte ansvarlige medlemmer. Af disse domme kan man naturligvis intet slutte.

Bortset fra de nedenfor refererede domme vedrørende ledelsens ansvar overfor foreningen og medlemmerne for foreningens drift, findes der, så vidt jeg kan se, kun en enkelt dom, som pålægger bestyrelsesmedlemmer personligt ansvar. Det drejer sig om dommen U 1902, 619, der pålægger en fagforeningsbestyrelse ansvar for en ulovlig eksklusion. Dommen har imidlertid kun ringe interesse, da det ikke ses af referatet, at bestyrelsen har gjort indsigelse imod at være rette sagvolder og hævdet, at foreningen måtte hæfte. Efter forholdets natur og i modsætning til den af Kobbernagel hævdede opfattelse, vil jeg imidlertid mene, at der ikke, blot fordi en beslutning viser sig at påføre nogen retstridig skade, behøver at opstå et ansvar for foreningsorganets medlemmer.

Denne af mig hævdede opfattelse er klart anerkendt i en østreslandsretsdom JT 1932, 48: Det var ved dom statueret, at bestyrelsen for en faglig forening havde handlet retstridigt overfor en smedemester ved at nægte ham optagelse i foreningen, og denne tilpligtedes at betale erstatning. Da foreningen imidlertid må have været insolvent, anlagde smedemesteren sag imod bestyrelsen og påstod, at dennes medlemmer måtte hæfte personligt for den skade, der var forvoldt ham ved den ulovlige afvisning. Dommen finder intet grundlag for at antage et sådant personligt ansvar, men een af dommerne afgiver dissens, hvori det hedder: »Bestyrelsen er optrådt på foreningens vegne, derfor må denne i første række bære ansvaret, men når foreningen ikke kan yde erstatning, må bestyrelsen, der jo bedst ken-

der foreningens status, selv hæfte, ellers haves jo intet korrektiv imod en insolvent forenings ulovlige handlinger.«

Den refererede dissens går altså ikke ind for et solidarisk ansvar men for en subsidiær hæftelse, der kun bliver aktuel, når foreningen er insolvent, og i almindelighed må det antages, at bestyrelsen slet ikke kan pådrage sig et umiddelbart personligt ansvar. Et sådant ansvar kan dog under visse omstændigheder være rimeligt i tilfælde, hvor bestyrelsen eller et andet foreningskollegium vedtager at udføre en handling, som strider imod lovgivningen eller klare retsgrundsætninger, eller som iøvrigt er groft utilbørlig, men det vil ikke være rimeligt at statuere et sådant personligt ansvar for medlemmerne af foreningsorganet, når beslutningen ligger inden for foreningens normale virksomhed, og retstridigheden og dens følger kun vanskeligt kan erkendes. Det forhold, at medlemmerne af en bestyrelse eller andet foreningsorgan ikke — eller kun delvis — handler i personlig interesse men regelmæssigt til varetagelse af foreningsmedlemmernes fælles tarv, bør efter min mening føre til en lemfældig anvendelse af personligt ansvar i tilfælde, hvor foreningen hæfter for skaden.

Ved bedømmelsen af foreningsorganernes optræden må det kræves, at ethvert medlem handler således, som man efter den stilling, han ifølge vedtægterne indtager, og efter en samfundsmæssig vurdering af de krav, der med rimelighed kan stilles til indehavere af sådanne stillinger, kan forlange. Derimod kan de enkelte medlemmers subjektive undskyldningsgrunde (hvilket i praksis vil sige uvidenhed eller udygtighed) ikke føre til ansvarsfrihed, jfr. *H. N. Bache*, U 1908, 109. Det er forlængst anerkendt, at en person, der søger beskæftigelse som chauffør eller ingeniør eller en hvilken som helst stilling, hvortil der kræves en særlig uddannelse og særlig viden, *selv* må bære risikoen for, at han ikke er i besiddelse af de kvalifikationer, som et sådant hverv normalt forudsætter, se *Ussing*: Erstatningsret 77.

Men ved besættelsen af bestyrelsesposter o. l. er det jo ofte således, at kvalifikationer til at bestride en sådan post ikke er afgørende for, om den pågældende bliver valgt, og nægtes kan det ikke, at resultatet ofte bliver derefter. Således vil især medlemmerne komme til at lide under en udygtig foreningsleders mangelfulde tilsyn med foreningens virksomhed, se nedenfor, men udygtigheden kan også føre til ansvar over for udenforstående.

I alle sådanne tilfælde bør bestyrelsesmedlemmernes ansvar bedømmes ud fra en »objektiv« bedømmelse af de krav, som ud fra en samfundsmæssig vurdering må stilles til ledere af den pågældende art. Det nytter altså ikke, at revisoren i understøttelsesforeningen for skødehunde henviser til, at han ikke kendte forskel på kredit og debet. Hvis hans uvidenhed har muliggjort svindlerier, bliver han ansvarlig over for foreningens medlemmer, og hvis en udygtig ledelse pådrager foreningen et erstatningsansvar fra ikke-medlemmers side, må ledelsens medlemmer efter omstændighederne også blive ansvarlige. Medens der efter min opfattelse, for hvilken jeg ovenfor har gjort rede, er grund til i almindelighed at udvide adgangen til ansvarsfrihed for foreningsledere, der inden for visse rammer handler i foreningens interesse, bør man på den anden side skærpe ansvaret for ledere, der på grund af personlige mangler pådrager foreningen tab eller erstatningsansvar.

En funktionær i foreningen kan normalt kun pådrage foreningen ansvar efter DL 3-19-2, hvorimod det tilsynsførende foreningsorgan kun pådrager sig ansvar, dersom der kan godtgøres et selvstændigt ansvarsgrundlag.

Dette er klart antaget i dommen U 1909, 509: »Da der endvidere findes at måtte gås ud fra, at det omhandlede arbejde har været af en for en entreprenørforretning ganske sædvanlig art, således at den ledende og tilsynsførende assistent må antages at have uden særlig instruktion fra den administrerende direktørs side været i stand til at afgøre, om og i bekræftende fald hvilke sikkerhedsforanstaltninger, der burde træffes, og da der heller ikke iøvrigt findes at foreligge omstændigheder, der viser, at apellanten har gjort sig skyldig i nogen pligtforsømmelse eller andet retstridigt forhold, der kunne gøre ham personlig ansvarlig til erstatning for den indtrufne skade, må der gives ham medhold i, at erstatningskravet ikke med rette har kunnet gøres gældende imod ham.«

Spørgsmålet om foreningslederens ansvar for opfyldelsen af kontrakter, der indgås i foreningens navn, behandles nedenfor side 146, her skal kun gøres nogle enkelte bemærkninger om ledelsens ansvar for misligholdelse af foreningens kontrakter med udenforstående.

Kobbernagel 173 vil hævde, at ledelsen sædvanligvis bliver personligt ansvarlig for misligholdelse af foreningens kontrakter som følge af culpa fra de pågældende ledes side, medens han kun und-

tagelsesvis vil antage et personligt ansvar for forpligtelser, der indtræder uafhængigt af culpa, se hertil *Alkil*, Juristen 1945, 133 ff.

For så vidt angår culpaansvaret, bør man, så vidt jeg kan se, på samme måde som i de forannævnte tilfælde sondre imellem de forskellige grader af culpa. Det er rimeligt, at der statueres et personligt ansvar i sådanne tilfælde, hvor foreningsledelsen har udvist et åbenbart og groft forsømmeligt forhold, medens der er meget, som taler for at fritage ledelsen for et sådant ansvar, når dennes forhold ikke har været af en sådan grov karakter. Det må også i disse tilfælde erindres, at lederne sædvanligvis handler i fællesskabets interesse, og ved udøvelsen af en sådan virksomhed bør man ikke udsætte lederne for den samme risiko som personer, der handler i egen interesse. På den anden side kræver præventive hensyn, at der ikke ubetinget kan regnes med ansvarsfrihed, men det må blive domstolenes sag at trække en fornuftig skillelinje. Også i disse tilfælde bør subjektive undskyldningsgrunde i videst muligt omfang være udelukket. En mand, der påtager sig hvervet som foreningsleder, kan ikke undskylde sig med, at han ikke havde nogen forstand på det, han selv har valgt at beskæftige sig med.

Af sø- og handelsrettens dom i U 1946, 229 fremgår, at en foreningsledelse havde indgået en kontrakt om udgivelse af et medlemsblad, men at kontrakten var blevet misligholdt af foreningen, der blev dømt til at erstatte medkontrahenten hans tab. Det hedder endvidere i dommen: »Med hensyn til spørgsmålet om personligt ansvar for formanden og enkelte af repræsentantskabsmedlemmerne bemærkes: Efter foreningens love er der intet personligt ansvar for medlemmerne for foreningens dispositioner, hvilket har stået sagsøgeren klart. Ansvar et begrundes da også udelukkende med, at formanden og de medlemmer af foreningen, som har sanktioneret den retstridige ophævelse af kontrakten, har gjort sig skyldig i et erstatningsforpligtende forhold. Retten kan imidlertid ikke antage, at de pågældendes fejlagtige skøn med hensyn til spørgsmålet, om der forelå en misligholdelse af kontrakten, kan pådrage dem personligt ansvar for en kontrakt, for hvis opfyldelse de ikke hæftede personligt«.

Hvor kontraktansvaret ikke hviler på culpareglen, må foreningsledelsen som hovedregel være personlig ansvarsfri. Så vidt jeg kan se, vil der i disse tilfælde overhovedet kun kunne blive tale om et personligt ansvar, såfremt vedkommende foreningsleder udtrykkeligt

eller ved sin holdning har forpligtet sig selvstændigt over for medkontrahenten til at opfylde kontrakten, se *Alkil*, Juristen 1945, 134 f. n.

B. I det foregående afsnit har den typiske situation været foreningsorganernes ansvar overfor ikke-medlemmer, men de fremstillede grundsætninger har dog i det hele fuld gyldighed i forholdet til foreningsmedlemmerne. I disse tilfælde beror ansvaret dog enten på medlemmernes stilling uafhængigt af foreningskontrakten eller også på direkte brud på denne kontrakt fra foreningsorganernes side.

Det vil imidlertid altid være forudsat og er ofte direkte udtrykt i vedtægterne, at foreningsorganerne skal udøve deres hverv på en sådan måde, at de varetager medlemmernes fælles tarv i overensstemmelse med de retningslinjer, der er fastsat for foreningsvirksomheden. Dette betyder naturligvis ikke, at foreningsorganerne altid er ansvarlige overfor medlemmer, hvis interesser krænkes af foreningsorganernes handlinger, idet disse jo som et resultat af en flertalsbeslutning nok i enkelte tilfælde kan være i strid med et mindretals interesser.

Derimod kan der opstå et ansvar for foreningsorganernes medlemmer overfor foreningen som helhed eller overfor enkelte medlemmer, dersom der ved bedrageriske forhold eller ved forsømmelse af ledelsen påføres medlemmerne tab. Ofte vil et sådant ansvarsgrundlag være en undladelse af det tilsyn, der ifølge det pågældende foreningsorgans vedtægtsmæssige stilling må påhvile de enkelte medlemmer af ledelsen.

Hvor store krav man skal stille til ledelsens personlige egenskaber, vil naturligvis altid være undergivet et skøn i hvert enkelt tilfælde. Af bestyrelsesmedlemmerne må man i hvert fald kræve så meget kendskab til regnskabsvæsen, at de er i stand til at bedømme hovedtrækkene i et regnskab. Jo større betydning en egentlig erhvervsvirksomhed har for foreningen, desto større krav må der stilles til bestyrelsens faglige og regnskabsmæssige indsigt.

Når foreningen vælger særlige tillidsmænd til kritiske revisorer, må man naturligvis forlange, at disse har den fornødne regnskabsmæssige indsigt til at foretage en virkelig revision. Når det i en ældre højesteretsdom hævdes, at man ikke kan forudsætte, at medlemmerne af en brandkasses kontrol- og revisionskomité har indsigt i kasse og revisionsvæsen (U 1882, 1086, jfr. 1884, 493) må det hævdes, at dette synspunkt er forladt i nyere praksis, se de nedenfor anførte domme.

Sådan sløseri vil oftest have muliggjort underslæb eller tyveri fra funktionærer eller foreningslederes side, og tilsynsmyndighedens medlemmer risikerer altså at komme til at betale de beløb, som kassereren har svindlet bort. Eksempelvis skal anføres *U 1912, 765* (LO & Strd): En ulønnet bestyrelse og revisorer i en sparekasse havde hvert år underskrevet regnskabet uden at underkaste dette en nøjere undersøgelse, ligesom sagen forøvrigt tydede på, at de pågældende end ikke ved en sådan undersøgelse havde været i stand til at finde ud af noget som helst. Resultatet var, at kassereren igennem 5 regnskabsår oparbejdede et klækkeligt underskud. Under en sag, som sparekassens likvidationsbo anlagde mod bestyrelsen og revisorer hævdede disse, at der ikke kunne påhvile dem noget ansvar, da de var ulønnede. Retten tog naturligvis ikke hensyn hertil. Bestyrelsen søgte derefter at lægge ansvaret over på et enkelt medlem af samme, som havde fået overdraget regnskabsførelsen, men det blev statueret, at tilsynspligten påhviler hele bestyrelsen. Resultatet var, at de alle blev dømt til in solidum at udrede det besvegne beløb. Se endvidere *U 1931, 294* (H) og *1932, 864* (Ø) samt *Alkil*, Juristen 1945, 137.

Beslutningen om at drage ledelsens medlemmer til ansvar kan altid træffes af generalforsamlingen, og dette gælder også, når den skadegørende handling er foretaget i henhold til en tidligere generalforsamlingsbeslutning. *Sindballe II*, 126 hævder, at ansvar kun kan gøres gældende imod en beslutning af generalforsamlingen, såfremt denne beslutning kan omstødes af en senere forsamling. I de fleste tilfælde vil imidlertid den skadegørende handling forlængst være fuldbyrdet, og omstødelsen derfor ikke have nogen praktisk betydning, og der vil naturligvis ikke være noget fornuftigt formål med i så fald at kræve en formel omstødelse. Efter dommen *U 1882, 1115* kan kun en generalforsamling beslutte at drage ledelsen til ansvar for handlinger, der er foretaget i strid med en tidligere generalforsamlingsbeslutning. Dette kan dog ikke opstilles som en undtagelsesfri regel.

Såfremt foreningsorganisationen er mere kompliceret, kan man vist i almindelighed hævde, at ansvar kan beslutes af enhver myndighed, der har det endelige foreningsmæssige overtilsyn med det organ, der ønskes draget til ansvar.

For så vidt angår aktieselskaber synes det nærmest antaget, at bestyrelsen eller en del af dens medlemmer kan drage selskabets ledere

til ansvar, se *Sindballe II*, 126 f, *Carl Torp: Selskabsret 250* og *Alkil* i *Juristen* 1945, 138. For så vidt angår foreninger, herunder vistnok også økonomiske foreninger, bør det utvivlsomt anføres som en hovedregel, at kun generalforsamlingen kan beslutte, at foreningen skal drage en eller flere forsømmelige ledere til ansvar.

For så vidt angår særlige grove forsømmelser vil det — især når disse forsømmelser har medført betydelige og åbenlyse tab for foreningen — dog nok være rimeligt at tillægge bestyrelsens flertal kompetence til at drage den eller de forsømmelige ledere til ansvar.

Vi har imidlertid hidtil talt om ledelsens ansvar over for foreningen, men det kan jo også godt tænkes, at et eller flere medlemmer ønsker at gøre ledelsen ansvarlig for tab, som de personligt har lidt. I hvilket omfang kan da enkelte medlemmer gøre ansvar gældende? For det første må det pågældende medlem naturligvis have lidt økonomisk tab. Et sådant fremtræder klart, hvis der ifølge vedtægterne påhviler medlemmet en personlig hæftelse for foreningens gæld, og denne hæftelse allerede er gjort gældende. I dette tilfælde må medlemmet naturligvis uden videre kunne rejse sag imod den for tabet erstatningsansvarlige ledelse, jfr. U 1926, 239 (H) sammenholdt med 1924, 613 (landsretsdommen).

Hvis derimod tabet direkte rammer foreningen og kun indirekte, f. eks. igennem et kapitalindskud eller en andelsret, det enkelte medlem, er hovedreglen i retspraksis vedrørende aktieselskaber den, at kun det kompetente foreningsorgans flertal, men ikke minoriteten eller enkelte medlemmer kan rejse erstatningssag mod ledelsen.¹⁾ Det er tvivlsomt, hvorvidt denne retspraksis har almen foreningsretlig betydning. *Sindballe* fremhæver for andelsforeningernes vedkommende en række undtagelser. For det første må ethvert medlem kunne gøre ansvar gældende, når ledelsen har udvist svig. For det andet, når ledelsen har overtrådt vedtægterne, medmindre beslutningen om, at ansvar ikke skal gøres gældende, er truffet af generalforsamlingen med den til lovændringer nødvendige majoritet. For det tredje, når generalforsamlingen har besluttet at overlade til de enkelte medlemmer at gøre ansvar gældende, og endelig for det fjerde efter foreningens opløsning, medmindre generalforsamlingen har besluttet, at ansvar ikke skal gøres gældende.

Man må dog sikkert ved andelsforetagender o. l. virksomheder gå

¹⁾ *Sindballe II* 127, *Torp: Selskabsret 250*, *Poul Jacobsen U* 1923 B, 264 ff, *Alkil*, *Juristen* 1945, 138.

videre. Således bør der anerkendes en ret for det enkelte medlem til uafhængigt af generalforsamlingen at søge sig dækket, når hans tab er bogføringsmæssigt konstateret, f. eks. derigennem at indskuddet eller garantikapitalen er nedskrevet eller helt gået tabt som en direkte følge af de skadelige dispositioner eller den udviste forsømmelse. Det hidtil skarpe standpunkt i den førnævnte retspraksis hænger utvivlsomt sammen med den dogmatiske opfattelse af foreningen som en juridisk person, hvis ledelse ikke står i noget kontraktsforhold til det enkelte medlem, se *Per Augdahl: Aktieselskapet* 363. En likvidering af denne fiktion vil sikkert også kunne bane vej for en friere opfattelse af ansvarsspørgsmålet. En sådan opfattelse forhindrer ikke, at man af ordensmæssige grunde kræver, at det enkelte medlem først skal forsøge at få gennemført et foreningssøgsmål imod ledelsen, forinden han selv anlægger retssag, jfr. *Sindballe II*, 127.

For så vidt angår ideelle foreninger vil de enkelte medlemmer praktisk taget aldrig kunne påvise noget direkte økonomisk tab på grund af ledelsens forsømmelighed eller ulovlige dispositioner, og det må derfor være en næsten undtagelsesfri regel, at kun de kompetente foreningsorganer, hvilket sædvanligvis vil sige generalforsamlingen, jfr. ovenfor, og ikke de enkelte medlemmer kan drage ledelsen til ansvar. Det kan dog ikke afvises, at de enkelte medlemmer af ideelle foreninger, som tillige opretholder en understøttelsesordning, vil kunne lide direkte økonomiske tab ved ledelsens forsømmelighed, men tabet vil kun i undtagelsestilfælde være af en så bestemt karakter, at et individuelt søgsmål vil kunne tænkes.

Generalforsamlingen kan også beslutte at fritage ledelsen for ansvar. En sådan beslutning vil som regel ikke kunne omstødes af en senere generalforsamling, idet den første beslutning er at betragte som en bindende opgivelsesretshandel over for de ansvarlige og vil som sådan kunne påberåbes af disse. Hermed er også samtidig sagt, at den første beslutning kan omgøres i det omfang, den måtte være ugyldig. Dette kan nu for det første skyldes en af de sædvanlige i dansk ret anerkendte grunde til retshandlers ugyldighed, således ofte urigtige forudsætninger, men det kan også skyldes generalforsamlingens foreningsretlige inkompetence til ved en flertalsbeslutning at træffe afgørelse om ansvarsfritagelse. Dette må således gælde, dels når der er tale om et svigagtigt forhold fra ansvarlig side, dels når tabet er meget omfattende, samtidig med at den pågældendes ansvar må antages at være ganske klart, se *Sindballe II*, 126 m. henv.

Således også U 1924, 371 (V): En generalforsamlingsbeslutning om at eftergive uddeleren i en brugsforening en fjerdedel af hans ret betydelige gæld til foreningen var ugyldig, idet dommen fandt, at en disposition af det under sagen omhandlede omfang og art, der giver den karakteren af en gave, ikke kunne træffes med bindende virkning for foreningen uden ved enstemmig vedtagelse af samtlige medlemmer. Her var der altså tale om sædvanlig gæld, nemlig et regnskabsmæssigt underskud, for hvilket uddeleren ifølge sin kontrakt hæftede, og for et sådant kan flertallet altså ikke lovligt fritages, men hvor der er tale om ansvar for en lovlig, men uforsvarlig administration, vil generalforsamlingen som hovedregel være kompetent til at beslutte ansvarsfrihed, allerede fordi ansvarsspørgsmålet i sådanne sager næsten altid er tvivlsomt. Er der derimod begået en strafbar handling, vil generalforsamlingen som hovedregel ikke gyldigt kunne beslutte ansvarsfrihed.

Endelig kan der spørges om, hvorvidt en af generalforsamlingen vedtaget godkendelse af regnskabet indebærer en ansvarsfritagelse for ledelsen. Det er antaget af *Sindballe*, III, 190, at en almindelig formuleret decharge for regnskabet i aktieselskaber ikke udelukker en senere beslutning om ansvar, og dette må så meget mere gælde andre selskaber. Ansvarsfritagelse kan kun antages, såfremt alle sagens oplysninger er forelagt generalforsamlingen, og denne derefter vedtager, at et nærmere kendetegnet forhold ikke skal medføre ansvar for den pågældende, jfr. U 1924, 913 (Ø).

C. Medens foreningsledelsen som regel pådrager foreningen erstatningsansvar ved sine skadegørende handlinger på foreningens vegne overfor trediemand, vil ledelsen kun undtagelsesvis kunne påføre foreningsformuen et bødeansvar. Det vil blive fremstillet nedenfor i kap. 6, afsnit 6, at foreninger som hovedregel ikke kan pådrage sig strafansvar. Til gengæld vil foreningsledelsen aldrig kunne fritages for straf med en henvisning til, at den har handlet på foreningens vegne, og der er i lovgivning og praksis en tydelig tendens til at pålægge foreningsledelsen strafansvar for handlinger, der begås inden for foreningens virksomhed, uanset ledelsen ikke i det enkelte tilfælde har udvist subjektiv strafskyld.

Hovedreglen er, at den foreningsleder eller funktionær, som har udført eller medvirket til den strafbare handling, vil blive idømt straf, men der er som nævnt en umiskendelig tendens til at pålægge foreningsledelsen et objektiveret driftsherreansvar, se *Hurwitz*, 152 ff.

Domspraksis har især pålagt et sådant ansvar, når det drejede sig om overtrædelse af erhvervsretlige love.

Det er således fast praksis, at formanden for en brugsforening pålægges bøde i medfør af næringslovens § 95, når foreningen i strid med næringslovens § 10 har handlet med ikke-medlemmer, se U 1941, 304 (H) og 1942, 447 (Ø). Formanden vil blive dømt, selv om han er ganske uvidende om den ulovlige handel og ej heller har forsømt sin tilsynspligt. Ligeledes er formanden dømt i en række tilfælde, hvor der i foreningen er begået overtrædelser af politilovgivningen f. eks. ulovlig afholdelse af offentlig dans eller lignende således U 1895, 450 (VOD), 1908, 415 (H), 1917, 209 (H), 1929, 966 (Ø), 1949, 623 (H) o. m. a. I disse tilfælde vil der vel sædvanligvis være skyld hos formanden, idet pligten til at anmelde den offentlige foranstaltning til politiet måske direkte påhviler formanden, men dennes subjektive skyld omtales ikke i dommene.

Et klart tilfælde af objektiveret driftslederansvar foreligger imidlertid i U 1936, 962 (V), der pålagde direktøren for et slagteri en bøde for overtrædelse af kødkontrolbestemmelserne uanset direktøren udtrykkeligt havde pålagt vedkommende opkøber at handle i overensstemmelse med lovens forskrifter.

I særlig grad vil direktøren for et aktieselskab eller en erhvervsdrivende forening være ansvarlig for strafbare handlinger, der udføres i virksomheden. Eksempelvis kan nævnes U 1943, 276 (H), der viser, at de to tiltalte direktører i hvert fald ved et enkelt forhold ikke havde udvist subjektiv skyld, men at de uanset dette bliver dømt. Dommen er tillige bemærkelsesværdig, fordi den pålægger *direktørerne* at udrede en konfiskationssum, der svarer til *selskabets* ulovlige fortjeneste. I dette tilfælde var, så vidt ses, direktørerne faktisk taget enejerere af virksomheden, men besynderligt ser det jo ud.

Hvor bestyrelsen har vedtaget den strafbare handling, er det klart, at alle de bestyrelsesmedlemmer, som har stemt for beslutningen, vil være strafskyldige, se f. eks. U 1936, 132 (V), ellers vil bestyrelsen sædvanligvis kun være strafskyldig, hvis dens instrukser eller omvendt dens manglende tilsyn har medvirket til den strafbare handlingens udførelse. Efter omstændighederne vil det være bestyrelsen og ikke formanden, der har det objektive eller objektiverede driftsherresansvar, og i så fald kan bestyrelsen som sådan (dvs. solidarisk ansvarlige) blive pålagt en bøde, jfr. U 1871, 321 (HStrd), HRT 1874, 39, U 1908, 298.

Kapitel 5.

MEDLEMSFORHOLDET.

1. *Ret til optagelse.*

Det er naturligvis den foreningsretlige hovedregel, at det afhænger af vedtægternes indhold, om en person kan optages i en bestemt forening. Den første betingelse for at blive medlem er derfor, at man opfylder de i vedtægterne indeholdte betingelser herfor, men medens denne betingelse vel er nødvendig, er den langt fra tilstrækkelig i alle tilfælde. Ofte skal nemlig begæringen om optagelse forelægges et foreningsorgan til godkendelse, og det vil derfor afhænge af dette organs skøn, om optagelsen kan finde sted. Det må derfor som den anden hovedregel anføres, at det i almindelighed tilkommer de efter vedtægterne kompetente organer at afgøre, om en person opfylder de i vedtægterne angivne betingelser for medlemsskab, og der må ligeledes i almindelighed tilkomme disse organer myndighed til at bestemme, at ansøgerens begæring skal afslås af andre grunde end de i vedtægterne anførte eller overhovedet uden begrundelse ¹⁾. Fra foreningernes suveræne selvstyre på dette område gælder der dog en række væsentlige undtagelser, og vi skal i det følgende gøre rede for disse undtagelsestilfælde.

A. Da udgangspunktet for al foreningsret er foreningsvedtægterne, er det naturligt først at undersøge, om disse kan hjemle en person et retskrav på, uanset de kompetente foreningsorganers modgående beslutning, at blive optaget som medlem, eller med andre ord om vedtægterne er bindende ikke alene mellem interessenterne, men også som løfte over for en ubestemt kreds uden for foreningen.

At vedtægterne kan hjemle et sådant retskrav fremgår forudsætningsvis af en række domme. Således U 1925, 184 (vedr. Danserengen): »et sådant krav findes navnlig heller ikke at kunne støttes på de foran anførte bestemmelser i lovenes §§ 4—6, idet de her anførte

¹⁾ U 1918, 194 (H); 1918, 283; 1925, 184 (Ø); 1929, 151 (Ø); 1937, 627 (Ø).

regler kun må antages at tjene som vejledning for bestyrelsen ved afgørelse af, om der skal gives en ansøger adgang til at søge optagelse i foreningen.« Vedtægterne bestemte, at danselærere, der indstillede sig til »Danseringens« eksamen »kan optages«. På samme måde højesteretsdommen U 1918, 195 om barber- og frisørsvendeforeningens sygeforening. »En sådan regel ... havde ikke hjemmel i lovenes § 2 ...«. Endvidere U 1922, 441 (V) »... og selv om der muligvis ikke i lovene kan søges nogen direkte forpligtelse for foreningen til at optage enhver arbejdsmand ...«¹⁾

Det fremgår af forudsætningerne for disse domme, at retspraksis vil stille store krav til vedtægternes formulering for at statuere et retskrav på optagelse. Den sædvanlige formular, hvorefter »foreningen optager enhver hæderlig mand eller kvinde, der tilslutter sig foreningens formål« eller »som medlem kan optages enhver mand, der har arbejde som smed«, hjemler intet krav på optagelse. Dommene synes dog i hvert tilfælde at vise så meget, at en som et egentligt løfte formuleret vedtægtsbestemmelse må være bindende for foreningen. Således vil en bestemmelse om at »enhver, der opfylder de i nedenstående bestemmelser indeholdte betingelser, har ret til at blive optaget som medlem« uden tvivl skabe et retskrav på optagelse af personer, der opfylder de nævnte betingelser. Et sådant retskrav vil passende kunne betegnes som et *deklaratorisk retskrav på optagelse i foreningen*.

Efter formuleringen af hof- og stadsretsdommen i U 1913, 403 er det sådanne synspunkter, der ligger til grund for denne afgørelse. Vedtægterne i den pågældende forening (fagforening) indeholdt en bestemmelse, der lød: »enhver murersvend *kan og bør* optages i afdelingen«. I dommen hedder det: »det skønnes nu heller ikke rettere, end at der må gives appelindstævnte medhold i, at en sådan ret er hjemlet ved den foran citerede bestemmelse« og statuerer, at der herefter tilkommer sagsøgeren en ret til optagelse. I realiteten har begrundelsen dog sikkert været, at den pågældende, der opfyldte de almindelige betingelser, havde et *præceptivt* retskrav på optagelse, idet lovenes bestemmelser viste, at man ville forhindre, at uorganiserede personer fik arbejde i faget, jfr. nedenfor under *B*.

Måske er det også hensynet til et præceptivt retskrav, som man efter domstolenes daværende indstilling ikke klart tør udtrykke, men

¹⁾ Om synspunktet se iøvrigt *Illum*, 35 ved note 2) og de i denne note anførte domme.

som man i det foreliggende tilfælde reelt anerkender, der har været afgørende for landsover- samt hof- og stadsretsdommen U 1907, 413. Formelt statuerer dommen imidlertid klart et deklaratorisk retskrav. Det drejede sig om en begæring om optagelse i farmaceutisk medhjælperforening. I vedtægternes § 1 hed det bl. a.: »foreningen optager som aktive medlemmer alle farmaceuter undtagen sådanne, som driver næringsvej, hvortil kræves borgerskab ...«, og i § 3: »optagelse sker ved mundtlig eller skriftlig henvendelse til bestyrelsen«. Om den sidste bestemmelse var det oplyst, at der på den generalforsamling, hvor vedtægterne blev vedtaget, havde været fremsat et ændringsforslag gående ud på, at spørgsmål om optagelse af medlemmer skulle afgøres af bestyrelsen, men dette forslag var blevet forkastet. Med henvisning til de nævnte bestemmelser og til tilblivelsen af nævnte § 3 statuerede dommen, at den pgl. ansøger havde ret til optagelse.

Den nedenfor under B nævnte retspraksis, der fastslår, at der uanset vedtægternes forbehold om, at optagelse beror på foreningens frie skøn, i visse tilfælde antages et præceptivt retskrav på optagelse, vil vel efterhånden også give sig udtryk i vedtægterne for foreninger af den karakter, der omhandles af den nævnte domspraksis. Dette er således tilfældet med de af landbrugets hovedorganisationer stiftede eksportorganisationer, se således vedtægterne for mejeribrugets smørekseportudvalg § 9, stk. 3, hvorefter enhver autoriseret smørekseportør har ret til at blive optaget, mejeribrugets osteekseportudvalg § 9, stk. 3, hvorefter enhver autoriseret osteekseportør har medlemsret, danske kartoffelavlere og -ekseportørers fællesorganisation § III, stk. 1, hvorefter enhver autoriseret kartoffelekseportør har ret til medlemskab, eksportslagteriernes salgsforening § 3, hvorefter ethvert eksportsvineslagteri har medlemsret, vedtægterne for landbrugets kvæg og kødsalg § 3, hvorefter enhver der driver kreaturkseport som erhverv har medlemsret, og danske landbrugere og hestehandlers eksportorganisation § III, hvorefter enhver hestehandler har medlemsret. Spørgsmålet, om en person er hhv. kreaturkseportør eller hestehandler eller ej, kan ifølge de sidstnævnte vedtægter indbringes for domstolene, jfr. landbrugsministeriets skrivelser af 22. 2. 1950, Folket. forh. 1949/50 tillæg B sp. 734. Se også U 1940, 90 om § 2 i foreningen »Ringbilens« vedtægter.

I sådanne tilfælde, hvor vedtægterne hjemler personer eller virksomheder, hvis kvalifikationer er bestemt angivet, ret til medlems-

skab, vil domstolene naturligvis uden at efterprøve de pågældende personers retlige interesse i medlemsskabet lægge vedtægtens ordlyd til grund for afgørelsen. Det er imidlertid et spørgsmål, om domstolene i medfør af en sådan klar vedtægtsbestemmelse vil tvinge en person ind i en ren selskabelig eller lignende forening. Jo ringere en persons retlige interesse er i medlemsskabet, desto mere tilbøjelige vil domstolene utvivlsomt være til at fortolke vedtægterne under forbehold af foreningsorganernes tilslutning. Men det kan under alle omstændigheder betragtes som givet, at domstolene ikke vil stille store krav til retlig interesse hos den pågældende for at fastholde foreningen ved dens vedtægters ordlyd.

B. Det kan altså tænkes, at en person i medfør af foreningsvedtægterne har et retskrav på at blive optaget som medlem, selv om foreningsmyndighederne modsætter sig dette, men i de fleste tilfælde vil vedtægterne overlade afgørelsen af optagelsesbegæringer til et foreningsorgan, eventuelt i sidste instans generalforsamlingen.

Vedtægterne vil oftest forbeholde foreningens ret ved at angive, at visse personer »kan« optages, eller også siges det udtrykkeligt, at dette eller hint foreningsorgan kan skønne, om optagelse kan finde sted.

Med foreningernes stigende betydning i det moderne samfundsliv har domstolene imidlertid i flere tilfælde fundet det uforsvarligt, at spørgsmålet om medlemsskab endeligt skal afgøres af foreningen selv. Det vil jo som oftest være en velfærdssag for en arbejder, om han kan få adgang til sit fags fagforening, og i en tid med statsregulering og kollektive aftaler indenfor forretningsverdenen, vil det kunne være særdeles beklageligt for et firma ikke at blive optaget i vedkommende brancheforening. Ofte indgår faglige sammenslutninger og brancheforeninger de såkaldte eksklusivaftaler, hvorved man regulerer medlemmernes adgang til at træde i økonomisk forbindelse med ikke-medlemmer, og det kan i så tilfælde være aldeles afgørende for en person at få adgang til medlemskredsen.

Vi skal i det følgende undersøge, hvilke krav domstolene stiller for at statuere, at en person — imod foreningens ønske — har ret til medlemsskab. Spørgsmålet er først opstået i forhold til fagforeningerne samt de for landmændene sædvanlige andelsforeninger. Senere er kredsen af foreninger, der principielt står åbne for bestemte persongrupper, udvidet betydeligt, men når dog ikke væsentligt ud over sammenslutninger af arbejdere og arbejdsgivere, brancheforeninger

og sammenslutninger af faglig karakter (lægeforening, dyrlægeforening o. l.).

I nogle ældre domme opnås det nævnte resultat gennem en fortolkning af vedtægterne, således U 1926, 987 (Ø): I vedtægterne var det fastsat, at foreningens formål var at samle alle arbejdere i faget samt at gennemtvinge, at kun organiserede arbejdere fik beskæftigelse i faget. »Som følge heraf må det antages, at de for den sagsøgte fagforening gældende lovbestemmelser hjemler enhver inden for distriktet værende jern- og metalsliber, der har tilbud om arbejde, og som iøvrigt opfylder visse almindelige betingelser, ret til at blive medlem af foreningen«. Når denne dom ikke er henført under fremstillingen af det deklatoriske retskrav, skyldes det, at dommen ikke henviser til, at vedtægterne direkte forpligter foreningen, men derimod til, at foreningens vedtægtsbestemte formål (at udelukke uorganiserede fra at få beskæftigelse) gør det til en velfærdssag for ansøgeren at opnå medlemsskab.

Det samme synspunkt fører retspraksis til at statuere krav på optagelse i tilfælde, hvor nævnte formål vel ikke fremgår af vedtægterne, men dog af foreningens virksomhed. Således dommen U 1922, 441 (V), der efter at have fastslået, at vedtægterne ikke i sig selv forpligter foreningen til at optage den pågældende, tilføjer, at sagen derimod er en anden, når sagsøgeren søger arbejde hos en person, der har forpligtet sig til kun at beskæftige medlemmer af den vedkommende fagforening. Ansøgeren havde derfor krav på at blive optaget. Eller som det siges i dommen U 1914, 539: Det må være en »naturlig konsekvens« af en sådan overenskomst om beskæftigelse af organiserede arbejdere, at enhver arbejder havde ret til mod opfyldelse af visse almindelige betingelser at fordre sig optaget som medlem.

Dette synspunkt kommer ligeledes klart frem i dommen J.T. 1928, 116 (Ø): »når hensyn tages til, at foreningen har overenskomster med de fleste rederier af betydning og i disse overenskomster betinger sig, at der i rederierne kun må beskæftiges medlemmer af foreningen, må det for sagsøgeren betragtes som en velfærdssag at blive medlem, hvorfor foreningen må anses pligtig at optage som medlem enhver maskinmester, medmindre der oplyses fyldestgørende grunde til nægtelse«.

Det er tydeligt nok erhvervsfrihedens grundsætning, der kommer til udtryk i disse domme, idet det ville være en ganske urimelig be-

grænsning af den enkeltes adgang til at opnå arbejde, om fagforeningen gennem sine overenskomster og sin ret til at afvise optagelsen af nye medlemmer kunne monopolisere arbejdet i det pågældende fag til fordel for en, måske efter ganske vilkårlige eller politiske retningslinier, bestemt medlemskreds.

Ud fra disse synspunkter har domspraksis allerede tidligt erklæret, at det var en velfærdssag for en arbejder at blive medlem af vedkommende fagforening, og efter at have overvundet den første tøven, statueres det nu klart, at en arbejder, der opfylder vedtægternes almindelige betingelser, har et præceptivt retskrav på optagelse, og at foreningen følgelig ikke vilkårligt kan udelukke ham men må anføre vægtige, saglige grunde, hvad enten disse er angivet i vedtægterne eller fremgår af forholdets natur.

Medens fagforeningerne er af så ensartet karakter og har så ensartede funktioner, at denne domspraksis uden videre kan anvendes på enhver egentlig fagforening, ligger det i sagens natur, at brancheforeningerne udgør et helt anderledes broget billede. Brancheforeningernes betydning for de enkelte medlemmer kan være meget varierende fra forening til forening, og man kan derfor ikke under eet sige, at en mand har et retskrav på at blive optaget i en brancheforening, omend udviklingen efterhånden er nået så langt, at det hører til undtagelserne, at et sådant krav nægtes. Man kan måske gå så vidt at sige, at det positivt må godtgøres, at vedkommende brancheforening ikke har nogen væsentlig betydning for medlemmernes erhverv, men helt så vidtgående er den indtil nu foreliggende domspraksis dog vist ikke.

Oprindelig har domstolene været meget forsigtige med at fastslå, at nogen har et retskrav på optagelse i en brancheforening, se således af ældre domme U 1918, 199 (H), 1925, 184; 1929, 924 og 1933, 995. Endnu nærmest på det ældre stadium er dommen U 1934, 951 (V): Esbjerg fiskeeksportørforening havde til formål ved sammenhold og fælles optræden på alle områder at arbejde for medlemmernes interesser. Enhver fuldmyndig, selvstændig og hæderlig mand, hvis hovederhverv er fiskeeksport, og som har drevet eksport fra Esbjerg i 12 måneder før optagelsesbegæringen, kunne blive medlem. Senere tilføjes: »dog forbeholder bestyrelsen, eventuelt generalforsamlingen sig ret til til enhver tid at være frit stillet med hensyn til optagelse af nye medlemmer«. En person, der — uanset at han opfyldte de almindelige betingelser — blev nægtet optagelse, påstod foreningen

pligtig til at optage sig, idet foreningen faktisk havde monopoliseret det tyske marked, særlig Hamburg, for medlemmerne. Foreningen var ikke arbejdsgiverforening.

Vestre landsret gav ikke sagsøgeren medhold, idet retten fandt, at foreningen ikke var således organiseret, at det kan anses nødvendigt at være medlem for at kunne drive fiskeeksport. Der henvistes til, at vilkårene på markederne i Hamburg og England var ens for medlemmer og ikke-medlemmer. Efter den senere tilføjelse til vedtægterne indeholdt disse en utvetydig hjemmel til at nægte sagsøgeren optagelse uanset hans kvalifikationer, og foreningen blev derfor frifundet.

Østre landsretsdom U 1935, 1139 kom i en lignende sag til det modsatte resultat med udtrykkelig henvisning til, at den pågældende forenings eksklusivaftaler medførte, at det var af væsentlig økonomisk betydning for sagsøgeren at blive medlem.

Højesteretsdommen U 1937, 70 nægter at gennemtvinge optagelse i en lokal isenkræmmerforening, da denne ikke selv havde eksklusivaftaler, og dommen tog ikke hensyn til, at en hovedforening med betydningsfulde eksklusivaftaler gjorde medlemsskab af hovedforeningen betinget af medlemsskab af den pgl. lokalforening.

Indtil slutningen af trediverne var tilstedeværelsen af væsentlige eksklusivaftaler *conditio sine qua non* for antagelsen af et retskrav på optagelse i en forening.

En vending i domspraksis indtraf med højesteretsdommen U 1943, 1066: En brancheforening af købmænd i stål- og jernbranchen havde aftaler med det tyske Stahl-Verband og søgte bl. a. herigennem at hindre, at købmænd, der ikke var medlemmer, købte visse varer fra de tyske valseværker. Vestre landsret lagde vægt på, at de varer, der omfattedes af aftalerne med det tyske kartel, i almindelighed kun udgjorde ca. 25 % af en forretningsomsætning, og da det herefter ikke var nogen velfærdssag for den pågældende at blive medlem, fandt retten intet grundlag for at tvinge medlemsskabet igennem trods en af foreningens generalforsamling med hjemmel i lovene truffet beslutning.

I højesteret stemte to dommere for at stadfæste landsretsdommen i henhold til dennes grunde, medens majoriteten på 7 dommere bemærkede, at det efter foreningens formål og virksomhed måtte være en væsentlig, berettiget erhvervsmæssig interesse for sagsøgeren at blive medlem, og foreningen blev derfor dømt til at optage ham.

I den senere domspraksis går udtrykket *væsentlig, berettiget erhvervsmæssig interesse* igen som betegnelse for den grad af retlig interesse, der er tilstrækkelig til at konstituere et retskrav på medlemsskab. Udtrykket siger jo i sig selv intet om de momenter, der sædvanligvis fører til anerkendelsen af dette krav, og disse må altså findes ved en nøjere undersøgelse af praksis.

I sagen U 1945, 472 (H) søgte en grossist i spejl- og vinduesglas optagelse i en importørforening inden for branchen. Han opfyldte de formelle betingelser for at blive medlem, men blev nægtet optagelse, fordi hans omsætning efter foreningens skøn var for lille. Efter vedtægterne var prøvelse af generalforsamlingens afgørelse af optagelsesbegæringen henlagt til domstolene, og østre landsret fandt ikke tilstrækkeligt grundlag for at nægte sagsøgeren, med hensyn til hvis person eller virksomhed inden for branchen der ikke var fremsat nogen bemærkning, optagelse som medlem af foreningen. To højesteretsdommere ville stadfæste i henhold til landsretsdommens begrundelse, medens de syv dommere stadfæstede med bemærkning om, at sagsøgeren, der opfyldte de formelle betingelser for at blive medlem, havde en så væsentlig, berettiget erhvervsmæssig interesse heri, at foreningen var pligtig at optage ham som medlem.

Det var oplyst for højesteret, at foreningens medlemmer havde en fortrinsstilling ved indkøb af glas fra hovedleverandørerne, og det var endvidere oplyst, at foreningen af direktoratet for vareforsyning var anerkendt som forhandlingsberettiget i spørgsmål vedr. importbevillinger o. l. Det er ganske bemærkelsesværdigt, at højesteretsmajoriteten, uanset retten jo i og for sig (ligesom landsretten og minoriteten) kunne nøjes med at henvise til, at vedtægterne selv har overladt den endelige prøvelse af foreningens skøn til domstolene, har villet fastslå, at den pågældende havde et præceptivt retskrav på optagelse, ganske uanset hvilket udfald foreningens afgørelse måtte få.

Københavns vognmagerlaug kan ifølge sine vedtægter forbyde medlemmerne at udføre kørsel for uorganiserede firmaer samt at samarbejde med vognmænd, der står uden for centralorganisationen. Lauget var endvidere arbejdsgiverforening, tilsluttet dansk arbejdsgiverforening, og det var den almindelige faglige sammenslutning inden for faget. Under henvisning hertil statuerede østre landsret i sagen U 1946, 246, at en vognmand, mod hvem der ikke kunne rettes beføjet anke, havde en væsentlig, berettiget erhvervsmæssig interesse

i at blive medlem, hvorfor foreningen blev dømt til at optage ham. Højesteret stadfæstede landsretsdommen i henhold til dennes grunde.

Skal man forsøge at samle de vigtigste af de synspunkter, der har fået domstolene til at statuere retskrav på optagelse i en brancheforening, må formentlig erhvervsfrihedssynspunktet ligesom ved fagforeningerne blive det afgørende. Det vil sige, at der for det første lægges betydelig vægt på foreningens omfang. Hvis den omfatter en væsentlig del af branchen, og dens virksomhed på noget område går ud på at udelukke ikke-medlemmer fra visse fordele, må adgangen til at blive medlem stå åben for enhver, der opfylder de almindelige betingelser herfor. Egentlige eksklusivaftaler vil især være afgørende for domstolenes syn på foreningen. Men retspraksis går nu videre. Der lægges således vægt på, om foreningen er fagets arbejdsgiverforening, idet en virksomhed må have krav på at stå i denne.

De faktiske fordele, der iøvrigt kan være afgørende, er naturligvis af meget varierende karakter, men selv om brancheforeningerne ikke kan blive en så ensartet organisationsform som fagforeningerne, vil domstolene i de fleste tilfælde have mulighed for at skønne over, om den pågældende forening er den almindelige brancheforening på det pågældende område. Findes der flere nogenlunde jævnbrydige foreninger med samme område og formål, vil medlemsskab i een af dem naturligvis ikke kunne erklæres for vigtigere end medlemsskab i en anden. Det forhold, at der findes flere foreninger i faget, kan dog ikke betage en forening karakteren af almindelig brancheforening, når den pågældende forening dog er den dominerende eller i hvert fald er det for en speciel del af branchen. Hvor man konventionelt og sædvanemæssigt kan tale om en egentlig brancheforening, må denne efter domspraksis stå åben for enhver, der opfylder vedtægternes almindelige betingelser herfor, og medlemsskab kan ikke gøres afhængigt af foreningens frie skøn.

Efter den økonomiske verdenskrise i trediverne og den sidste verdenskrig har organisationernes stilling til den offentlige kontrol med erhvervslivet fået en ganske overordentlig stor betydning også for spørgsmålet om medlemsret. I den forannævnte dom i U 1945, 472 (H) er der således lagt vægt på, at den pågældende forening var anerkendt som forhandlingsberettiget over for direktoratet for vareforsyning. Det samme moment er anført i den nedenfor side 110 refererede østre landsretsdom af 9. 2. 1950, IV afd., U 1950, 580. I samme grad, som det offentlige anvender organisationerne som råd-

givende eller direkte udøvende led i den erhvervsregulerende virksomhed, må medlemsskab i disse organisationer naturligvis stå åben for enhver, der opfylder rimelige, saglige krav.

Vestre landsret har i dommen U 1948, 618 på den anden side hindret, at en brancheforening benyttede sig af restriktionerne og det derved skabte faktiske importørmonopol til at udelukke konkurrence, idet dommen pålægger en brancheforening at optage en virksomhed, der på grund af de ekstraordinære forhold har været ude af stand til at opfylde vedtægternes krav om et vist lager af en bestemt vare, ligesom dommen ser bort fra vedtægternes krav om et vist mindste-salg af bestemte importerede varer, som den pågældende virksomhed ikke for tiden kunne importere, fordi der ikke efter importreguleringen tilkom den importret.

Vægtige og forhåndenværende erhvervsinteresser har ført til, at domstolenes bistand kan påkalde til gennemtvungelse af medlemskab i fagforeninger og brancheforeninger. De samme synspunkter må imidlertid føre til, at en række af landbrugets andelsforeninger må stå åbne for landmænd inden for det pågældende område. Dette gælder således især andelsmejerier og vistnok også andelsslagterier.

Disse synspunkter er da også ganske anerkendte i U 1932, 357 (V), hvorefter formanden for Braderup andelsmejeri ifaldt straf efter den dagældende erhvervsfrihedslov, fordi foreningen uberettiget havde nægtet at optage en landmand. Det hedder i dommen: »Når nu hendes til den for tiden her i landet herskende almindelige driftsform for landbrugsejendomme, må der gås ud fra, at det for en lønnende drift af en ejendom som sagsøgerens er nødvendigt, at ejeren kan levere sin mælk til et mejeri, inden for hvis naturlige område hans ejendom er beliggende. Da det sagsøgte selskab efter sine vedtægter er oprettet med det nævnte driftsformål for øje og forudsætter tilslutning fra landbrugere i mejeriets område, findes sagsøgeren at måtte have krav på at optages som medlem«. Forøvrigt er det formentlig allerede i højesteretsdommen U 1901, 891 forudsat, at landmænd kan have et retskrav på at blive optaget i et andelsmejeri.

Det foran refererede, af domstolene anlagte erhvervsfrihedssynspunkt bygger på de enkelte personers konkrete erhvervsinteresser. Selv hvor sådanne ikke direkte kan påvises, beskytter domstolene imidlertid personers mere abstrakte interesse i at have en organisation i ryggen under eventuelle faglige forhandlinger eller overfor det offentlige. Dette synspunkt — som kan betegnes som *organisations-*

synspunktet — har været anlagt over for faglige sammenslutninger af forskellig art.

Over for enkelte af sådanne sammenslutninger vil erhvervsfrihedssynspunktet direkte kunne anvendes. Dette gælder således den almindelige danske lægeforening, og højesteret har da også i sagen U 1949, 101 statueret, at en læge havde en væsentlig, berettiget erhvervsmæssig interesse i at stå som medlem af denne forening. Men også i andre tilfælde har domstolene erklæret, at organisationinteressen var så stor, at foreningens afgørelse om medlemsskab ikke burde være endelig.

Således U 1939, 930 (Ø) vedrørende dansk mejeriforening: »Da det derhos af de af sagsøgeren anførte grunde må antages, at en mejeribestyrers udelukkelse fra den organisation, i hvilken han naturligt hører hjemme, og hvoraf det alt overvejende antal af mejeribestyrere er medlemmer, vil kunne volde ham uforholdsmæssige vanskeligheder, også af økonomisk art, findes der ikke at burde anerkendes en ret for foreningens ledelse til vilkårligt at nægte personer, der opfylder de i lovene foreskrevne betingelser, optagelse i foreningen«. Foreningen blev derfor ved dommen tvunget til at optage sagsøgeren som medlem. Vi mærker straks i denne yngre dom den betydningsfulde udvikling, organisationstanken har haft i Danmark siden de første domme om ret til medlemsskab i en fagforening. I nærværende tilfælde var det utvivlsomt ikke nødvendigt, for at den pågældende kunne få arbejde i sit fag, at han var medlem af foreningen. Alligevel var hans interesse i at være medlem så stor, at den kunne gennemtvinges ved dom imod foreningens efter vedtægterne lovlige afgørelse.

Synspunktet kommer klart frem i U 1936, 950 (V) vedrørende foreningen af arbejdsledere: »Selv om det nu efter det under sagen oplyste ikke kan siges at være en nødvendig betingelse for sagsøgerens mulighed for at få beskæftigelse som arbejdsleder, at han er medlem af den sagsøgte forening, findes der dog, bl. a. under hensyn til den betydning det f. eks. i tilfælde af forhandlinger om uoverensstemmelser med hans arbejdsgiver eller arbejderne eller disse organisationer, vil have for ham også at kunne støtte sig til en organisation, at være knyttet en sådan retlig interesse til medlemsforholdet, at de sagsøgte må være pligtige at optage ham som medlem«.

Det således angivne organisationspunkt ligger til grund for dommen i V.L.Tid. 1930, 227, hvor det blev antaget, at de fleste vognmænd i Vejle var medlemmer af foreningen, og at det havde beredt

den pågældende vognmand vanskeligheder ikke at være medlem, hvorfor medlemsforholdet, under hensyn til foreningens fagmæssige karakter, havde en sådan betydning for ham, at foreningen havde været ubeføjet til at nægte at optage ham.

Østre landsrets dom i U 1946, 737 fremtræder med en dissens, der i forbindelse med flertallets præmisser viser, hvorledes synspunkterne nu er afklaret. Spørgsmålet angik en eksklusion af landinspektørforeningen, og dissensen ville frifinde foreningen for den ekskluderedes krav om genoptagelse, idet den pågældende dommer udtalte, at det var en betingelse for retskrav, at vedkommende forening søger at lægge udenforstående hindringer i vejen for udøvelse af erhvervet eller i alt fald havde en monopolagtig karakter, således at vedkommendes erhvervsfrihed blev indskrænket. Denne dommer ville altså ikke gå ud over erhvervsfrihedssynspunktet.

Flertallet siger derimod: »Efter det om foreningens love og medlemsforhold oplyste, må den betragtes som landinspektørernes faglige organisation, og det kan ikke derved være afgørende, i hvilket omfang foreningen søger at hindre de uorganiserede landinspektører adgang til erhverv. Selv om det derfor kan antages, at foreningen — i hvert fald for tiden — ikke vil lægge sagsøgeren hindringer i vejen for at drive selvstændig virksomhed som landinspektør, findes sagsøgeren dog at have en sådan retlig interesse i at være medlem af sit fags organisation, at spørgsmålet om, hvorvidt hans eksklusion er berettiget ... bør kunne indbringes for domstolene«. Synspunktet er helt og fuldt tiltrådt af en højesteretsdom i en tilsvarende sag, U 1949, 614.

Vedrørende yderligere domme, hvoraf ingen bringer nye synspunkter, henvises til *Domme om Arbejdsforhold* ved K. A. Hansen I³, Kbh. 1935—36, 462—89, *Illum*: Den kollektive Arbejdsret, 35—36 og *Sindballe* II, 56—58.

Hvorvidt en person har ret til optagelse i en grundejer- eller parcellforening, som forestår gennemførelsen af foranstaltninger til fælles nytte for ejendommene, vil ganske afhænge af en fortolkning af foreningens vedtægter samt det øvrige grundlag for sammenslutningen, f. eks. skøder og servitutter, se således U 1936, 487 (H). Det samme gælder haveforeninger.

Hvor en person overhovedet kan blive ejer eller bruger af en ejendom, som omfattes af en grundejer- eller haveforening, uden samtidig at blive medlem, vil foreningen ikke efter et frit skøn kunne

nægte ham medlemsskab. En underretsdøm Jur. 1943, 301 omhandler det tilfælde, at en person købte en have i en kolonihaveforening, men foreningen nægtede ham optagelse under henvisning til, at han i strid med vedtægten havde boet i havehuset om vinteren, forinden han søgte optagelse i foreningen. »Selv om det efter lovene er bestyrelsen, der bestemmer, hvem der kan optages som medlem, og skal godkende det stedfundne salg af en have, må det erkendes, at bestyrelsen må have en rimelig grund til at nægte en sådan optagelse og godkendelse«, men da den oplyste grund fandtes tilstrækkelig, blev foreningen frikendt.

C. I de tilfælde, hvor en person ikke ifølge de foran under A og B behandlede grundsætninger har et retskrav på optagelse i en forening, vil det praktisk taget altid helt afhænge af foreningens eget skøn, om optagelse kan finde sted. Vedtægterne vil ganske vist som regel indeholde en række betingelser for medlemsskab, men det må alene tilkomme de kompetente foreningsorganer at skønne over, om betingelserne er til stede. Hvor foreningsorganerne ud over de i vedtægterne formulerede betingelser for medlemsskab har en selvstændig hjemmel til efter frit skøn at afgøre, om en person bør optages, vil spørgsmålet om en person opfylder vedtægternes almindelige bestemmelser ikke kunne indbringes for domstolene. Dette gælder sikkert også i de tilfælde, hvor foreningen har givet en ansøger en begrundelse for afslaget, der ganske åbenbart savner hjemmel i vedtægterne eller er i strid med disses udtrykkelige bestemmelse, idet sådanne udtrykkelige forskrifter må betragtes som vejledning for foreningsmyndighederne, se U 1918, 194 og 1925, 184.

Det er dog et spørgsmål, om ikke domstolene vil erklære sig kompetente til at bedømme skønnets grænser, når vedkommende ansøger har en vis retlig interesse i medlemsskabet, uden at denne interesse dog konstituerer et egentligt retskrav, se nedenfor side 182.

Hvor en person efter de i det foregående fremstillede har et retskrav på optagelse i en forening, må det dog naturligvis være en forudsætning for hans medlemsskab, at han opfylder vedtægternes almindelige betingelser herfor. I disse tilfælde vil domstolene imidlertid tilsidesætte endog udtrykkelige vedtægtsbestemmelser, som ikke findes rimelige, og domstolene vil ikke overlade det til foreningen selv at træffe den endelige afgørelse af spørgsmålet om, hvorvidt vedtægternes betingelser er opfyldte, se nedenfor side 180 f.

Foreningen kan naturligvis altid kræve, at personer, der ønsker op-

tagelse, skal tilslutte sig foreningens formål. Hvis en person er medlem af en forening med et modgående formål, må han kunne nægtes optagelse. Hans tidligere virksomhed i strid med foreningens formål og interesser vil også kunne berettigge foreningen til at nægte ham optagelse, f. eks. nægtes tidligere blokade- eller strejkebrydere adgang til fagforeninger, jfr. U 1935, 961 (V) med note.

Se også U 1949, 649 (V): En cykelhandler, der havde fået en lang række bøder for overtrædelse af prisloven, søgte optagelse i en lokal cykelhandlerforening, hvis formål det var at fremme standens interesser, modarbejde usund konkurrence og ved alle lovlige midler modarbejde ulovlig handel med cykler og cykeldele. Da han blev nægtet optagelse, anlagde han sag, men vestre landsret frifandt foreningen: »Selv om det vel må antages, at sagsøgeren har nogen erhvervsmæssig interesse i at blive medlem af den sagsøgte forening, findes hans forhold og forretningsførelse i de forløbne 8 år at have stået i et sådant modsætningsforhold til den sagsøgte forenings formål ... at generalforsamlingens beslutning om at nægte at optage sagsøgeren som medlem ikke vil kunne forkastes. Det bemærkes, at sagsøgerens adgang til at udøve sit erhverv efter det foreliggende ikke er afhængig af sådant medlemsskab ...«

Det interessante ved dommen er, at cykelhandleren utvivlsomt ikke havde noget retskrav på optagelse, men hans retlige interesse i at opnå dette var dog alligevel så stor, at landsretten tog stilling til foreningens skøn. Dommen er et udtryk for tendensen til at afveje graden af den retlige interesse og klagerne mod en afvist ansøger. Hvis den rette interesse havde været større, ville sagen i dette tilfælde sandsynligvis have fået et andet udfald.

Dommen om cykelhandleren bør sammenholdes med sagen U 1946, 246 (H), hvorunder Københavns vognmandslaug blev dømt til at optage en vognmand, som var blevet afvist, fordi der var rejst klager imod ham for at have underbudt laugsmedlemmerne samt tilbudt en pladsforhold et beløb for at få kørslen for et firma. Østre landsrets dom, der blev stadfæstet af højesteret i henhold til sine grunde, statuerer, at vognmanden har et retskrav på optagelsen, og at det endelige skøn over klagerne mod ham derfor ikke kan henlægges til lauset. Da klagerne ikke fandtes beføjede, blev lauset derfor dømt.

I faglige foreninger vil særlige kvalifikationer som regel blive krævet, og en ansøger må naturligvis opfylde disse for at blive medlem. Således også JT 1931, 54 (Ø), hvoraf det fremgår, at en bestemt

eksamen var en betingelse for optagelse i en massageforening, der derfor ikke kunne tilpligtes at optage en ueksamineret ansøger. Tilsvarende er U 1935, 544 (H) om betingelserne for optagelse i skuespillerforbundet. Se også U 1931, 179 (Ø) og 1940, 114 (H). I den foran refererede sag U 1945, 472 (H) underkendte højesteret foreningens skøn med hensyn til størrelsen af vareomsætningen i et firma, hvis indehaver søgte optagelse i vedkommende brancheforening. Henvisningen til en for ringe omsætning var ikke tilstrækkelig til at afvise ansøgeren. Derimod opretholdtes en faglig betingelse i sagen U 1949, 345 (H): Handelshuset Illum søgte optagelse i Københavns guldsmedeforening, efter hvis vedtægter kun virksomheder, der udelukkende driver handel med varer, som henhører under guldsmedbranchen, kan optages. Denne bestemmelse var altid blevet fast håndhævet af foreningen. Det var oplyst, at Illum gik glip af betydelige fordele ved at blive udelukket af foreningen, især var firmaet afskåret fra at handle med bestemte standardmærker. Højesterets flertal på 6 dommere stadfæstede landsretsdommen, hvorefter foreningens betingelser for optagelse af medlemmer skønnes tilstrækkeligt begrundet i rimelige hensyn til opretholdelse af en for branchen passende standard, hvorfor foreningen blev frikendt for Illums tiltale. Tre højesteretsdommere mente ikke, at der var nogen berettiget, faglig interesse i at nægte Illum optagelse.

Foreningen er ikke afskåret fra at lade medlemsskab være afhængigt af andre betingelser end dem, der er optaget i vedtægterne. Selv i foreninger, der efter den foreliggende domspraksis må stå åbne for visse afgrænsede personkredse, vil foreningsstyrelsen kunne stille krav, der ikke går ud over en rimelig varetagelse af foreningsformålet. Man må dog gå ud fra, at domstolene ved bedømmelse af en betingelses rimelighed vil foretage en konkret afvejelse af ansøgerens retlige interesse og klagerne mod hans personlige kvalifikationer. Foreningen må således i et vist omfang kunne nægte at optage personer, der er straffede, eller som iøvrigt har ført en vandel, der efter et rimeligt skøn bør udelukke dem fra medlemsskab i en forening af den pågældende art, jfr. JT 1927, 194 (Ø). Ligeledes vil ansøgerens forhold til en anden forening af lignende art kunne berettige til at nægte ham optagelse, se *Illum* 42, men foreningerne må være indstillet på, at enhver betingelse, der ikke står i noget rimeligt forhold til foreningens formål, vil kunne underkendes af domstolene, jfr. U 1906, 737 og 1912, 855.

Endelig kan man rejse spørgsmålet, om en forening kan stille sådanne betingelser, som ikke har nogen direkte forbindelse med forholdet mellem den person, der søger optagelse, og foreningen. Domme i U 1936, 40 (H), 1938, 718 (H) og 1940, 362 (V) nægter alle andelsselskaber ret til som betingelse for optagelse at stille betaling af den tidligere andelshavers gæld til foreningen. Dette er også fastslået i U 1937, 1138 (Ø), hvor den nævnte betingelse var kamoufleret som et særligt kapitalindskud.

En underrettsdom i Jur. 1949, 3 behandler en strid mellem en arbejder, der i lang tid nægtede at søge optagelse i fagforeningen for det fag, hvori han arbejdede. Fagforeningen truede den pågældendes arbejdsgiver med strejke, hvis arbejderen ikke indmeldte sig, og krævede yderligere, at han skulle betale en bøde på 75 kr. som betingelse for optagelse. Dommeren erklærer hertil, at uanset om det måtte være lovligt at true med strejke for at få sagsøgeren til at blive medlem af fagforeningen, har denne i hvert fald gjort sig skyldig i retstridig tvang over for sagsøgeren ved at true med strejke for at få ham til at betale et beløb på 75 kr. ud over det normale indskud, hvorved bemærkedes, at en sådan »bøde« ikke havde hjemmel i foreningens love. Foreningen blev derfor dømt til at tilbagebetale de 75 kr., som var betalt ved indmeldelsen.

Hvis den nævnte underrettsdom overhovedet kan anses for rigtig, hvad jeg tvivler noget på, må hovedvægten lægges på den retstridige tvang. Henvisningen til, at der ikke var hjemmel til den pågældende bod i vedtægterne kan formentlig ikke udelukke, at betalingen af en bod gøres til betingelse for optagelse, når den pågældende vitterligt i længere tid har nægtet at indmelde sig i foreningen og måske som følge deraf ligget i strid med denne. Således forstår jeg også dommen U 1931, 374 (Ø): En person, der ville genoptages i en faglig forening, hvoraf han tidligere havde udmeldt sig efter en strid med ledelsen, måtte gå ind på at betale et ekstraordinært »indskud« på 1200 kr., skønt der sædvanligvis kun betales indskud på 1 kr. Det hedder i dommen: »Selv om der måtte gives appellanten medhold i, at han har et egentligt retskrav på at blive medlem i den indstævnte forening, findes den omhandlede, for appellants vedkommende til dels allerede opfyldte, aftale mellem parterne om betingelserne for hans genoptagelse efter dens indhold og de omstændigheder, under hvilke den blev indgået, ikke at kunne anfægtes efter aftalelovens § 31 ...« Aftalen stred heller ikke mod den daværende erhvervsfri-

hedslov. Man vil se, at der er særlige omstændigheder ved dette tilfælde, og det kan ikke udelukkes, at domstolene i andre tilfælde vil nægte at godkende betalingen af en bod som betingelse for optagelse.

Foreningen må kunne stille andre økonomiske betingelser end betalingen af egentligt kontingent, når disse ydelser er sagligt begrundet i hensynet til foreningens formål og medlemmernes tarv. U 1936, 410 (Ø): En arbejderforening var berettiget til at betinge optagelse af et medlem af, at der erlagdes et bidrag på $2\frac{1}{2}\%$ af ugelønnen til administrationen af et udbetalingskontor, der var oprettet for at sikre medlemmernes lønforhold.

Det kan ikke være tilladt at stille betingelser, som ikke direkte tjener til opfyldelse af foreningsformålet. En togformand, der havde udmeldt sig af dansk jernbaneforbund, blev senere udnævnt til togfører og fik således adgang til at blive medlem af jernbaneforeningen. Denne stillede imidlertid som betingelse for optagelse, at den pågældende betalte sit kontingent til jernbaneforbundet i en vis periode efter udmeldelsen heraf. Dette krav havde udtrykkelig hjemmel i vedtægterne og begrundedes med den nære forbindelse mellem de to organisationer. Foreningen henviste endvidere til, at det er almindelig anerkendt i praksis, at en person kan nægtes optaget i en fagforening, indtil han har bragt sit forhold til en anden fagforening i orden. Denne sammenligning med fagforeningsreglerne tiltrådte retten ikke og fandt i det hele, at betingelserne ikke var rimeligt begrundet, se U 1948, 628 (Ø).

Ulovlig nægtelse af optagelse i en forening, hvor den pågældende har et retskrav på at blive medlem vil medføre erstatningsansvar for foreningen på samme måde som tilfældet er ved ulovlig eksklusion, se f. eks. U 1930, 397 (Ø); 1931, 930 (Ø) og 1938, 572 (V) samt ovenfor side 74.

2. *Pligtmæssigt medlemsskab.*

I en række tilfælde kan der bestå en retspligt for en person til at søge optagelse i en bestemt forening. Denne pligt kan være af offentligretlig karakter, f. eks. bestemmelsen i § 11, stk. 1 i lovbek. nr. 176 af 15. 4. 1948 om pligt til at være medlem af en sygekasse, jfr. samme lovs § 83, stk. 2, hvorefter retsvirkningerne af at undlade at melde sig ind indskrænker sig til en årlig bøde (samt naturligvis bortfald

af alle rettigheder, der ifølge lovgivningen er knyttet til medlemskab).

Pligten til at være medlem af en bestemt forening kan også fremgå af privat aftale, og virkningen af at undlade indmeldelse vil i så tilfælde først og fremmest være, at den pågældende aftale er misligholdt. Påtagelsen af en sådan pligt til medlemskab kan især tænkes inden for arbejds- og erhvervsretten. I fagforeningernes vedtægter er det således sædvanligvis fastsat, at medlemmerne tillige skal være medlemmer af det pågældende fags arbejdsløshedskasse. Ved overdragelse af landbrugsejendom kan det i skødet være bestemt, at erhververen skal indtræde i sælgerens sted i andelsmejeriet og andelslagteriet, se *Adam Jacobi* U 1944 B, 75. Også i den almindelige vareomsætning kan det tænkes, at kontraktforholdet mellem to parter indeholder bestemmelse om medlemskab i en erhvervsorganisation.

I sådanne tilfælde, hvor kontraktforholdet mellem to parter pålægger den ene part at være medlem af en bestemt forening, vil der ikke være skabt nogen ret for vedkommende forening til at påberåbe sig denne aftale. Det vil formentlig næppe kunne tænkes, at aftalen indeholder et uigenkaldeligt trediemandsløfte til fordel for foreningen. Skulle dette undtagelsesvis være tilfældet, vil foreningen kunne betragte den forpligtede som indmeldt i foreningen fra aftalens dato og kan følgelig ved dom få ham tilpligtet at opfylde sine forpligtelser ifølge vedtægterne. Men uden for sådanne vanskeligt tænkelige tilfælde af trediemandsløfter, vil foreningen ikke have nogen mulighed for at betragte den forpligtede som medlem, før han selv foretager de nødvendige skridt til indmeldelse.

Anderledes er forholdet formentlig ved visse grundejer- eller parcellforeninger, hvis formål det er at gennemføre foranstaltninger til fælles nytte, f. eks. anlæg og vedligeholdelse af veje, kloaker, vejbelysning m. v. Grundejerns pligt til medlemskab vil ofte fremgå af deres skøder eller af servitutter, som er tinglyst på ejendommene. Under disse omstændigheder vil jeg mene, at foreningen har ret til uden videre at betragte den pågældende grundejer som medlem, hvorfor foreningen ved søgsmål vil kunne gennemtvinge kontingentbetaling samt bidrag til de af foreningen gennemførte foranstaltninger. Det kan formentlig ikke ændre foreningens stilling i så henseende, at der ikke udtrykkeligt er tillagt den nogen påtaleret.

Domstolene vil formentlig nå til det hævdede resultat ved en fortolkning af de pågældende skøder eller servitutter, men i virkelig-

heden befinder vi os i disse tilfælde på grænsen mellem foreningsretten og et vist fælleseje. Der foreligger et sådant reelt fællesskab mellem lodsejerne indenfor f. eks. et nyudstykket område, at der ikke kan være betænkelighed ved at bringe DL 3-13-31 til anvendelse, jfr. Poul Meyer: Danske bylag 1949, 55 f. Det bemærkes, at de nævnte synspunkter naturligvis ikke har gyldighed for grundejerforeninger i almindelighed.

Hvad der er nævnt om de omhandlede grundejer- og parcellforeninger gælder også for *haveforeninger*. Ofte vil det følge af kommunale tilsynsbestemmelser, at ejere eller brugere af havelodder (kolonihaver) skal være medlemmer af den pågældende haveforening, men det kan også følge af retsforholdets karakter. Hvis haveforeningen som sådan er ejer af al jorden, er det indlysende, at brug af en havelod medfører pligt til medlemsskab, men en sådan pligt kan også følge af lejekontrakten. Københavns byret antog således ved den i Jur. 1943, 58 refererede dom, at et medlem af en haveforening ikke kunne udmelde sig af denne uden samtidig at ophøre med at være haveejer, uanset foreningen — i modsætning til, hvad der er det sædvanlige — ikke var ejer eller lejer af al jorden, men de enkelte medlemmer havde lejet deres haver af en privat grundejer. Dommen henviser til magistratens deklaration (kolonihavetilladelsen), hvorefter »lejerne af lodderne danner en sammenslutning (haveforening), hvis love forelægges magistraten til godkendelse«. Årsagen til dette krav fra magistratens side var ønsket om at få gennemført visse fællesforanstaltninger.

Når det offentliges interesse i en sammenslutning af bestemte personer er så betydelig, at der sker et offentligt initiativ, vil forholdet som oftest ikke længere tilhøre foreningsretten men være underkastet en vis lokal autonomi under offentligt tilsyn. Sådan må man nærmest betragte de i henhold til særlig lovgivning oprettede *digelav*, og *pumpelav*, se *S. Kinch* og *Fl. Tolstrup*: Den danske landboret, Kbh. 1941, 311 ff og 623 ff.

Ifølge § 8, stk. 3 i lov nr. 53 af 10. 4. 1874 om diger mod havet kan $\frac{3}{4}$ af ejerne af de ejendomme, for hvilke et dige er af betydning, i visse tilfælde foranledige et påbud fra indenrigsministeriet om oprettelsen af et digelag, der omfatter samtlige interesserede ejendomme. Selv hvor flertallet af ejerne er imod planen, kan der ved særligt påbud i henhold til lovens § 17 dannes et digelag.

Ifølge vandløbslovens nr. 214 af 11. 4. 1949 kap. IX, a) henhører

dannelsen af private pumpelag ene og alene under parternes forgodtbefindende. Kan der ikke skabes enighed, er et privat pumpelag ikke muligt, men der er i så fald mulighed for at opnå et i medfør af lovens kap. IX, b), påbudt offentligt pumpelag.

3. *Tab af medlemsret.*

De allerfleste foreningsvedtægter indeholder regler om eksklusion af medlemmer. Hvis vedtægterne intet indeholder om, hvilket foreningsorgan, der kan træffe beslutning om eksklusion, må et medlem altid have krav på at få sagen forelagt en generalforsamling, jfr. U 1923, 978 (V). Hvis vedtægterne indeholder særlige regler om fremgangsmåden ved eksklusion af medlemmer, må denne fremgangsmåde naturligvis følges, men sker det ikke, vil eksklusionen kunne erklæres ugyldig ved dom, se nedenfor side 174 f. Dette gælder alle foreninger, uanset hvilken retlig interesse medlemmerne har i at forblive i foreningen, dog at forholdet naturligvis altid må være af en sådan karakter, at domstolene overhovedet vil beskæftige sig dermed. En forening kan være af en så — samfundsmæssigt — ligegyldig karakter, at domstolene end ikke vil give sig af med at påse overholdelsen af formelle vedtægtsbestemmelser. Dette følger af det almindelige krav om en vis retlig interesse som betingelse for søgsmål.

Hvis foreningsvedtægterne indeholder materielle bestemmelser om betingelser for eksklusion, må disse naturligvis også overholdes, og en eksklusion vil i modsat fald kunne erklæres ugyldig ved dom, selv om den ekskluderede ikke har noget retskrav på at forblive i foreningen. Foreningen vil uanset sin karakter altid i forhold til sine medlemmer være bundet af vedtægternes udtrykkelige bestemmelser, jfr. f. eks. U 1887, 564 (H).

Dersom vedtægterne giver foreningsmyndighederne adgang til efter et mere eller mindre frit skøn at udelukke medlemmer, vil domstolene vel altid kunne efterprøve, om den vedtægtsmæssige fremgangsmåde er fulgt, men dersom medlemmet ikke har noget retskrav på forbliven, vil foreningsmyndighedernes skøn ikke kunne underkastes nogen prøvelse, se f. eks. JT 1927, 278 (Ø). På den anden side skal en sådan adgang til, uden for de særligt i vedtægterne karakteriserede tilfælde, at udelukke et medlem efter et frit skøn naturligvis have

udtrykkelig hjemmel i vedtægterne eller følge af eksklusionsbetingelsernes karakter.

Selv i et tilfælde, hvor vedtægterne ikke hjemler adgang til udelukkelse efter et frit skøn, og hvor en særlig vedtægtsmæssig udelukkelse ikke kan bringes til anvendelse, vil eksklusionen alligevel kunne være lovlig, når det af den pågældende udviste forhold efter forholdets natur må medføre udelukkelse, jfr. forudsætningsvis U 1906, 68, eller den pågældende har misligholdt foreningsvedtægterne.

Hvor en person har et af vedtægterne uafhængigt retskrav på optagelse og forbliven i en forening, vil en eventuelt i vedtægterne hjemlet fri adgang til eksklusion eller en eksklusion, der er foretaget med henvisning til almindelig misligholdelse eller rimelig varetagelse af foreningens interesse, kunne underkendes af domstolene. I det følgende vil vi undersøge, hvilke grænser domstolene vil sætte for foreningens og vedtægternes frihed i så henseende.

Foreningen har, uanset vedtægterne ikke indeholder særlige regler herom, ret til at udelukke et medlem, der har misligholdt foreningsaftalen. En sådan misligholdelse foreligger, når medlemmet undlader at opfylde de positive pligter, der påhviler ham f. eks. *kontingentbetaling*, jfr. *Illum*, 59 f. Denne form for misligholdelse vil sjældent afføde en egentlig foreningsbeslutning, idet foreningens daglige ledelse simpelthen udsletter den pågældende af medlemslisterne. I mange fagforeninger er der særlig hjemmel for bestyrelsen til uden videre at slette medlemmer, der er kommet i en vis restance. Bestemmelser af denne art har givet anledning til et par domsafgørelser. Af sagen i U 1943, 928 (Ø) fremgår, at en arbejdsmand, der ikke gav møde til en af fagforeningen indkaldt ekstraordinær generalforsamling, var blevet idømt en bøde på 1 kr. Da han ikke betale bøden, blev han ekskluderet, men anlagde sag til genoptagelse. Fagforeningen påstod, at bestyrelsen kunne slette ham uden videre efter bestemmelsen om udelukkelse på grund af restancer, men landsretten fandt denne bestemmelse uanvendelig i et tilfælde, hvor det drejede sig om en bøde, hvis lovhjemmel ikke uden føje var blevet bestridt af det pågældende medlem. Herefter skulle sagen have været behandlet efter de almindelige regler om eksklusion, og da sagen ikke havde været forelagt en generalforsamling, blev eksklusionen erklæret ugyldig. Der blev ikke taget hensyn til foreningens henvisning til, at den pågældende selv kunne have sørget for at få spørgsmålet rejst på en generalforsamling.

Ved afgørelsen af, om et medlem har undladt at betale kontingent eller anden pengeydelse må man anvende dansk rets almindelige regler om betaling, dog at man måske i noget videre omfang end sædvanligt vil godkende undskyldningsgrunde for undladt betaling. Højesteretsdommen HRT 1860, 783 erklærede en eksklusion for ugyldig, da den skyldtes manglende kontingentbetaling, og årsagen her til var, at den pågældende under en strid i foreningen om størrelsen af de fremtidige kontingentydelser midlertidigt havde undladt at betale. Man kan formentlig heller ikke altid kræve den samme nøjagtighed med hensyn til betalingsterminernes overholdelse som i almindelige kontraktforhold, og man må især tilpasse kravene om rettidig betaling til medlemmets retlige interesse i at bevare de af ham opnåede medlemsrettigheder. U 1931, 433 (H): En fagforening, der uberettiget havde nægtet at modtage kontingent fra et medlem, men som senere krævede ham, kunne ikke lovligt ekskludere ham, fordi han ikke straks betalte hele restancen.

U 1941, 288 (H): En fagforenings interesse i at fastholde kravet om rettidig betaling i et tilfælde, hvor kontingentet delvis på grund af en fejltagelse ikke var betalt rettidigt, havde ikke en sådan vægt over for medlemmets interesse i at forblive som medlem, at udslettelse kunne anses for lovligt. Afgørende for dommen var bl. a., at den pågældende, selv om han blev genoptaget, ville miste særlige rettigheder, som han havde opnået ved sin anciennitet. Det pågældende medlem var kommet for sent med indbetalingen den sidste betalingsdag og havde telefonisk anmodet forretningsføreren om at måtte bringe pengene, men havde fået afslag.

Hvis et medlem har et tilgodehavende i sin forening, der overstiger det ubetalte kontingent, vil han sædvanligvis ikke kunne udelukkes på grund af restance, og han må i almindelighed eensidigt kunne gøre modregningen gældende. I dette som i andre tilfælde af tvungen modregning kræves der dog en udtrykkelig erklæring fra den, der vil gøre modregning gældende, se Ussing: Almindelig Del, 2. udg., 390, og denne erklæring må efter omstændighederne indeholde en klar opgørelse og individualisering af de tilgodehavender, som det pågældende medlem vil gøre gældende. I sagen U 1944, 543 (H) var det ubestridt, at medlemmet havde et større beløb tilgode end kontingentrestancerne, men majoriteten i højesteret fandt ikke, at han havde foretaget det fornødne til gennemførelse af lovlig modregning, hvorimod en minoritet på to dommere fandt eksklusionen ulov-

lig allerede af den grund, at hans tilgodehavende oversteg kontingentrestancen.

Hvis ikke-erlæggelse af lovlig idømt foreningsbøde ikke udtrykkeligt ifølge vedtægterne giver adgang til eksklusion, vil en sådan sædvanligvis ikke gyldigt kunne finde sted, jfr. U 1934, 969 (V), der dog måske forudsætter, at medlemmet bestrider bødens lovlighed. Hvis et medlem erkender lovligt at være idømt en foreningsbøde men blot nægter at betale på en sådan måde, at dette kun kan opfattes som åbenlys trods imod foreningsvedtægten, må han sikkert kunne ekskluderes. Derimod er det betænkeligt at tillade eksklusion på grund af en ikke-erlæggelse af bøder, når ikke-erlæggelsen skyldes manglende betalingsevne.

Brud på lovligt vedtagne pris- eller eksklusivaftaler kan være af så alvorlig art, at de giver udtryk for en handlemåde, som groft strider imod foreningens formål og derfor kan give adgang til eksklusion, selv om udtrykkelig hjemmel ikke haves. For enkeltstående eller mindre betydelige overtrædelser bør eksklusion ikke kunne finde sted, hvad enten der er hjemmel i vedtægterne herfor eller ej. U 1939, 378 (Ø): Vedtægterne i en vognmandsforening gav kun adgang til ikendelse af bøder i tilfælde af overtrædelser af foreningens pris-kurant, og da de af et medlem begåede overtrædelser ikke var så grove, at den pågældende derved kunne siges at have modarbejdet foreningens formål, var eksklusionen af ham ugyldig, jfr. også ØLT 1928, 485. Modsat var de brud på tariffen og andre forhold, som en musiker havde udvist, så grove, at Københavns orkesterforening uden særlig påberåbelse af vedtægtsbestemmelser havde været beføjet til at ekskludere ham, se U 1935, 458 (H).

Hvis et medlem er udslettet eller ekskluderet på grund af manglende kontingentbetaling, vil han kunne kræve sig genoptaget imod betaling af restancen, såfremt han iøvrigt har et retskrav på at blive medlem, se *Illum*, 42 med dommene i note 41. Selv i disse tilfælde vil den pågældende dog ikke kunne genindtræde i sine ved anciennitet opnåede rettigheder, når udslettelsen var lovlig.

Sædvanligvis vil betaling af ikke-erlagt bøde også give krav på genoptagelse, men medlemmet kan have udvist forhold, der i den grad viser hans uvilje til at underkaste sig den lovlige foreningsdisciplin, at genoptagelse i en tid eller for stedse må kunne nægtes.

I det hele må man antage, at et forhold, der giver mulighed for lovlig eksklusion, ikke nødvendigvis kan udelukke den pågældende

fra nogensinde mere at blive medlem, når han iøvrigt ville have et retskrav herpå. Efter en passende tids forløb vil han — dersom han i den forløbne tid ikke har foretaget sig noget imod foreningens interesser — have krav på genoptagelse.

Hvor der i vedtægterne er hjemmel til eksklusion, må det kompetente foreningsorgan uden særlig hjemmel kunne gøre eksklusionen tidsbegrænset, og domstolene vil ved afvejelsen af den retlige interesse i medlemsskab med foreningens interesse i lovenes overholdelse kunne tage hensyn til, at ulempen for den ekskluderede på denne måde begrænses. Det vil i flere tilfælde være en berettiget sanktion imod en vedtægtsbryder, at han i nogen tid udelukkes fra medlemsskab. Hvis medlemsskab ligefrem er en betingelse for, at han overhovedet kan ernære sig i sit erhverv, kan der dog ikke slækkes på kravene til eksklusionens berettigelse.

Et medlem kan også misligholde foreningsaftalen ved at handle i strid med foreningens formål, og i så fald må den pågældende selv uden hjemmel i vedtægterne kunne ekskluderes. Denne regel har især betydning for faglige og politiske foreninger, se *Illum*, 60 f. Det kan dog ikke være enhver handling, som strider imod foreningsformålet, der berettiger foreningen til eksklusion. Selv, hvor de pågældende handlinger er karakteriseret i vedtægterne, må der kræves, at de har en væsentlig betydning for foreningens arbejde. Det er vanskeligt at udforme nogen generel regel, men vi har en righoldig domspraksis, der behandler de foreliggende tilfælde rent konkret. Vi har således en række domme, der nærmere fortolker forbudet i vedtægter og retsgrundsætninger imod fagforeningsmedlemmers *ukollegiale optræden*¹⁾, eller som nærmere bestemmer begrebet strejkebryder²⁾. Opmærksomheden henledes især på U 1923, 537 (H), hvorefter medlemmer, der var ekskluderede som strejkebrydere, blev genoptaget, da vedtægtsbestemmelsen om forbud herimod kun kunne vedrøre *lovlige* strejker.

For politiske foreningers vedkommende vil enhver væsentlig støtte til andre partiers arbejde eller offentlige udtalelser til støtte for andre partier, kunne medføre eksklusion. På den anden side må såvel i politiske, faglige som selskabelige foreninger en vis loyal kritik være tilladt. Også i så henseende må kravet afhænge af den retlige

¹⁾ U 1913, 703; 1920, 443 (Ø); 1922, 648 (Ø); 1923, 947 (Ø); 1924, 805 (S); 1927, 175 (V); 1929, 140 (V); 1934, 690 (H); 1935, 1139 (Ø); 1936, 319 (H).

²⁾ U 1921, 350 (Ø); 1923, 190 (Ø); 1923, 537 (H); 1926, 118 (Ø); 1928, 423 (H).

interesse, der knytter sig til medlemsskab i den pågældende forening. Således må krænkende og nedsættende ytringer berettigede til eksklusion af en selskabelig eller sportslig forening, se U 1919, 36, medens selv en meget voldsom kritik overfor en fagforening, når kritikken ikke indeholder usandfærdige sigtelser eller utilbørlige ringeagtstytringer, ikke vil berettigede foreningen til at ekskludere den pågældende. Det vil nemlig være meget naturligt, at man trækker sig tilbage fra en sportsforening, som man finder det rigtigt offentligt at tale nedsættende om, medens det vil være urimeligt, om man på den ene side af økonomiske grunde er tvunget til at være medlem af en fagforening, men på den anden side ikke har en ret vid grænse for ytrings- og handlefriheden over for foreningens ledelse, jfr. U 1929, 676 (H), 1934, 760 (H) og 1936, 319 (H).

Domstolene synes at have anerkendt dette *interesseafvejelsessynspunkt*. Således i højesteretsdommen U 1945, 515: Ifølge lovene for dansk schäferhundeklub kunne bestyrelsen ekskludere medlemmer, der anses for at være skadelige for klubben. Et medlem blev beskyldt for at have medvirket til udsendelsen af en cirkulæreskrivelse, der indeholdt kritik af foreningens ledelse, og blev derefter ekskluderet af bestyrelsen. Under det søgsmål, som den pågældende anlagde til genoptagelse, påstod foreningen sagen afvist, idet man henviste til, at spørgsmålet om medlemsskab var uden retlig eller økonomisk interesse for sagsøgeren. Østre landsret, hvis dom blev stadfæstet af højesteret i henhold til de i dommen anførte grunde, antog, at sagsøgeren havde en vis økonomisk interesse i at forblive som medlem, og eksklusionen blev efter det oplyste anset for uberettiget og uden hjemmel i lovene, idet der intet forelå oplyst om, at sagsøgeren havde foretaget noget, der var skadeligt for klubben.

En person, der var ekskluderet af boxerklubben (en specialklub under dansk kennelklub), påstod sig genoptaget. Foreningen ville have sagen afvist, men fik ikke medhold heri. Eksklusionen var foretaget, fordi den pågældende flere gange på udstillinger havde fremsat voldsom kritik af foreningsledelsen og af de tilkaldte dommere. Landsretten fandt i sagen U 1949, 1035 (Ø) ikke, at bestyrelsen havde overskredet grænserne for den skønmæssige beføjelse til at ekskludere.

Der skal naturligvis mere til at kunne ekskludere et fagforeningsmedlem på grund af forhold, som de i den sidstnævnte dom refererede. Alligevel godkender højesteretsdommen U 1946, 344 en eksclu-

sion, da medlemmet var dømt for injurier mod fagforeningskassereren og senere havde gentaget disse injurier. Under eksklusionssagens behandling for retten havde han oven i købet påny søgt at gentage sine injurier, og derefter fandt retten det beføjet, at han blev ekskluderet. Sagen U 1946, 969 (H) behandler eksklusion af en afdeling under centralorganisationen for telefonstanden i Danmark på grund af uoverensstemmelser med hensyn til afdelingens overenskomstforhandlinger med en personaleforening. Afdelingens optræden blev ikke anset som modarbejdelse af centralorganisationen, og eksklusionen blev kendt ugyldig.

Personer, der er straffede, er ofte blevet ekskluderet med den begrundelse, at de derved har handlet imod foreningens formål, se U 1935, 810 (Ø). Selv om den strafbare handling ikke har nogen forbindelse med foreningens virksomhed, vil det være en almindelig grundsætning, at personer, der er straffede for alvorlige forbrydelser, mangler de personlige betingelser for at forblive som medlem af en forening. Det må imidlertid også i disse tilfælde afhænge af foreningens karakter, hvor strenge krav man kan stille til medlemmernes personlige vandel, og især ved faglige foreninger er det yderst betænkeligt at anerkende en ret for disse til, selv om vedtægterne måtte hjemle det, at ekskludere et medlem for et hvilket som helst strafbart forhold.

De samme grunde, som har medført afskaffelsen af »tab af borgerlige rettigheder«, og som i det hele taler imod rettighedstab som følge af straffedom, taler tillige for en begrænsning af straffedommens virkninger i disse foreningsforhold. Enhver mod foreningen rettet forbrydelse må naturligvis berettige til eksklusion, men bortset herfra må der formentlig kræves, at den pågældende er idømt længere tids frihedsstraf, f. eks. mindst 4 måneders fængsel, jfr. lov nr. 88 af 15. 3. 1939 § 36.

Domspraksis synes dog i noget større udstrækning at anerkende idømt straf som lovlig eksklusionsgrund i foreninger, der har pligt til at optage en bestemt kreds af personer, U 1923, 978 (V), 1931, 189 (Ø). Lovbkg. 153 af 25. 3. 1947 § 10, stk. 1 om arbejdsanvisning og arbejdsløshedsforsikring pålægger de anerkendte arbejdsløsheds-kasser at udelukke personer, der af moralske grunde er uskikket til regelmæssig erhvervsvirksomhed eller til samarbejde med arbejdsledere eller arbejdskammerater, og denne bestemmelse, der synes at

forudsætte, at medlemmets forhold har været af en ret grov karakter, kan formentlig være vejledende også i fagforeningsforhold.

Af særlig karakter har de såkaldte »udrensningssager« efter befrielsen været. Selv om man ikke fra domstolenes side har ladet det være afgørende, om det ekskluderede medlem er straffet for sin unationale holdning, men har godkendt eksklusioner på grund af forhold, for hvilket der ikke var rejst eller kunne rejses straffesag, se U 1949, 614 (H), har domspraksis dog — særligt efterhånden som tiden, der som bekendt lægger alle sår, er gået — stillet strenge krav til de af medlemmet udviste forholds graverende karakter for at anerkende udrensning af en forening, hvis medlemmer har den kvalificerede retlige interesse i at bevare medlemsskabet, se U 1949, 39 (H), 1949, 1057 (Ø) og U 1950, 580 (Ø). De to sidstnævnte domme lægger afgørende vægt på, at der var forløbet temmelig lang tid efter krigens ophør.

Ligesom væsentlig misligholdelse af foreningsforpligtelserne kan medføre eksklusion, således vil et medlem, der ikke længere opfylder de almindelige betingelser for medlemsskab, såfremt vedtægterne ikke fastsætter det modsatte, kunne ekskluderes, se *Illum* 63. Foreningen er pligtig at erstatte de tab, der forvoldes ved ulovlig eksklusion, se *Illum* 67 m. henv. og f. eks. U 1929, 676 (H); 1929, 1127 (Ø); 1935 458 (H); 1936, 686 (H) og 1940, 80 (H).

4. Pligter og rettigheder.

A. Ved at indgå foreningsaftalen påtager medlemmet sig som regel en række forpligtelser. Disse vil ofte være af økonomisk art, f. eks. forpligtelsen til at betale kontingent eller indskud. Iøvrigt afhænger det ganske af foreningens karakter og de for foreningen vedtagne love, hvori disse forpligtelser består, og det vil ikke være af nogen interesse at forsøge en opregning af de yderst forskelligartede tilfælde.

For så vidt angår pligten til at erlægge økonomiske ydelser, må den for det første være af rent kontraktlig karakter, og undladelse af at erlægge rettidigt vil derfor give foreningen ret til at inddrive ydelserne ad rettens vej, og der er ikke i de almindelige retsgrundsætninger nogen hjemmel til at henvise foreningen til først at anvende

eventuelle foreningsretlige sanktioner, hvorimod en sådan hjemmel naturligvis kan findes i vedtægterne, således at en retssag, forinden de nævnte sanktioner er forsøgt, vil blive afvist. Hvor et medlem ved sin misligholdelse har påført foreningen tab, vil den pågældende kunne blive erstatningspligtig efter de almindelige erstatningsregler, hvilket naturligvis især kan tænkes at forekomme ved de økonomiske foreninger, se eksempelvis U 1919, 525 (H); 1923, 66 (H) og 1923, 548 (H).

Fagforeninger vil ofte have en vidtstrakt hjemmel til at påbyde deres medlemmer visse handlinger af betydning for arbejdsforholdene, f. eks. at afbryde forbindelsen med en bestemt virksomhed e. l. *Illum* 47 ff. Der kan vist i og for sig ikke være noget i vejen for, at fagforeningen kan gennemtvinge denne handlepligt ved dom, men det vil være ganske upraktisk og kan næppe tænkes at ville forekomme. Der er formentlig heller ikke noget i vejen for, at fagforeningen hos medlemmet efter omstændighederne vil kunne indtale et eventuelt tab, der er foranlediget af den pågældendes vægring ved at efterkomme et ham meddelt, lovmedholdigt påbud. Om pligten til overholdelse af de kollektive arbejdsoverenskomster må i det hele henvises til arbejdsretten.

Inden for brancheforeninger og andre erhvervssammenslutninger vil overholdelsen af prisaftaler og andre konkurrencebegrænsende foranstaltninger, herunder egentlige eksklusivaftaler, være af væsentlig betydning for foreningsformålet. For så vidt de pågældende forpligtelser ikke strider imod lovgivningen eller kan tilsidesættes som retstridige over for trediemand, må medlemmerne naturligvis være forpligtet til at overholde dem, og dette vil i givet fald kunne fastslås ved domstolene og håndhæves gennem eventuelle forenings-sanktioner. Om gyldigheden af *prisaf-taler* se *Bernt Hjejle* i U 1937, 336 ff. Om gyldigheden af eksklusivaftaler se *Bernt Hjejle* anf. st. samt U 1944, 1092 (H), 1946, 295 (H), 1949, 473 jfr. 1950, 18 (H) og 1950, 60 (H).

Hvor medlemmernes forpligtelser afhænger af foreningsledelsens beslutninger, må disse træffes efter alméne og saglige retningslinjer (lighedsgrundsætningen), se nedenfor side 115. Indskrænkninger i medlemmernes erhvervsmuligheder vil ved dom kunne kendes ugyldige over for medlemmerne, hvad enten disse indskrænkninger direkte fremgår af vedtægterne eller af særlige foreningsbeslutninger, når de fælles økonomiske interesser, som begrænsningerne skal

tjene, ikke er så vægtige, at de kan retfærdiggøre en tilsidesættelse af medlemmernes væsentlige, berettigede erhvervsmæssige interesser. Da medlemsskabet af foreninger af denne art som oftest vil være nødvendigt for medlemmerne, kan man ikke henvise til aftalefriheden, som jo iøvrigt begrænses af retsordenens almindelige grundsatninger, herunder aftalelovens bestemmelser. Domstolenes afgørelser i sager af denne art vil utvivlsomt blive truffet efter samme retningslinjer, som i sager vedr. eksklusivaftalernes gyldighed over for trediemand, se de ovenfor anførte domme.

I de fleste tilfælde, hvor der påhviler medlemmer en handlepligt, vil denne kun sjældent kunne gennemtvinges ved domstolene, da der næsten altid vil mangle den til et søgsmål nødvendige retlige interesse. Dette gælder således medlemmers mødepligt og deres øvrige deltagelse i foreningsarbejdet.

Medens anvendelsen af handlingsdom over for undladelsen af at efterkomme påbud ikke er synderlig praktisk, vil det lettere kunne forekomme, at foreningen vil nedlægge et fogedforbud imod, at medlemmer foretager handlinger, som strider imod deres forpligtelser over for foreningen. Medens handlepligtens natur ofte udelukker en handlingsdom, vil foreningen derimod i vid udstrækning kunne få en anerkendelsesdom til fastsættelse af vedtægternes og foreningsaftalens nærmere indhold, og i samme udstrækning, som en anerkendelsesdom kan opnås, vil foreningen kunne nedlægge forbud over for medlemmerne. Dette gælder således over for handlinger, der strider imod foreningens formål.

Ved siden af disse judicielle retsmidler mod overtrædelser af vedtægterne, vil der ofte være hjemmel til iværksættelse af *særlige foreningssanktioner*. Dette kan naturligvis først og fremmest være eksklusion, herom henvises til den foran givne fremstilling, men der vil også kunne være tale om fortabelse af særlige, f. eks. på grundlag af anciennitet opnåede, særrettigheder. Hvor medlemmerne har et egentligt retskrav på medlemsskab, vil sanktioner af denne karakter også være underkastet domstolenes prøvelse efter lignende synspunkter som dem, der anlægges ved eksklusioner.

Vedtægterne vil ofte indeholde bestemmelser om idømmelse af bøder. Afgørelsen herom må træffes af det efter vedtægterne kompetente foreningsorgan f. eks. generalforsamlingen, bestyrelsen eller en særlig foreningsdomstol. Om domstolenes kompetence til at efterprøve berettigelsen af sådanne foreningsbøder, se nedenfor side 195.

I alle de tilfælde, hvor foreningsbøder i praksis kan tænkes at forekomme, vil foreningen kunne inddrive bøden ad rettens vej, se f. eks. U 1940, 263 (H). Dersom domstolene finder såvel fremgangsmåden ved bødens pålæg som retsgrundlaget herfor i overensstemmelse med foreningens vedtægter og almindelige retsgrundsætninger, herunder aftalelovens § 36, vil der blive givet dom for, at bøden skal betales, og den kan så inddrives ad sædvanlig vej, se eksempelvis en utrykt ØLD 6. 11. 1946, (se Jur. 1946, 237) og Jur. 1947, 26. Det kan altså ikke være en forudsætning for bødens inddrivelse ved domstolene, at foreningens virksomhed er af særlig retlig interesse for medlemmerne, en bøde, der vedtægtsmæssigt idømmes et medlem af en sportsforening f. eks. for usportslig opførsel, må ligeledes kunne inddrives ved dom og tvangsfyldestgørelse, men domstolene bør dog sætte en vis grænse. Bøder, der idømmes medlemmer af f. eks. rent selskabelige foreninger eller frimurerloger e. l. for overtrædelse af rent selskabelige eller rituelle pligter, bør formentlig ikke kunne inddrives ved dom.

Inden for visse grænser må foreningens medlemmer også kunne påtage sig forpligtelser med gyldighed ud over den tid, medlemsskabet varer, se *Illum* 66 f. Dette vil især være praktisk ved konkurrenceklausuler, som domstolene dog kan tilsidesætte efter aftalelovens § 38 eller dens grundsætninger. Lignende synspunkter er anlagt i sagen U 1930, 307 (H), hvorefter frisørforbundets vedtægter, der forpligtede medlemmerne til fortsat at overholde vedtægterne, herunder forbudet imod at tage arbejde under en konflikt, 5 år efter udmeldelsen, ikke lovligt kunne bringes i anvendelse mod et medlem, der ikke havde udmeldt sig i den hensigt at bryde sine forpligtelser. Anderledes U 1916, 192: En barber havde, medens han var medlem af Nørrebro's barberforening, medunderskrevet en deklARATION, hvori underskriverne forpligtede sig til, så længe de drev forretning på Nørrebro, at overholde den pris, som nævnte forening til enhver tid lovligt vedtog, »og det hvad enten vi på det tidspunkt var medlemmer eller ej«. Dommen antog, at barberen ikke ved at udmelde sig af foreningen kunne frigøre sig for denne forpligtelse. Se endvidere de hos *Illum* 67 note 52 anførte afgørelser.

B. Ved optagelsen i foreningen indtræder den pågældende i de ifølge vedtægterne for medlemmer gældende rettigheder. Ligesom medlemmernes forpligtelser kan også deres rettigheder være af højst forskelligartet karakter. I erhvervsdrivende foreninger vil medlemmernes rettigheder, bortset fra deres indflydelse på generalforsam-

lingsbeslutninger, først og fremmest være et krav på andel i udbyttet, og ved understøttelses-, pensions- og forsikringsforeninger vil medlemmerne ligeledes have krav på en økonomisk ydelse. I henseende til sådanne økonomiske ydelser må vedtægterne læses og fortolkes ganske som en individualkontrakt vedr. økonomiske rettigheder, og eventuelle tvistigheder herom må kunne pådømmes af domstolene, se nedenfor side 180.

Hvis foreningen ikke leverer de ydelser, som den i foreningskontrakten har forpligtet sig til at levere, vil de enkelte medlemmer, som er blevet tilsidesat, kunne få foreningen dømt til opfyldelse eller efter omstændighederne erstatning. Et sådant spørgsmål var til pådømmelse i underrettsdommen Jur. 1941, 223: Et vandværks-andels-selskab var ikke erstatningsansvarlig over for medlemmer, der ikke havde fået vand i frostperioden 1939—40, fordi stikledningerne frøs. Der blev ved afgørelsen taget hensyn til frostperiodens ekstraordinære karakter.

Misligholdelse af foreningsaftalen fra foreningens side vil endvidere give et medlem ret til at udmelde sig uden iagttagelse af eventuelle særligt vedtagne betingelser herfor, se U 1948, 1160 (Ø) og 829 (H).

I det hele taget vil medlemmerne ad rettens vej kunne gennemtvinge deres ret over for foreningen i alle tilfælde, hvor den pågældende rettighed er hjemlet i vedtægterne, medens de kun kan gennemtvinge opnåelsen af en rettighed, der efter vedtægterne afhænger af foreningsmyndighedernes skøn, såfremt der i lovgivningen eller de almindelige retsgrundsætninger findes hjemmel til at statuere et præceptivt retskrav for den pågældende på at opnå det omhandlede gode, se side 119 f.

Derimod vil organisationssynspunktet d. v. s. medlemmernes interesse i, at foreningen i visse forhold varetager deres interesser, formentlig aldrig kunne medføre, at det enkelte medlem får noget retskrav på, at foreningen træder i virksomhed til fordel for ham. Det må nemlig altid bero på foreningsmyndighedernes skøn, hvilke foranstaltninger der efter foreningens formål kan anses for nødvendige, se side 192 f.

Det personlige udbytte, som det enkelte medlem får ud af sit medlemsskab, vil ofte afhænge af foreningsledelsens skønsmæssige dispositioner. Hvor medlemmerne ikke har nogen væsentlig, berettiget erhvervsmæssig interesse i at opnå bestemte goder gennem forenin-

ger, vil de ikke kunne forhindre en vilkårlig behandling fra ledelsens side på anden måde end at søge ledelsen styrtet på en generalforsamling. Anderledes er forholdet i foreninger af betydelig retlig interesse for medlemmerne. Her må det kræves, at medlemmerne behandles efter *alméne og saglige retningslinjer*.

Ifølge lovene for en kontrolforening var foreningens formål at belyse og fremme kvægbrugets rentabilitet. En kontrolforening, der modtager statstilskud, hvilket var tilfældet med den omhandlede forening, er pligtig mindst hver tredje år at åbne adgang for tilgang af nye medlemmer, såfremt det efter fællesledelsens skøn ikke går ud over kontrolarbejdets forsvarlighed. I 1934 blev M optaget i foreningen, men da der var for mange medlemmer på dette tidspunkt, aftaltes det, at han kun skulle have kontrol hver tredje gang, medens de øvrige medlemmer fik kontrol hver anden gang. I 1939 optoges påny medlemmer, men disse fik med det samme kontrol hver anden gang. Efter en strid mellem foreningen og M, der ønskede samme kontrol som de andre og især samme kontrol som de nyere medlemmer, blev M ekskluderet, men anlagde sag til genoptagelse på samme vilkår som de øvrige medlemmer. Østre landsret, U 1944, 728, antog, at M ikke havde noget retskrav på at blive kontrolleret hyppigere end aftalt ved hans optagelse, idet dommen henviste til, at det var rent praktiske grunde, som havde ført til, at de i 1939 optagne medlemmer blev kontrolleret hver anden gang. Højesteret finder imidlertid, at M ved optagelsen i 1934 på de særlige vilkår ikke har fraskrevet sig nogen ham tilkommende ret, og under hensyn til, at foreningen er af erhvervsøkonomisk karakter, og der ikke er oplyst væsentlige praktiske vanskeligheder ved at lade M kontrollere i samme omfang som de øvrige, blev foreningen tilpligtet at genoptage M, idet dommen fastslog, at han for tiden måtte have krav på kontrol hver anden gang. Det er klart, at dommen ikke kan give ham en sådan ret for tid og evighed, idet saglige grunde naturligvis kan føre til senere ændringer.

Spørgsmålet om medlemmernes lige behandling var endvidere fremme i sagen U 1945, 1112 jfr. 1947, 283 (H). Ifølge en overenskomst mellem en havnearbejderforening og den lokale arbejdsgiverforening havde fagforeningens medlemmer ret til alt lossearbejde ved havnen. En gruppe inden for fagforeningen, »delingen«, havde i en årrække været fortrinsberettiget til at komme i arbejde og på en i 1943 afholdt generalforsamling i fagforeningen udvidedes »delin-

gen« til at omfatte de fleste af foreningens daværende medlemmer, nemlig 50 af 55. Det blev endvidere bestemt, at nye medlemmer kunne optages i »delingen« ved afgang blandt de 50. 4 personer, der var blevet medlemmer af fagforeningen i 1944, krævede optagelse i »delingen«, men blev afvist. Vestre landsret frifandt foreningen for de 4's søgsmål, idet retten ikke fandt, at ordningen på uberettiget måde begrænsede sagsøgernes adgang til erhverv, idet disse, som de i fagforeningen sidst indmeldte medlemmer, ikke findes at have krav på at blive delagtiggjort i de indtægter, som »delingen«s medlemmer, der var ældre og for størstedelens vedkommende faste arbejdere, kunne regne med, at de alene ville have oppebåret, dersom der ikke havde været en overenskomst mellem fagforeningen og arbejdsgiverne. Højesteret stadfæstede landsretsdommen, idet man bemærkede, at lignende ordninger, som den omhandlede, var gennemført i adskillige andre havne, og at den tjente til at sikre arbejde for den ældre, faste stab af arbejdere. Herefter var ordningen tilstrækkelig sagligt begrundet, og den blev ikke anset for retstridig over for sagsøgerne.

Problemet har endvidere været fremme i et par københavnske underrettsdomme. Af boligvoldgiftssagen i Jur. 1944, 5 fremgik det, at generalforsamlingen i et andelsboligselskab havde forhøjet boligafgiften for et enkelt medlem uden at gennemføre tilsvarende forhøjelser for de øvrige. Retten bemærkede: »Spørgsmålet bliver herefter, om det kan antages, at selskabets generalforsamling gyldigt kan vedtage at forhøje boligafgiften for en enkelt andelshaver, når der findes rimelig grund dertil. En så vidtgående kompetence til i et bestående andelsforhold at ændre vilkårene måtte efter rettens mening i hver fald kræve en utvetydig hjemmel i kontakten eller i selskabets love«. Da en sådan hjemmel ikke findes, kendes beslutningen ugyldig. Lighedsgrundsætningen er altså ikke direkte bragt i anvendelse.

Dette er derimod tilfældet i byretssagen Jur. 1947, 78: Ved en omprioritering indvandt en andelsboligforening en betydelig besparelse. Generalforsamlingen vedtog at anvende denne til nedsættelse af afgiften for andelshaverne, dog ikke for butiksindehavere og ikke for lejere. A var den eneste butiksindehaver, som tillige var andelshaver. I hans andelsbevis stod der, at han indtrådte »med rettigheder og forpligtelser i henhold til de til enhver tid gældende love og vedtægter«. Dommeren erklærede, at A herefter måtte være ligestillet

med de andre andelshavere, og generalforsamlingsbeslutningen var derfor ugyldig i forhold til ham, jfr. U 1921, 590 (Ø).

Se også U 1912, 427 (H&Str.d.): En understøttelsesforening for politifolk var delt i to afdelinger for henholdsvis ældre og yngre medlemmer. Da afdelingerne blev slået sammen, fik nogle medlemmer særrettigheder mod betaling af et højere kontingent. Dommen fastslår, at alle medlemmerne havde krav på samme retsstilling i foreningen, dog naturligvis mod betaling af det nødvendige kontingent.

Endelig kan opmærksomheden henledes på landbrugets nye eksportorganisationer, hvis vedtægter i vid udstrækning hjemler de pågældende foreningsledelser adgang til at bestemme omfanget af de enkelte medlemmers erhvervsmuligheder. Landbrugsministeriet har ved godkendelsen af disse vedtægter udtrykkeligt henledt opmærksomheden på, at det frie skøn, som vedtægterne tillader foreningerne at anlægge, efter almindelige retsgrundsætninger skal anvendes efter almindelige og saglige retningslinjer, se landbrugsmin. skr. af 22. 2. 1950, folketingets forh. 1949/50 tillæg B sp. 734.

C. I vedtægterne for foreninger, som ikke driver erhvervsvirksomhed, vil der som regel intet være bestemt om medlemmernes ret til den eventuelle formue, som foreningen måtte have opsparet. I så fald vil medlemmerne i foreninger af denne art overhovedet ikke have nogen ret i så henseende, hvilket vil sige, at de ikke i tilfælde af udmeldelse kan gøre krav på nogen del af foreningsformuen, ligesom de heller ikke ved foreningens opløsning har noget retskrav på at få en sådan andel. Der kan disponeres over formuen i overensstemmelse med de af de kompetente organer lovligt truffne beslutninger.

Om spørgsmålet ved interessentskaber og afgrænsningen af denne selskabsform se *Sindballe I*, 140 f og 167 ff jfr. minoritetens udtalelse i U 1940, 94 (majoriteten udtalte sig slet ikke om spørgsmålet).

Om spørgsmålet ved *andelsforeninger*, se *Sindballe II*, 79 ff, *Adam Jacobi* i U 1944 B, 73 ff. Spørgsmålet om, hvorvidt en indbetalt kapital er andelskapital er behandlet i U 1940, 218 (H).

Spørgsmålet om medlemmernes ret til kapitalen afhænger altså i de tilfælde, hvor udtrykkelige vedtægtsbestemmelser ikke findes, af et konkret skøn over foreningens karakter. Til belysning af dette spørgsmål skal nævnes dommen i U 1946, 1255 (H): Efter at 29 medlemmer af en hesteforsikringsforening, hvis samlede medlemstal var 52, havde udmeldt sig, krævede de udtrådte medlemmer en for-

holdsmæssig andel i foreningens formue. Vestre landsret: »Efter den sagsøgende forenings karakter af en gensidig forsikringsforening med et begrænset antal medlemmer, må det i mangel af modstående bestemmelse i lovene antages, at foreningens enkelte medlemmer er andelsberettigede til foreningens formue, der hidrører fra opsparet overskud og er bestemt til dækning af fremtidige skader, og har ret til ved udmeldelse af foreningen, hvorved denne ophører at bære risikoen for de pågældende medlemmers dyr, at erholde udbetalt deres andel i formuen . . .«. Højesteret stadfæstede.

I fagforeninger, brancheforeninger, faglige sammenslutninger og foreninger uden økonomisk formål vil medlemmerne derimod ikke uden særlig hjemmel i vedtægterne have nogen ret til andel i foreningens formue, og i andelsforeninger må det i hvert fald have udtrykkelig hjemmel i vedtægterne, dersom medlemmerne, så længe medlemsskabet vedvarer, skal have krav på udbetaling af nogen del af formuen, jfr. U 1949, 157 (V).

For så vidt angår det økonomiske forhold mellem underafdelinger og hovedforening henvises til fremstillingen foran side 70 f.

5. Ændring i medlemsforholdet.

Selv uden hjemmel i vedtægterne må generalforsamlingen kunne ændre vedtægterne og dermed medlemmernes rettigheder og forpligtelser. Hvis der er foreskrevet kvalificeret flertal eller en særlig fremgangsmåde ved lovændringer, må sådanne bestemmelser naturligvis overholdes, men en bestemmelse om, at vedtægterne overhovedet ikke kan forandres, må være uden gyldighed over for en senere generalforsamling, thi, som det siges i en dom fra 1819 i J. A. bd. 19, 167: »Den samme Myndighed som hin Pluralitet har til at bestemme noget, har denne senere til deri at gøre Forandring. Det er og klart, at hvis Pluraliteten af et Selskabs forsamlede Lemmer var beføjet til at clausulere en enkelt Lov som uforanderlig, maatte den og være beføjet til i det hele at forbyde enhver Forandring i Selskabets Love og saaledes aldeles betage enhver tilkommende Pluralitet den lovgivende Magt, hvortil den dog har lige saa stor Adkomst som hin, hvilket vel ikke kan nægtes at være en Urimelighed«. Disse synspunkter fra den gamle dom må sikkert have gyldighed i dag.

Vi støder her på den vigtigste ejendommelighed ved forenings-

aftalen, at den kan ændres uden den enkelte kontrahents samtykke, når blot flertallet af kontrahenter er enige derom. Denne flertallets magt er dog ikke absolut. Allerede *Ørsted*¹⁾ påpeger, at flertallet ikke kan berøve den enkelte hans ret imod selskabet eller forringe en enkelt medlemskreds' rettigheder i forhold til en anden.

Skal man søge at finde frem til enkelte almindelige begrænsninger i generalforsamlingens kompetence, må man først og fremmest pege på, at generalforsamlingen er afskåret fra at berøve noget medlem nogen ydelse, på hvis erlæggelse den pågældende har et egentligt retskrav. Et sådant retskrav vil hyppigst opstå i foreninger med økonomisk virksomhed men også i understøttelsesforeninger, forsikringsforeninger o. l. Det er således almindeligt anerkendt, at en generalforsamling i en understøttelsesforening ikke kan berøve medlemmerne nogen del af den dem tilkommende understøttelse, se U 1896, 741 jfr. 1894, 892 (H).

En kontraktsmæssig ret til understøttelse afhænger dog selvfølgelig af, om foreningsformuen er i stand til at opfylde de i henhold til understøttelsesordningerne indgåede forpligtelser. Hvis dette ikke er tilfældet, og ledelsen ikke personligt kan gøres ansvarlig herfor, må medlemmerne naturligvis finde sig i, at deres krav nedskæres. Hvor der er tale om en egentlig opsparings- eller forsikringsvirksomhed, vil medlemmerne og de personer, til hvem de lovligt har overført deres ret, have et retskrav på uændrede ydelser.

Understøttelsesmomentet kan dog være så stærkt, at foreningen til enhver tid må have rådigheden over ydelsernes størrelse. For aktuelle ydelser vil spørgsmålet afhænge af en fortolkning af de tilsagn, der er givet i vedtægter eller på anden måde. Oplysende er en københavnsk gældskommissionsdom i U 1882, 945: En gensidig pensions-, understøttelses- og enkekasse havde ved en sagkyndig gennemgang af sin økonomiske situation erfaret, at kassen ikke i længden ville være i stand til at opfylde sine forpligtelser. Generalforsamlingen vedtog derfor at nedsætte fremtidige pensioner samt tilbyde de enker, der allerede nød pension, enten at modtage pension efter en lavere skala eller en affindelsessum een gang for alle. En enke nægtede at gå med til nogen af de foreslåede ordninger. Retten fandt, at enkens pension ikke gyldigt kunne nedsættes og anførte til støtte for dette standpunkt, at enkerne ikke havde stemmeret på generalforsamlingen og således ikke havde del i kassens ledelse, samt at det var tvivl-

¹⁾ N. J. A. bd. 25, 127.

somt, om pensioner, der allerede var begyndt at løbe, kunne nedsættes, selv om der i så fald var fare for, at kassen ikke kunne opfylde sine forpligtelser.

I lignende retning går H.&StRd i U 1878, 448: I en sygekasse, der ikke optog flere medlemmer, og som i tilfælde af et medlems død var pligtig at udbetale dennes andel i kassen til de efterladte, ønskede noget over halvdelen af medlemmerne at ophæve kassen. Retten erklærede, at lovene ganske vist indeholdt hjemmel til lovændringer, men at en opløsning af kassen ville stride imod mindretallets kontraktmæssige ret.

Et spørgsmål, der hyppigt har givet anledning til strid, er, om faglige foreninger er berettiget til ved flertalsbeslutning at etablere gensidige forsorgsordninger. I fagforeninger og foreninger, der kan ligestilles hermed, må sådanne ordninger siges at være almindeligt anerkendt. Således U 1940, 385 (Ø): En på en generalforsamling i en forening for telefonstanden vedtaget beslutning om, at hvert medlem skulle betale 1 kr. ved et medlems eller ægtefælles og 50 øre ved hjemmeværende børns dødsfald, fandtes bindende for medlemmerne. En dissenterende dommer fandt ikke, at sådanne ydelser faldt inden for foreningens formål. U 1946, 645 (Ø): Keramisk malerforening, hvis formål er at samle alle malere og malerinder i den keramiske industri til varetagelse af faglige og økonomiske interesser, vedtog at oprette en obligatorisk sygeforsikring for foreningens medlemmer. Det oplystes, at lignende ordninger var indført i adskillige fagforeninger bl. a. også i de keramiske fag, og retten fandt derfor ikke, at en sådan ordning faldt uden for foreningens formål. Ifølge underrettsdommen i Jur. 1939, 294 kunne en fagforening gyldigt vedtage kontingent til en under afdelingen hørende begravelseskasse, og den kendsgerning, at kassen ikke var under offentlig tilsyn, var uden betydning for medlemmernes pligt til at udrede kontingent.

I anledning af den betydelige indskrænkning af droskekørslen, som var en følge af benzinrationeringen under krigen, besluttede droskeforeningen Taxa, der er en sammenslutning af automobildroskeejere med det formål at arbejde i fællesskab med fælles telefon, reklame m. m., at yde et rentefrit lån på indtil 50 kr. månedligt til medlemmer, der på grund af forholdene var uden indtægt. Ordningen nødvendiggjorde en kontingentforhøjelse, men landsretten fandt i sagen U 1943, 1048 (Ø), at beslutningen om udlån og kontingentforhøjelse var ugyldig, idet den lå uden for foreningens formål.

Det fremgår af de refererede domme, at medlemmerne ikke behøver at finde sig i flertalsbeslutninger, som pålægger dem andre økonomiske byrder end dem, de med rimelighed kunne regne med efter foreningens formålsbestemmelser. Domstolenes opgave bliver derfor i sager af denne art at skønne over, hvad der efter formålsbestemmelserne og foreningens almindelige virksomhed naturligt falder ind under foreningens opgaver. Dommene må derfor nødvendigvis være af meget konkret indhold, og det er vanskeligt at udlede mere almindelige synspunkter.

I de mange sager om den adgang til at tage nye opgaver op, som tilkommer grundejer- og parcellforeninger, er det i udpræget grad spørgsmålet om at fortolke vedtægterne og afgrænse foreningernes naturlige virksomhed. Dommen U 1946, 177 (Ø) fastslår, at det ikke ligger uden for en naturlig forståelse af foreningens formål at vedtage anlæg af gasledninger og pålægge medlemmerne bidrag hertil, hvorved bemærkedes, at en sådan opgave er naturlig for foreninger af denne art. Sagen U 1935, 673 (H) omhandlede et medlem, hvis forpligtelser overfor den omhandlede parcellforening var angivet i hans købekontrakt til at omfatte bidrag til en bestemt kloak, medens der intet stod om bidrag til gas- og vandledninger. Efter formålsbestemmelsernes indhold og den måde, hvorpå retsforholdet iøvrigt var ordnet mellem parcellerne, kunne den nævnte bestemmelse i kontrakten ikke fritage ham for at bidrage til udgifterne ved nedlægning af gasledninger.

Derimod fandtes anlæg af et vandværk at falde uden for de opgaver, som den i sagen U 1945, 485 (H) omhandlede grundejerforening lovligt kunne pålægge sine medlemmer ved en flertalsbeslutning. I almindelighed vil udgifterne til vejbelysning, hvor intet herom er nævnt i vedtægterne, formentlig falde uden for en grundejerforenings naturlige formål, men i sagen U 1937, 433 (Ø) godkendtes alligevel en vedtagelse om anlæg og drift af sådan belysning. Afgørende for dommen var dels, at vejbelysningen i medfør af lovgivningen var krævet af magistraten samt især, at foreningen havde opsparret en betydelig reservefond, der åbenbart oversteg, hvad der var fornødent til varetagelse af foreningens hidtidige opgaver.

Det er anerkendt af domstolene, at fagforeninger med bindende virkning over for medlemmer kan vedtage bidrag til andre fags arbejdskampe eller til støtte for eventuelle arbejdskampe i det hele taget, således f. eks. U 1924, 725 (H), der godkendte, at dansk

arbejdsmandsforbund vedtog et ekstrakontingent i tilfælde af lock-out, og U 1937, 972 (Ø), der godkendte, at Københavns postbudeforening vedtog et bidrag på 15.000 kr. til lockoutede arbejdere. Den sidstnævnte forening var oveniøbet ikke medlem af de samvirkende danske fagforbund, men på det pågældende tidspunkt var indmeldelsen umiddelbart forestående.

Også landbrugets andelsforeninger kan i nogen grad med virkning over for medlemmerne yde støtte til den fagpolitiske kamp. Et par vestre landsretsdomme, U 1934, 781 og 1936, 138 godkender således andelsmejeriers støtte til landbrugernes sammenslutning (LS), idet støtten i intet af tilfældene medførte væsentlige udgifter og heller ikke bandt foreningen til iværksættelse af foranstaltninger (f. eks. mejeristrejke), som stred mod foreningens formål. Derimod anså vestre landsret U 1934, 572 en beslutning om mejeristrejke, der skulle iværksættes som en politisk-økonomisk demonstration, for ugyldig, og de andelshavere, der ikke havde deltaget i beslutningen herom, havde krav på erstatning af deres tab.

Et fagforbunds beslutning om at yde en gave til et bestemt politisk parti kan i hvert fald ikke være gyldig i den forstand, at den kan forpligte medlemmerne til ekstraydelser, jfr. U 1948, 1160 (Ø), og det bør formentlig i det hele fastholdes, at foreningen ikke imod et mindretals protest kan yde en sådan gave.

For de økonomiske foreninger gælder det naturligvis, at de ikke kan forpligte medlemmerne til økonomiske transaktioner, som i væsentlig grad går ud over foreningens formål, se U 1925, 561 (H), 1927, 658 (H), og især U 1948, 829 (H), der statuerede, at nogle medlemmer af et andelsmejeri, der havde ladet indrette et kødfryserum og i den anledning havde optaget et stort lån som følge af denne disposition, der lå uden for mejeriets naturlige formål, kunne udtræde af foreningen uden at jagttage vedtægternes bestemmelser herom, og at de især ikke var pligtige til ved deres udtræden at betale nogen del af foreningens gæld, heller ikke af den gæld, der var stiftet inden det omhandlede lån.

Medens et medlem af en forening uden økonomiske formål kan unddrage sig enhver fremtidig forpligtelse ved at melde sig ud af foreningen, har medlemmerne af en fagforening eller brancheforening e. l. ikke en sådan frihed. De er af hensyn til deres erhverv nødt til at blive i foreningen. Det er derfor klart, at domstolene nøje påser, at der ikke pålægges medlemmer af sådanne foreninger for-

pligtelser, som ikke står i et naturligt forhold til foreningens formål. Især kan det ikke godkendes, at sådanne foreninger ekskluderer medlemmer, der ikke vil deltage i afholdelsen af uvedkommende udgifter. Derfor kender dommen i U 1935, 969 (V) en eksklusion ugyldig, fordi den var begrundet med, at den pågældende ikke ville betale et ekstrakontingent på 25 øre om ugen til afholdelse af en jubilæumsfest, idet beslutningen ikke havde hjemmel i vedtægterne. Sådanne festligheder kan det jo iøvrigt være meget rimeligt at afholde, og medens man måske næppe kan tvinge medlemmerne til at yde særlige bidrag, vil det efter omstændighederne kunne godkendes, at generalforsamlingen vedtager at afholde udgifterne af foreningens opsamlede midler, således også U 1943, 1202 (Ø), der angik udgifterne ved festligholdelsen af en parcellforenings 25 års jubilæum.

Det er temmelig almindeligt, at andelsforeninger vedtager at yde et bestemt beløb, f. eks. for slagteriernes vedkommende et bestemt beløb pr. leveret svin, eller for mejeriernes vedkommende pr. leveret kg mælk, til rent velgørende formål. Når de beløb, der således pålægges medlemmerne ikke har nogen væsentlig økonomisk betydning i forhold til medlemmets omsætning med foreningen, vil domstolene ikke tilsidesætte, at der træffes bestemmelse herom ved almindelig stemmeflerhed, se U 1938, 204 (Ø) og U 1943, 628 (Ø). Der er derimod grund til at tro, at man vil se væsentlig strengere på tilsvarende vedtagelser i fagforeningerne, hvis medlemmer sædvanligvis ikke har sådanne økonomiske kår, at de bør kunne påtvinges økonomiske ofre i filantropisk øjemed.

Det må formentlig være en almindelig retsgrundsætning, at vedtægtsændringer ikke imod enkelte medlemmers protest kan gives med tilbagevirkende kraft. Dette antages også af dommen U 1944, 407 (Ø): Et andelsmejeri vedtog at ændre vedtægterne, således at andelshavere, der indskrænkede deres besætninger til under halvdelen af det indtegnede antal køer var pligtige at betale en bod på 25 kr. pr. manglende ko. Retten udtalte, at denne nye vedtægtsbestemmelse efter almindelige regler ikke kunne bringes til anvendelse over for en besætningsreduktion, der var gennemført forinden vedtagelsen.

Måske bør man under visse omstændigheder tillige kræve en vis frist for de nye bestemmelers ikrafttræden, således overrrretsdommen i U 1881, 1134, der ikke mente, at en nedsættelse af forsikringsbeløbene i en forsikringsforening, der fandt sted ved beslutning

den 7. 10., kunne anvendes på en forsikringsbegivenhed, der indtrådte den 6. 11., eftersom det pågældende medlem, som havde lidt skaden, ikke havde overværet generalforsamlingen (om hvis lovlige indkaldelse, der iøvrigt var tvivl), og i hvert fald burde have haft en frist til at træde ud af foreningen, forinden den nye bestemmelse trådte i kraft. Nogen almindelig regel om en sådan frist kan dog ikke antages.

Som en almindelig regel for alle ændringer i medlemmernes retsforhold kan endelig henvises til den foran side 111 og side 115 omtalte *lighedsgroundsætning*, der må medføre, at det oprindelige retsforhold mellem medlemmerne ikke vilkårligt kan forrykkes men kun efter alméne og saglige retningslinjer. I så henseende kan yderligere henvises til underrettsdommen i Jur. 1946, 250: En forsikringsforening havde ved generalforsamlingsbeslutning vedtaget en generel nedsættelse af alle vurderinger med 25 %. Et søgsmål fra et medlem, som påstod foreningen pligtig til at betale erstatning efter den gamle vurdering, blev afvist, idet dommeren bemærkede, at vedtagelsen var en konsekvens af det voldsomme prisfald på heste og var sket til varetagelse af medlemmernes velforståede interesser, ligesom medlemmernes interesser ikke var gået for nær. Der var derfor ikke krænkelse noget retshensyn ved at overlade bestemmelser af denne art til generalforsamlingens afgørelse. På samme måde U 1939, 1178 (Ø), der godkendte, at en bestemmelse i en grundejerforenings vedtægter om, at kontingentet var lige stort for hver parcel, kunne ændres, når den ændrede fastsættelse af medlemmernes forpligtelser skete på et ligeligt grundlag, og dette var tilfældet med en lovændring, hvorefter kontingentet beregnedes efter ejendommenes grundskyld.

Foreningsvedtagelser, der fører til alvorlige indgreb i medlemmernes frie erhvervsudøvelse må i hvert fald have udtrykkelig hjemmel i foreningens vedtægter eller være klart forudsat i angivelsen af dens formål, se U 1948, 1294 (V).

Kapitel 6.

FORHOLDET TIL IKKE-MEDLEMMER

1. Om begrebet *juridisk person*.

Formueretten behandler sædvanligvis de retsforhold, der opstår, når en person ved sin optræden pådrager sig en pligt overfor en anden, og der derved skabes en hertil svarende rettighed for denne. Sådanne pligter og rettigheder opstår som regel ved aftaler mellem parterne eller ved den enes skadegørende handlinger, der pådrager den anden et retstridigt tab, som han ifølge gældende ret har et krav på at få erstattet med et pengebeløb.

Den subjektive ret bestemmes ofte som en persons retsbeskyttede interesse (Ihering) eller som et af retsordenen beskyttet viljesmagt (Windscheid), og fælles for de traditionelle teorier vedrørende de subjektive rettigheder er påstanden om, at kun bestemte mennesker kan være retssubjekter. Ud fra denne opfattelse må det volde vanskeligheder, at foreningerne »som sådanne« tilsyneladende optræder i retslivet på samme måde som andre retssubjekter. Foreningen (og tilsyneladende ikke de enkelte medlemmer) optræder som kreditor og debitor, køber og sælger, sagsøger og sagsøgt. Denne ejendommelighed mellem enkeltpersonernes og foreningernes optræden i retsforhold har ført til, at man har anvendt et særligt konstrueret begreb: *den juridiske person* på foreningsrettens område, idet denne særligt konstruerede person siges at være det egentlige retssubjekt. Udenfor foreningsretten i videre forstand finder læren om den juridiske personlighed tillige anvendelse på retsforholdene vedrørende visse offentlige korporationer (staten, kommunerne), stiftelser og legater (i populær forstand) samt visse legale repræsentationer (konkurs- og lignende boer).

Det er ikke meningen at tage spørgsmålet om den juridiske persons begreb op til behandling i denne fremstilling, der kun har til

formål at skildre gældende danske ret på grundlag af en systematisk behandling af danske domme, men hensynet til den retskyndige læser tvinger mig til at gøre nogle enkelte bemærkninger.

Den største vanskelighed ved at trænge til bunds i den vidtløftige litteratur om de juridiske personer, er det forhold, at de forskellige forfattere anvender begrebet til vidt forskellige formål og følgelig giver det et stærkt varierende indhold. Udgangspunktet for en undersøgelse af begrebsdannelsens nødvendighed må imidlertid være den traditionelle rettighedslære, hvorefter kun fysiske og eksisterende mennesker kan være subjekt for pligter og rettigheder. Da man f. eks. ved stiftelser og legater ikke har nogensomhelst mulighed for faktisk at udpege de personer, til hvem rettigheden er knyttet, og ej heller kan angive dem ved abstrakte retlige kriterier, tvinges man til — da formuen som sådan ifølge den herskende retsteori ikke kan være bærer af rettighederne — at konstruere en særlig juridisk person, der behandles på samme måde som den fysiske. Det er *legatet*, der yder penge, og mod hvem der kan rettes krav, ikke de personer, der bestyrer legatmidlerne eller den ubestemte kreds, til fordel for hvem legatet er oprettet.

Da man, for så vidt angår foreninger, stilles overfor en lignende vanskelighed ved at udpege de personer, som er subjekter for rettigheder og forpligtelser, har man ment det rigtigt at anvende begrebet juridisk person også indenfor forenings- og selskabsretten, idet det dog må bemærkes, at der udkæmpes en aldrig standset strid om grænserne for begrebets anvendelse på de privatretlige sammenslutninger.

Særlig har man i dansk ret været i tvivl om, hvorvidt aktieselskabet var en juridisk person, eller om de enkelte aktionærer var rets-subjekter. I så henseende kan f. eks. nævnes, at *A. Agesen* (Interessentskaber 61), der nok vil anerkende, at foreninger kan være juridiske personer men kalder det »en videnskabelig falliterklæring gennem en ny fiktion at udvide den juridiske persons begreb ud over de anerkendte rette grænser for på denne måde at forklare sig visse regler ved aktieselskaberne«. Endnu vanskeligere bliver det naturligvis under de forannævnte forudsætninger at henregne det ansvarlige interessentskab til de juridiske personer, men selv *Ørsted* (Håndbog VI 430) vil dog mene, at der tilkommer et sådant interessentskab en vis ufuldkommen juridisk personlighed.

En væsentlig årsag til begrebets anvendelse indenfor foreningsretten er imidlertid det forhold, at selv om det, om man så må sige, lyk-

kes at få trukket de enkelte medlemmer frem ved hårene, så viser det sig, at deres stilling som retssubjekter er væsensforskellig fra det normale indenfor individualretten. I de fleste tilfælde vil man ikke kunne gøre et foreningsmedlem ansvarligt for foreningens forpligtelser, og det enkelte medlem vil ej heller kunne gøre foreningens rettigheder gældende. Heri ser man da et nyt bevis på den juridiske persons berettigelse.

Den juridiske diskussion på det forannævnte grundlag har da først og fremmest taget sigte på at nå frem til et brugbart kriterium for tilstedeværelsen af juridisk personlighed og dernæst at få fastslået, hvilke retsvirkninger der følger af, at en sammenslutning tillægges en sådan personlighed. Undersøgelser af den sidste art er jo i virkeligheden meningen med hele besværet, og det er også de herunder dragne slutninger, som i første række viser, hvor urimeligt det er overhovedet at arbejde med begrebet i alt fald indenfor foreningsretten.

Hvis først en sammenslutning er betegnet som juridisk person, skal nemlig deraf følge, at sammenslutningens forhold til udenforstående skal behandles som en fysisk persons forhold til en anden fysisk person. Derved vil man så i første række forklare såvel det begrænsede ansvar som den særlige foreningsretlige repræsentation.

Den, der måtte ønske at stifte nærmere bekendtskab med en del af litteraturen om de juridiske personer, henvises til den litteratur, der er anført i nyere nordiske fremstillinger, f. eks. *Viggo Bentzon*: Personretten 1930, 179 ff, *Hjalmar Karlgren*: Studier över privaträttens juridiska personer, Göteborg, 1929. 42 ff og *Stephan Hurwitz*: Kollektive enheders pønale ansvar, Kbh. 1933, 17 ff.

Hvis man som *Lundstedt* og *Olivecrona* helt benægter de subjektive rettigheders eksistens, udgør de juridiske personer naturligvis ikke noget særligt problem, idet disse lige så lidt som fysiske personer kan være i besiddelse af noget, der ikke eksisterer. Heller ikke den modsatte yderlighed, som vi finder i *Hans Kelsens* opfattelse af retten som normativ gyldighed, har vanskeligheder af samme art som den traditionelle diskussion om juridiske personer. (Se Kelsen: *Allgemeine Staatslehre* 1925, 66 ff og *General Theory of Law and State*, 1946, 93 ff). Kelsen henviser til sin almindelige lære om retsnormerne og fortsætter: »Auch das Substrat der sogenannten »juristischen« person ist als Gegenstand der Rechtserkenntnis irgendwie Rechtssatz, ist ein Komplex von Rechtsnormen, durch welche das gegenseitige auf

eine gemeinsamen Zweck abgestellte Verhalten einer Mehrheit von Menschen normiert wird.«

Forlader man dogmet om, at kun det fysiske menneske kan være retssubjekt, behøver man imidlertid ikke at gå til retslærens monistiske opfattelser for at opnå en simplifikation af problemerne omkring de juridiske personer. Efter den af *Alf Ross* (Virkelighed og Gyldighed i Retslæren, Kbh. 1934) opstillede funktionelle rettighedslære, er der intet i vejen for, at det objektive formål kan være retssubjekter (anf. v. 199), og diskussionen om den juridiske person vil da indskrænke sig til at få opklaret, hvornår sådanne omstændigheder foreligger, der forklarer, at man føres til at operere med denne fiktion (anf. v. 196).

Et noget lignende resultat opnås ved den såkaldte »Zweckvermögen«-teori (se Karlgren anf. v. 47 ff m. henv.), der ganske vist fastholder, at kun mennesker kan være genstand for rettigheder og forpligtelser, men som hævder, at det overhovedet ikke er nødvendigt, at en rettighed har noget subjekt. En formue kan have tilknytning til en fysisk person eller til et bestemt formål. Hvis den har tilknytning til et formål, hæfter den kun for de forpligtelser, som pådrages for at opnå det pågældende formål.

Det er klart, at der er afgørende teoretisk forskel på en sammenslutning, hvis enkelte medlemmer er retssubjekter og en sammenslutning, hvis enkelte medlemmer overhovedet ikke er bærere af rettigheder og forpligtelser, idet retssubjektiviteten alene tilkommer den juridiske person. Skal man arbejde med en så betydningsfuld sondring mellem forskellige grupper af sammenslutninger, må det naturligvis være nødvendigt at fastsætte et kriterium, der retfærdiggør en så radikal gruppdeling. Det vil imidlertid hurtigt vise sig, at medlemskredsens større eller mindre påviselighed, d. v. s. personlig og talmæssig forandring af medlemskredsen, på ingen måde frembyder mulighed for et sådant kriterium.

For det første er det umuligt at knytte nogen retsvirkning til medlemskredsens større eller mindre omfang. Et ansvarligt interessentskab kan have få eller mange deltagere, og det samme gælder et aktieselskab eller en erhvervsorganisation. Der er selvfølgelig ikke større grund til at betragte en tusindtallig fagforening som juridisk person end en forening med nogle få snese eller færre medlemmer. Der er da heller ikke i gældende ret knyttet nogen væsentlig retsvirkning til medlemmernes større eller mindre antal.

Man plejer at sige, at sammenslutninger, hvor samtlige subjekter er retligt påviselige, falder udenfor den juridiske persons begreb (Bentzon 181), og med retlig påviselighed må man vel så forstå, at man til enhver tid kan opgøre antallet af medlemsandele. Ved en uhildet undersøgelse af spørgsmålet om medlemmernes påviselighed, viser det sig imidlertid, at det hele havner i det rent praktiske spørgsmål, om man hurtigt kan overse, hvor mange medlemmer der er, og hvem disse medlemmer er. Det er jo soleklart, at der ikke findes den forening, hvis medlemmer man ikke til enhver tid kan konstatere ved fornøden anvendelse af medlemslister, og man kan til enhver tid få forbindelse med dem (herunder for eks. indkalde dem til at give møde under en retssag), hvis man blot forstår sig på postvæsenets eller telefonens rette brug. Det turde dog være temmeligt indlysende, at det større eller mindre besvær med at få konstateret den til et givet tidspunkt eksisterende medlemskreds ikke kan være et afgørende kriterium for eksistensen af en særskilt juridisk personlighed.

Det vekslende og ubestemmelige medlemstal er hovedårsagen til de fleste diskussioner om den juridiske person. Som et andet afgørende moment i denne diskussion må imidlertid tillige nævnes reglen om, at foreningsmedlemmerne (sædvanligvis) ikke hæfter personligt for forpligtelser, som foreningsledelsen påtager sig som et led i foreningsvirksomheden. *A. S. Ørsted* (Haandbog VI, 469) fremhæver ligefrem denne ansvarsregel som kriterium for, at der foreligger juridisk personlighed, medens andre (se herom Kelsen: Allgem. Staatslehre 70) blot anvender betegnelsen juridisk person som en angivelse af den nævnte regel. De fleste forfattere anser imidlertid omvendt denne regel som et *udslag* af den juridiske personlighed.

Så længe man kun diskuterer rent terminologiske forhold, kan man naturligvis vælge sig hvilket kriterium, man finder for godt, men når der er tale om så at sige at skabe et i sin art ganske enestående retssubjekt, kan heller ikke ansvarsreglen udgøre et tilstrækkeligt kriterium. I så fald måtte man jo anse en andelsforening, hvis medlemmer er personligt ansvarlige for foreningens forpligtelser, som faldende udenfor begrebet juridisk person, skønt en sådan forening jo iøvrigt ikke adskiller sig fra en tilsvarende forening med begrænset ansvar.

Så vidt vides har det heller ikke været hævdet, at det forhold, at en foreningskreditor (trods medlemmernes personlige ansvar) i første række må holde sig til foreningsformuen, alene var nok til at

konstituere juridisk personlighed, og det ville vel også være vanskeligt at fatte, hvorledes denne regel skulle kunne være afgørende for, om medlemmerne eller et fra dem forskelligt væsen (den juridiske person) var retssubjekt. Det vil iøvrigt yderligere nedenfor blive hævdet og begrundet, at det begrænsede ansvar intet har at gøre med spørgsmålet om retssubjektivitet.

Det er altså trods ihærdige forsøg ikke lykkedes at opstille et anvendeligt kriterium for tilstedeværelsen af et særligt retssubjekt forskelligt fra summen af de deltagende personers retssubjektivitet, og hvad mere er, det er heller ikke lykkedes på overbevisende måde at godtgøre, at begrebet juridisk person (forstået som et særligt retssubjekt) overhovedet er nødvendigt indenfor foreningsretten. Dette gælder også, selv om man holder sig på den traditionelle rettighedslæres grund (hvilket bliver tilfældet med de følgende bemærkninger).

Retslæren fastslår, at kun eksisterende personer kan være retssubjekter, og det vil tillige regelmæssigt være således, at enhver eksisterende person kan være retssubjekt. Det er heller ikke ukendt, at flere personer i fællesskab kan være subjekt for rettigheder og forpligtelser. Men hvorfor kan en foreningsmedlemmer ikke i fællesskab være subjekter for de — som et led i foreningsvirksomheden — indgåede rettigheder og forpligtelser? Det er jo ikke i disse tilfælde (som f. eks. ved legaterne) således, at en ubestemt kreds af de berettigede eller forpligtigede slet ikke eksisterer endnu, for eks. fordi de er ufødte. Foreningens medlemmer er levende mennesker, som i høj grad er påviselige, og som man sædvanligvis kan få forbindelse med blot ved at afsende et postkort eller gribe sin telefon.

Det kan hænde, at der er betydelige vanskeligheder forbundet med at opnå forbindelse med hele medlemskredsen. Kartoteket kan være i uorden eller adresserne ufyldestgørende, men det er dog alt sammen praktiske vanskeligheder, som kan overvindes (eller som, hvis de ikke kan overvindes, efter omstændighederne kan føre til, at den pågældende ikke betragtes som medlem) og som i hvert fald ikke kan være afgørende for den teoretiske analyse, der beskæftiger sig med at fastslå, hvem der er retssubjekt.

En række nyere forfattere har da også konstrueret begrebet juridisk person ud fra forestillingen om de enkelte medlemmer som retssubjekter. Ingen af disse forfattere har imidlertid ment at kunne undvære begrebsdannelsen.¹⁾

¹⁾ Det følgende er til dels allerede fremført i min artikel i TfR 1949, 337 ff.

Hvis vi anvender opfattelsen af de enkelte medlemmer som rets-subjekter som arbejdshypotese, foreligger der den opgave at undersøge, om reglerne vedrørende de kollektive enheder, som efter traditionel opfattelse er i besiddelse af juridisk personlighed, kan forklares ved hjælp af retsreglerne om enkeltpersoners samvirken under former, der ikke har givet anledning til anvendelsen af begrebet juridisk person, eller om de sædvanlige — for individualretten gældende — grundsætninger ikke slår til i de førstnævnte tilfælde.

Karlgren er, så vidt jeg kan se, den, der er nået længst med en nøgtern analyse af de retlige forhold. Denne forfatter tager sit udgangspunkt i sammenslutninger uden foreningsorganer f. eks. et fåtalligt interessentskab. Hvad enten man nu definerer en rettighed som en retlig sanktionsmagt eller en retlig beskyttet interesse, vil interessentskabets rettigheder kun kunne gøres gældende ved et samvirke mellem interessenterne. »Endast komplexet av delägarna, av icke-subjekten, befinner sig i den förutsatta rättsliga relationen, är altså ett rättssubjekt . . . Delägarna »representera« icke uti nysnämnde exempel bolaget: de äro detta. »Helheten«, bolaget, är icke något mera än sina delar tillsammansantagna . . . i vidare mån än att delarne äro sammanfattade ur en viss synpunkt« (*Karlgren* anf. v. 60).

På samme måde forholder det sig med interessentskabets forpligtelser. Den enkelte deltager kan ikke dømmes til opfyldelse af en kontrakt. «Från tredjemans d. v. s. i den berättigades synsvinkel måste delägarna förty komma att framstå såsom en enhet» (*Karlgren* anf. v. 61 f). Såfremt rettigheder opfattes som retligt beskyttede interesser, vil alle de interesser, alle de fordele, som beskyttes gennem en forpligtelse m. h. t. denne retlige relation, abstraktionsvis sammenfattes til en enhed. Abstraktionen er dog ikke af anden art end den, der forekommer, hvor flere genstande, hvorpå der hviler *een* pantet, betragtes som *eet* pant.

Fra disse grundlæggende betragtninger går *Karlgren* over til at undersøge, om de nævnte retsforhold ændres, når rettigheden opnås og forpligtelsen indgås af en forening med særskilte organer. Forfatteren mener ikke, at dette er tilfældet, thi overfor trediemand er det ganske irrelevant, om interessenterne personligt gør rettigheden gældende, eller om dette sker gennem vedkommende organ. Det er dog et spørgsmål, om den juridiske person, også hvor organerne er i besiddelse af en meget vidtstrakt og selvstændig handleevne, er udtryk for, at interessenterne i forening står i de pågældende ret-

lige relationer til trediemand. For det første kan den retlige handlen imidlertid godt henføres til andre personer end dem, som selv er retlig virksomme, dette er jo almindeligt antaget i fuldmagtslæren, og for det andet har foreningerne ikke nogen uoverskuelig fuldmagt, og deres selvstændighed vil f. eks. aldrig gå så vidt som de legale stedfortræderes. Det er da i det hele rigtigst at karakterisere ledelsen som fuldmægtige for medlemmerne.

Magten udøves derimod ikke direkte på de enkelte medlemmers vegne, men gennemsnitligt set til fordel for alle medlemmer i fællesskab. Disse i forening (repræsenteret af vedkommende foreningsorgan) indehaver den for dem alle i fællesskab udøvede magt.

Det kunne synes, som om det var en nødvendig følge af denne opfattelse, at man ganske forlod konstruktionen af en juridisk person og i stedet direkte udtrykte det mål af ret, som — trods alt — tilkommer hvert enkelt medlem i modsætning til alle udenforstående. Karlgren er også inde på tanken, idet han henviser til, at det enkelte medlems ret kan bestemmes som en *andelsret*, men han mener alligevel ikke, at der er grund til at undvære den tekniske forenkling, hvorigennem andelsrettighederne abstraheres til en enhed.

Denne abstraktion er imidlertid ikke noget særpræget for selskaber og foreninger, men gør sig gældende overalt, hvor en flerhed af personer skal gøre en rettighed gældende eller tilsammen hæfter for en forpligtelse. Dersom en fordring ejes af flere i forening, vil skyldneren (i alt fald når der er tale om en udelelig ydelse) ikke kunne mødes med en retssag fra hver af medejerne. Alligevel er der jo ingen tvivl om, at de hver især er retssubjekter. Hvis en fast ejendom er i sameje mellem flere personer, vil disse kun i fællesskab kunne gøre en servitut gældende overfor den tjenende ejendom, og omvendt vil en servituthaver kun kunne hævde sin ret overfor samejerne af den tjenende ejendom i fællesskab. Dette er, som man vil se, eksempler på *litis consortium*, nødvendigt procesfællesskab, hvor retsforholdet mellem flere procesfæller medfører, at der kun kan fremsættes eet proceskrav, og at de i forening må optræde som een procespart.¹⁾ Men andet og mere foreligger der ikke, når en forening retter krav imod trediemand, og når denne retter krav mod foreningen.

Principielt er der intet til hinder for, at den enkelte foreningsdel-

¹⁾ Stephan Hurwitz: *Tvistemaal*, Kbh. 1941, 75 f.

tager, for så vidt angår anerkendelsen af hans eget mål af ret, kan søge dette fastslået i forhold til trediemand, eller at denne overfor det enkelte medlem kan søge fastslået dennes mål af forpligtelse, men der vil praktisk taget aldrig foreligge den fornødne retlige interesse til at gennemføre en sådan proces. Nøjagtig på samme måde er forholdet, når talen er om andre tilfælde af nødvendigt procesfællesskab end selskaber og foreninger. Der er intet i vejen for, at en servituthaver kan anlægge sag mod den enkelte delejer af den tjenende ejendom for at få fastslået hans forpligtelse til at anerkende servitutten — i mange simple tilfælde af *litis consortium* vil en sådan sag kunne gennemføres — men ofte vil der også i disse tilfælde, hvor der ikke er tale om »juridiske personer«, mangle den fornødne retlige interesse i søgsmålet.

Forholdet er altså simpelthen det, at de enkelte foreningsdeltagere er retssubjekter i forhold til trediemand, og deres mål af ret er bestemt i foreningsvedtægterne, således at de dels er tvunget til at optræde i fællesskab — og vedtægterne har i bestemmelserne om foreningsledelse foreskrevet, hvorledes denne fællesoptræden skal finde sted — medens de på den anden side sjældent vil have nogen retlig interesse i overfor trediemand at få fastslået deres mål af ret i den foreliggende tvistighed, ligesom trediemand på sin side oftest vil mangle retlig interesse i at rette søgsmålet mod det enkelte medlem, selv om trediemand vil begrænse proceskravet i overensstemmelse med dette medlems begrænsede mål af forpligtelse.

I alle tilfælde af *litis consortium* er retten, henholdsvis pligten, uadtil en udelelig enhed, og det underliggende retsforhold gør det umuligt for den enkelte berettigede henholdsvis forpligtede at være procespart på egen hånd. Det er imidlertid urimeligt at ty til en særlig begrebsdannelse, fordi det underliggende retsforhold i nogle tilfælde — nemlig ved foreningsvedtægter o. lign. — er så kompliceret, at den enkeltes retlige relation til trediemand ikke umiddelbart lader sig kvantitativt bestemme, omend der jo intet principielt er i vejen for, at man til enhver tid ved hjælp af total likvidation kan gøre hans anpart op. Det er altså ikke noget særkende for visse foreninger (som altså af den grund skulle tilkendes juridisk personlighed), at de enkelte deltagere ikke kan gøre deres andele i retten gældende, jfr. Olivecrona anf. v. 32 f, det samme gælder i andre tilfælde af nødvendigt procesfællesskab, hvor ingen finder på at tale om juridiske personer, men hvor den enkelte delberettigede ligeledes mang-

ler den retlige interesse i et sådant søgsmål, se Hurwitz: Tvistemaal 75 f.

Overfor denne analyse af retsforholdene omkring selskaber og foreninger vil man fra anden side indvende, at de vekslende medlemmer gør det umuligt at opfatte de enkelte deltagere som retssubjekter, ligesom man vil fremholde, at dette ikke kan være tilfældet, når et medlem kan have ret og pligt overfor fællesskabet og kan gøre denne ret gældende henholdsvis blive mødt med retssag fra foreningsledelsens side, f. eks. Olivecrona 38 f.

Det sidstnævnte forhold giver, så vidt jeg kan se, ikke anledning til større forundring end det forhold, at en deltager i et mindre kompliceret kontraktsforhold kan rejse krav imod de andre deltagere i aftalen, eller at disse deltagere kan rejse krav imod ham. At et medlems sag mod de øvrige foreningsmedlemmer må rejses i overensstemmelse med vedtægterne mod fællesskabet ved dets organer, og at eventuelle krav normalt kun kan fyldestgøres i den af alle deltagere ejede foreningsformue, følger af foreningskontraktens indhold. At medlemmerne selv er bundne til denne kontrakt er indlysende, de spørgsmål, der hidtil har givet anledning til diskussionen om den juridiske personlighed, gælder jo kun kontraktens gyldighed overfor trediemand.

Det førstnævnte spørgsmål — om de vekslende medlemmer — er åbenbart een af hovedkilderne til de mange diskussioner, men heller ikke dette forhold gør nogen begrebsdannelse nødvendig. Det er almindeligt anerkendt i den herskende procesteori, at en dom har retskraft overfor successorer i såvel domfældtes forpligtelser som i domhaverens rettighed, men er der så noget mærkeligt i, at en dom over en vekslende flerhed af personer, som er knyttet sammen ved en foreningskontrakt, har retskrav overfor de til enhver tid værende medlemmer af foreningen? Rettigheden eller forpligtelsen forbliver jo uadtil den samme, uanset at antallet af medlemmer muligvis ændres, og dermed også det enkelte medlems mål af ret og pligt. Til sammen udgør disse anparter den fuldstændige ret eller pligt.

En dom vedrørende en fast ejendom, som ejes af en enkeltperson, har retskraft overfor et større antal personer, der som samejere succederer i domfældtes ejendomsret, uanset hver enkelt af de nye ejere ikke har en retsstilling, der svarer til den domfældtes, idet denne stilling først opnås ved at opsummere alle anparter. Vi står altså igen overfor et tilfælde, hvor den retlige analyse ikke volder van-

skelighed, men hvor alene kontraktsforholdets mere komplicerede karakter har forledt til spekulative overvejelser.

Efter dansk ret vil man ganske vist som regel være nødt til at skaffe sig et nyt eksekutionsgrundlag overfor en successor, idet successionens gyldighed må efterprøves, men reglen er ikke undtagelsesfri,¹⁾ og dens reale grunde holder ikke stik i de tilfælde, hvor der er opnået dom over en forening, og hvor successionsforholdet, d. v. s. medlemsskabet, praktisk taget aldrig vil frembyde nogen tvivl. Noget særpræget for foreningerne endsige for en begrænset kreds af disse er forholdet altså ingeniunde.

Det vil fremgå af de foranstående bemærkninger, at jeg ikke formår at indse, at der i foreningsretten optræder noget særskilt retssubjekt forskelligt fra summen af medlemmernes retssubjektivitet. Endnu mere urimeligt forekommer det mig at sammenblande spørgsmålet om, hvem der er subjekt for en ret eller forpligtelse med spørgsmålet om, hvilket *indhold* denne ret eller pligt har. Som nævnt foran har reglen om foreningsmedlemmernes begrænsede ansvar imidlertid spillet en betydelig rolle i diskussionen om de juridiske personer.

Reglen om det begrænsede ansvar, der for de fleste foreningers vedkommende har form af en regel, hvorefter foreningskreditorerne kun eller i hvert fald i første række må holde sig til foreningsformuen, er ikke udledet af et begreb om juridisk personlighed og er langt mindre tilstrækkeligt til at udgøre kriteriet for en sådan personlighed. Reglen er simpelthen vedtaget eller forudsat mellem foreningsmedlemmerne, og giver derfor kun anledning til det teoretisk set simple spørgsmål, om udenforstående er pligtige at respektere en sådan vedtagelse eller forudsætning.

I så henseende adskiller ansvarsreglen sig ikke fra en række andre vedtægtsbestemmelser eller forudsætninger for foreningsvirksomheden, der alle kun får deres egentlige betydning, hvis domstolene vil anerkende, at de kan gøres gældende overfor trediemand. Bortset fra en meget gammel højesteretsdom har dansk domspraksis så vidt jeg kan se holdt sig helt fri fra en sammenblanding af spørgsmålet om retssubjektiviteten med spørgsmålet om vedtægtsbestemmelsernes gyldighed overfor trediemand.

Den nævnte højesteretsdom er fra 1. 5. 1827 (Schlegels saml. III, 375) og angik en »Sukkerforme«-fabrik, der var gået fallit, hvorefter

¹⁾ Erwin Munch Petersen: Tvangsfuldbyrdelse, Kbh. 1948, 59 ff.

selskabsmassen blev realiseret ved skiftebehandling. Der var imidlertid ikke dækning til kreditorerne, og disse anlagde derfor sag imod fabrikens 12 aktionærer til betaling af restgælden. Selskabets vedtægt indeholdt en bestemmelse om, at interessenternes indskud skulle udgøre en særlig fond, der ikke kunne fordres tilbagebetalt, hvorimod interessenterne kunne sælge og transportere aktierne.

Der var ikke optaget en udtrykkelig regel i vedtægterne om, at interessenterne ikke skulle hæfte personligt for selskabsgælden. Alligevel udtaler højesteret: »Derefter kunne, såvidt Retten skønner, fornævnte 12 Interessenter ikke anses som blotte Medejere af Fabriken, fra hvilken Forudsætning Citanterne i deres Procedure er gaaet ud, men Fabriken, til hvis Drift Kgl. allern. Privilegium er meddelt, maa anses konstitueret til en særegen moralsk Person med sine særegne fra Interessenternes øvrige Midler afsondrede Fonds, hvilken Fabrikens Oprettelse til en moralsk Person ikke, efter Lovens 5-1-2, kan anses for ugyldig, saa længe ingen offentlig eller privat Rettighed derved krænkes, hvad ej er oplyst her at være Tilfældet«. Det fremhæves dernæst, at sagsøgerne var ganske uvidende om, hvem der var interessenter i virksomheden, og dommen fortsætter: »Citaterne, der naturligvis ej kunde kontrahere med Sukkerforme-Fabriken som en død Ting, har altsaa indladt sig med samme som en moralsk Person, hvori da indeholdes en Erkendelse af den Form, hvorunder Fabriken har konstitueret til en saadan.«

Denne gamle dom går tilsyneladende ud fra, at det er den »moraliske person«, som er i besiddelse af retssubjektiviteten, men i virkeligheden er anvendelsen af dette begreb af rent terminologisk art. Dommens begrundelse viser nemlig, at det afgørende har været, at der mellem interessenter er indgået en kontrakt, hvis karakter trediemand havde fuldt kendskab til, og som ikke efter almindelige retsgrundsætninger kan erklæres for ugyldig overfor trediemand, der indlader sig med selskabsledelsen i dennes egenskab som sådan.

At begrebet juridisk eller moralsk person ikke har haft den fjerneste indflydelse på domspraksis ses også deraf, at ingen andre domme mig bekendt benytter sig af termen. Derimod viser nogle gamle overretsdomme i foreningsspørgsmål sandsynligheden af min antagelse om, at domstolene selv i ældre tid betragtede ansvarsreglen som et spørgsmål om foreningskontraktens gyldighed overfor trediemand og på ingen måde fandt det nødvendigt at konstruere nogen særskilt juridisk personlighed. En dom fra 1806 (JA bd. 8, 54) statuerer, at

medlemmerne af en forening kun kunne holde sig til foreningsformuen for at få deres medlemsrettigheder fyldestgjorte. Begrundelsen er følgende: »Men da det stod enhver, der vilde indgaa i Selskabet, frit for at undersøge, hvorvidt den til samme lagte Plan var affattet efter rigtige Grundsætninger eller ikke, saa kunde de Mangler, der fandtes i Planen, ikke paadrage Forfatterne af samme noget Ansvar, saa længe det ej er godtgjort, at de dermed havde Forsæt til at mislede andre«. På samme måde fastslår en dom 1803 (JA bd. 4, 62), at en formand for en forening ikke kunne dømmes i eget navn til opfyldelse af en medlemsrettighed, men kun som formand for foreningen.

I nyere domspraksis er det almindeligt anerkendt, at foreningsvedtægts bestemmelser (bortset fra uregistrerede aktieselskaber, se nedenfor under 2.) i almindelighed har gyldighed over trediemand. Jeg kender ikke nogen dansk dom, som nægter at lægge foreningsvedtægterne til grund i forholdet til trediemand. Skulle spørgsmålet opstå i praksis, vil det alene være reale overvejelser og ikke henvisninger til eksistensen eller ikke-eksistensen af en juridisk person, som bliver afgørende.

I så henseende er forholdet det samme som ved overvejelserne vedrørende kollektive enheders pønale ansvar. *Stephan Hurwitz*, 24 ff. afviser ethvert forsøg på en nærmere afgrænsning af de i betragtning kommende kollektive enheder og udtaler i almindelighed: »Fører nu en strafferetlig, social overvejelse til at erklære det rigtigst at ramme de fysiske personer, der har sluttet sig sammen i en vis enhed, gennem en overfor denne enhed udtalt straffedom, er dermed givet, at denne enheds begreb ikke falder udenfor strafferetten. En omvendt deduktion må uden videre afvises«. På tilsvarende måde vil jeg for formuerettens vedkommende hævde, at lovgivningen og almindelige retsgrundsætninger på det pågældende område må være afgørende for, om et krav alene kan rejses imod foreningsformuen eller kun mod deltagerne eller de handlende foreningsorganer eller eventuelt mod flere af disse i forening.

Hovedforfatterne indenfor nyere dansk selskabsret har da også i det hele behandlet de forskellige selskabsretlige problemer ganske uafhængigt af begrebet juridisk person. Ganske vist opstiller *Sindballe II*, § 4, spørgsmålet om, hvorvidt en forbrugs- og produktionsforening er en juridisk person eller ej, men da dansk ret ikke har særregler om juridiske personer, kan man ikke udfinde hvilket begreb sådanne særregler skal bygge på. Spørgsmålet interesserer da i

det hele kun Sindballe, for så vidt det kan lykkes at sammenfatte de om de nævnte foreninger gældende regler i en simpel konstruktion. Når vi forlader opfattelsen af den juridiske person som et særskilt retssubjekt, er der naturligvis frit slag for alle mulige begrebsdannelser, og der er faktisk konstrueret en række under betegnelsen juridisk person, men uden at nogen af dem har bevist deres værdi i nogen henseende. Den foranstående fremstilling vil også have vist, at vi ikke i dansk ret har brug for nogen induktiv sammenfatning af de for kollektive enheder gældende særregler, og da slet ikke for en mindre kreds af disse.

Fremstillingen nedenfor under afsnit 3 vil vise, at danske domstole opfatter foreningsledelsen og foreningsorganerne som fuldmægtige for de enkelte medlemmer, der altså følgerig må være i besiddelse af retssubjektivitet. Hvis domstolene opfattede den »juridiske person« som retssubjektet, ville foreningsorganet ikke være fuldmægtig, eftersom fuldmægtig og fuldmagtsgiver nødvendigvis må være forskellige personer, og foreningsorganet i så fald kun ville være et led i den juridiske persons organisme, se *Almén och Eklund: Lagen om avtal*, 4. uppl. 1940, 41.

Ved hjælp af fuldmagtsreglerne løses alle spørgsmål om de kollektive enheders retshandler, og medlemmernes og medkontrahenternes retsstilling bestemmes af foreningsvedtægten og dens forudsætninger i forbindelse med domstolenes kontrol med adgangen til at gøre vedtægten gældende overfor trediemand. I intet af disse tilfælde bliver der ved den retlige analyse brug for et særligt retssubjekt, og det vil ikke være muligt at pege på nogen gruppe af sammenslutninger, for hvilke der gjaldt regler, som i den grad adskilte sig fra de regler, der gjaldt for de øvrige sammenslutninger, at en særlig betegnelse eller abstraktionsmæssig sammenfatning til et begreb er nødvendig.

Intet sted brydes den jævnt fremadskridende linje fra to personers samejendomsret til det fællesskab, der knytter medlemmerne af den omfattende erhvervsorganisation sammen i et særligt kontraktsforhold. Retssubjekterne er i alle tilfældene de samme, nemlig de personer, der deltager i fællesskabet, og de formueretlige regler bæres i alt væsentligt af de samme principper. Kun når der er tale om erstatningsansvar udenfor kontraktsforhold, vil de almindelige for samtlige fællesskabsforhold gældende retsgrundsætninger ikke slå til. Jeg tænker på, at foreningsformuen hæfter for den skade, som foreningsorganerne eller enkelte foreningsledere påfører trediemand.

Den særlige foreningsretlige ansvarsregel for foreningsorganers skadegørende handlinger vil blive fremstillet nedenfor under afsnit 4. Det vil heraf fremgå, at reglen har næsten det samme indhold som DL 3-19-2, men at den handlende foreningsleder i visse tilfælde kan blive ansvarsfri i modsætning til funktionæren eller arbejderen, hvis ansvar altid er en betingelse for, at der kan påføres arbejdsgiveren ansvar efter 3-19-2. Forholdet er altså det, at der på dette område gælder en særregel for foreninger i videste forstand, men denne særregel er ikke tilstrækkelig begrundelse for opstillingen af et særligt begreb og langt mindre begrundelse for at antage et særligt retssubjekt, den juridiske person. Medens fuldmagtsreglerne direkte kan anvendes i forholdet mellem medlemmer og foreningsledelse, vil DL 3-19-2 på grund af foreningsledelsens særlige stilling ikke være tilstrækkelig til at dække alle tilfælde af skadegørende handlinger fra de folks side, som på en eller anden måde handler for foreningsmedlemmerne. Det har derfor været nødvendigt at opstille den særlige foreningsretlige ansvarsregel, som ikke søger sin begrundelse i en eller anden form for juridisk personlighed, men simpelthen deri, at der i visse tilfælde er tungtvejende reale grunde, der taler for at behandle foreningslederen og især et medlem af et kollegialt foreningsorgan anderledes end den ansatte arbejder eller funktionær.

Efter min mening findes der ikke indenfor formueretten nogen lovregel eller retsgrundsætning, som gør det nødvendigt at antage, at det er foreningen »som sådan« d. v. s. en særlig juridisk person, der er retssubjekt, og ikke de enkelte medlemmer. Begrebet juridisk person synes derfor ganske betydningsløst indenfor foreningsretten, og dette gælder også dets udvandede form som indbegrebet af de retsregler, der gælder for foreningernes forhold til trediemand, idet disse retsforhold normeres af de samme regler som retsforholdene mellem alle andre former for samvirke mellem flere personer og disses forhold til trediemand.

Når vi taler om *foreningen* som part i retsforhold, er dette derfor blot en bekvem betegnelse for det (ofte særdeles komplicerede) forhold mellem foreningsmedlemmerne og trediemand. Som fællesbetegnelse for de fællesskaber, der består af et stort antal enkeltpersoner forbundet af særlige regler, der normerer forholdet mellem dem indbyrdes og forholdet mellem dem og trediemand samt fastsætter de tekniske regler for, hvorledes fællesskabet skal fungere, har vi betegnelsen *kollektive enheder*, der altså i henseende til spørgsmålet om retssubjektiviteten er ganske neutralt.

2. Begrænset ansvar.

Begrebet begrænset ansvar er hentet fra de økonomiske foreninger og selskaber, hvor medlemmerne har foretaget et kapitalindskud og betyder her, at medlemmerne ikke som følge af foreningens virksomhed kan komme til at miste mere end det foretagne indskud. Dette udtrykker aktieselskabslovens § 1 på den måde, at »ingen af deltagerne (aktionærerne) hæfter personligt for selskabets forpligtelser«, idet »samtlige deltagere hæfter alene med en af dem tilvejebragt fællesformue (aktiekapital)«.

Det begrænsede ansvar betyder altså, at selskabets kreditorer ikke kan gøre deres krav gældende mod aktionærerne personligt i disses egenskab af aktionærer, hvad enten selskabets forpligtelse går ud på at yde penge eller andet, og hvad enten der er tale om erstatningsforpligtelser eller andre forpligtelser, se *Alkil* i *Juristen* 1945, 130 f og hertil *Kobbernagel* 44 ff.

For så vidt angår ideelle foreninger, der sædvanligvis ikke arbejder med kapitalindskud, giver udtrykket »begrænset ansvar« ikke en rammende beskrivelse af det forhold, at krav, der rejses mod foreningen, kun kan søges fyldestgjort i foreningsformuen, og at medlemmerne ikke kan tilpligtes at betale nogen del af sådanne krav.

Vedtægterne for de økonomiske foreninger og selskaber vil som regel indeholde udtrykkelige bestemmelser om deltagerens ansvar, og dette kan være reguleret på forskellig måde, hvorom må henvises til selskabsretten. I de ideelle foreninger vil der derimod sjældent være truffet udtrykkelige bestemmelser i vedtægterne om medlemmernes personlige ansvarsfrihed for foreningens forpligtelser, men en sådan regel må følge af disse foreningers karakter, således at det må opstilles som en deklatorisk regel, at udenforstående, der indlader sig med foreninger af ikke-økonomiske karakter, kun opnår et krav imod foreningsformuen men ikke mod de enkelte medlemmer.

Spørgsmålet rejser sig da, om en sådan udtrykkelig eller stiltiende vedtægtsregel om medlemmernes ansvarsfrihed i alle tilfælde har gyldighed over for trediemand, eller om denne kan forlange bestemmelsen tilsidesat uden for de tilfælde, hvor han er blevet vildledt. Som næsten undtagelsesfri hovedregel må det antages, at den vedtægtsmæssige ansvarsfrihed har gyldighed over for udenforstående. Den eneste klare undtagelse i dansk ret er uregistrerede aktieselska-

ber, der efter aktieselskabslovens § 17 ikke kan erhverve rettigheder eller indgå forpligtelser og ej heller optræde som part i rettergang.

Bortset fra dette tilfælde må ansvarsfritagelsen have gyldighed over for trediemand, når der foreligger en virkelig forening, og hensigten med bestemmelsen ikke alene er at omgå reglen om retligt ansvar for personlig økonomisk virksomhed. Vedrørende uregistrerede aktieselskaber findes der et par oplysende domme. U 1921, 727 (H): Forretningsføreren for et uregistreret aktieselskab havde i selskabets navn solgt en del varer, men kunne ikke opfylde aftalen. Et medlem af bestyrelsen dømtes solidarisk med forretningsføreren til at betale køberen erstatning for misligholdelsen, da bestyrelsen vidste eller burde vide, at forretningsføreren drev forretning i selskabets navn, skønt dette ikke var registreret. U 1946, 1103 (SH): Direktøren for et uregistreret A/S indgik for dette en købekontrakt, som selskabet ikke kunne opfylde. Bestyrelsen blev ved dommen kendt ansvarlig for handelens opfyldelse, idet retten lagde afgørende vægt på, at bestyrelsen og direktionen havde godkendt, at virksomheden påbegyndtes forinden registreringen, hvorfor de måtte hæfte for handelens opfyldelse, medmindre dispositionen var af så ekstraordinær karakter, at den lå udenfor direktørens kompetence, hvilket ikke var tilfældet.

Domstolene bør være på vagt over for misbrug af aktieselskabsformen eller andre vedtagelser af begrænset ansvar, der alene har til formål at besvige nogle enkeltpersoners personlige kreditorer. Sådanne synspunkter er kommet til udtryk i Københavns byrets dom i Jur. 1939, 277, der pålagde direktøren for et aktieselskab personligt ansvar for nogle vareleverancer til selskabet. Forholdet var det, at den pågældende havde købt samtlige aktier i et lille A/S, som drev en slagterforretning, og han havde derpå overladt en lille aktiepost til et par bekendte, der sammen med ham udgjorde bestyrelsen. Forretningen havde endvidere i strid med aktieselskabsloven § 2 undladt at betegne sig som A/S, og leverandørerne gik derfor ud fra, at de handlede med direktøren personligt.

Så vidt ses, findes der ikke, bortset fra uregistrerede aktieselskaber, noget tilfælde, hvor domstolene har nægtet at give ansvarsfritagelsen gyldighed over for trediemand.

Når der er tale om en lille medlemskreds, vil tilstedeværelsen af særlige foreningsfonds kunne være et indicium for, at der virkelig eksisterer en forening, men ved ideelle foreninger vil man ikke i

almindelighed kunne forlange, at der eksisterer sådanne fonds. *A. S. Ørsted*, NJA bd. 25, 126 udtaler herom: »Enhver, der indlader sig i at give et sådant Selskab Credit, kan blot regne på Selskabets formue og konventionelle Indkomster, men ingenlunde på Medlemmernes personlige Formue. I disse tilfælde må Kreditorerne derfor selv gøre sig bekendt med Foreningens Ressourcer.«

3. Afslutning af retshandler.

A. Som regel vil vedtægterne indeholde bestemmelser om, hvilke foreningsorganer, der kan handle på foreningens vegne, og hvor langt disses bemyndigelse rækker, men hvis sådanne bestemmelser ikke findes, afhænger det ganske af de almindelige regler om fuldmagt, om et foreningsorgans dispositioner er bindende for foreningen, se *Sindballe II*, 142.

Foreningsledelsens fuldmagt til med bindende virkning at afslutte kontrakter i foreningens navn må i mangel af særlige vedtægtsbestemmelser udelukkende afhænge af lignende synspunkter som dem, der ligger til grund for reglerne om *stillingsfuldmagt*, se *Henry Ussing*: Aftaler 2. udg. 1945, 304 note 38. De foran i kap. 4, afsnit 2 og 3 fremsatte bemærkninger om foreningsledelsens kompetence må i så fald have gyldighed også i forholdet til udenforstående.

Selv om hverken vedtægterne eller foreningsledelsens almindelige placering i foreningsvirksomheden indeholder nogen fuldmagt til at indgå bestemte retshandler, kan foreningen alligevel blive bundet, hvis der har dannet sig en fast og åbenlys kutyme med hensyn til afslutning af de pågældende retshandler ved en formelt ubemyndiget foreningsleder eller funktionær, men en sådan kutyme vil næppe kunne påberåbes af trediemand, hvis den strider åbenbart imod vedtægternes ordlyd. Hvis kun generalforsamlingen er kompetent til at træffe beslutning om aftaler af den pågældende karakter, vil en trediemand ikke kunne påberåbe sig en kutyme, hvorefter formanden afslutter sådanne aftaler. Derimod vil aftaler, der skulle træffes af bestyrelsen, men som igennem lang tid er blevet truffet af formanden uden bestyrelsens indsigelse, formentlig være bindende for foreningen, når trediemand har grund til at mene, at der foreligger en bindende kutyme. Vedtægterne, der intet bidrag giver til kompetencebestemmelsen i disse tilfælde, får som følge deraf ingen ind-

flydelse på trediemands retsstilling, hvorimod der, som nævnt, kan opstå en konflikt imellem foreningsledelsens fuldmagt som følge af dens almindelige stilling og en enkelt foreningsleders fuldmagt som følge af bindende kutyme.

Foreningen er bundet af alle aftaler, som foreningsorganet afslutter inden for stillingsfuldmagts grænser, selv om medkontrahenten er klar over, at vedtægterne ikke indeholder nogen udtrykkelig bemyndigelse for vedkommende foreningsorgan, når det blot ikke fremgår af vedtægterne, at vedkommende ikke har nogen bemyndigelse f. eks. derved, at vedtægterne tillægger et andet organ den pågældende bemyndigelse. På den anden side er foreningen ikke bundet af retshandler, der indgås af foreningsorganer eller funktionærer, når disse ifølge deres stilling ikke har den fornødne fuldmagt. Medkontrahentens kendskab eller manglende kendskab til vedtægterne er uden enhver betydning.

B. Det almindeligste vil dog være, at vedtægterne i hvert tilfælde i et vist omfang indeholder bemyndigelse til et eller flere foreningsorganer til afslutning af nærmere angivne retshandler. Det følger af aftalelovens § 10, stk. 1, at foreningen i så fald er bundet af alle retshandler, som vedkommende organ afslutter inden for de i vedtægterne angivne rammer.

Det vanskeligste spørgsmål er imidlertid at afgøre, i hvilket omfang foreningen bindes af retshandler, der indgås af foreningsorganet uden for den givne bemyndigelse.

1) Hvis medkontrahenten faktisk kender vedtægterne, vil han ikke over for foreningen kunne påberåbe sig en retshandel, som af foreningsorganet er afsluttet i strid med disse, jfr. U 1927, 236 (H).

2) Hvis medkontrahenten derimod *ikke kender vedtægterne*, vil spørgsmålets løsning afhænge af den eksisterende fuldmagts retlige karakter, idet denne er afgørende for, om det skal komme medkontrahenten til skade, at han ikke har skaffet sig de fornødne oplysninger.

Sindballe II, 142 antager formentlig med rette, at vedtægterne er bestemt til at forevises trediemand som legitimation, og fuldmagten opfattes herefter nærmest som værende af den i aftalelovens § 16 nævnte art (»skriftlig fuldmagt«). Konsekvensen heraf må være, at vedtægterne overhovedet kun får nogen indflydelse på medkontrahentens retsstilling, såfremt han faktisk har kendt dem, eller de dog er tilstillet ham på en sådan måde, at han burde have kendt dem.

Fuldmagten er således knyttet til de skrevne vedtægter og er følgelig først tilbagekaldt, når disse er ændret, jfr. aftalelovens § 16.

Som følge heraf antager *Sindballe*, at indskrænkninger, som generalforsamlingen eller bestyrelsen har gjort i den bemyndigelse, som er tillagt et foreningsorgan efter vedtægterne, næppe kan påberåbes over for en godtroende trediemand. Hvis de skrevne vedtægter er behæftet med mangler, f. eks. er urigtigt affattede eller sat ud af gyldighed ved senere vedtægter o. l., vil de ikke kunne stifte ret for trediemand, når manglerne enten hører til de ugyldighedsgrunde, der ifølge aftaleloven kan gøres gældende, uanset trediemand er i god tro, eller trediemand vidste eller burde vide, at de skrevne vedtægter var behæftet med en mangel, jfr. overrettsdommen i U 1882, 562, hvorefter trediemand ikke kunne støtte ret på nogle trykte vedtægter, hvori formanden havde udeladt en bestemmelse om indskrænkning af sin egen bemyndigelse, selv om det urigtige optryk havde været i uanfægtet brug i flere år.

Foreningsorganets bemyndigelse er altså alene knyttet til vedtægterne, og ved indgåelse af aftaler, som ligger uden for det område, hvor organet ifølge sin stilling i foreningen er legitimeret til at handle, må medkontrahenten selv sørge for at skaffe sig det fornødne kendskab til vedtægternes bestemmelser. Han ved jo eller bør vide, at en foreningsleder handler på foreningens vegne på grundlag af foreningens vedtægter, og det må derfor gå ud over ham selv, hvis han indlader sig med en foreningsleder eller funktionær i videre omfang, end vedtægterne tillader det.

Retspraksis er ganske i overensstemmelse med disse synspunkter, se således U 1930, 697 (H): En brugsforening var ikke pligtig at betale et parti kaffe, som bestyreren havde købt i foreningens navn, da bestyreren hverken havde nogen udtrykkelig eller stiltiende bemyndigelse til at foretage sådanne indkøb, og da selve stillingen som uddeler ikke kan antages at give legitimation hertil. Dommen fastslog, at trediemand, som vil handle med foreningen, må være henvist til selv at undersøge, hvem der ifølge foreningens love er kompetent til at forpligte denne.

Ligesådan U 1934, 27 (H) som fritog en andelsforening for at betale en vekselforpligtelse, som formanden havde påtaget sig i foreningens navn, da hverken vedtægterne eller formandsstillingen hjemlede formanden beføjelse til at indgå en sådan forpligtelse, og det måtte i så henseende komme medkontrahenten til skade, at han ikke havde gjort sig bekendt med vedtægtsbestemmelserne.

Da medkontrahenten i de anførte tilfælde vidste eller burde vide, at vedtægterne var det eneste grundlag, på hvilket det pågældende foreningsorgan er i stand til at binde foreningen, må han selvfølgelig have en aktiv undersøgelsespligt.

Anderledes hvis medkontrahenten kan påberåbe sig et andet grundlag end vedtægterne f. eks. en stillingsfuldmagt. Som skriftlig fuldmagt må vedtægterne jo forelægges medkontrahenten, hvis de skal medføre en indskrænkning i den retsstilling, han ville have, dersom vedtægterne ikke indeholdt kompetenceregler, og det er klart, at det påhviler foreningen at gøre medkontrahenten bekendt med sådanne bestemmelsers indhold. Vedtægterne har altså normalt ingen »særlig tilværelse« over for udenforstående.

Dette forhold kommer frem, hvis der er modstrid mellem vedtægternes kompetenceregler og den fuldmagt, som vedkommende foreningsorgan har i kraft af sin stilling i foreningen, altså stillingsfuldmagt. I så fald må stillingsfuldmagten være afgørende, medmindre det kan godtgøres, at medkontrahenten kendte vedtægterne eller burde kende dem. Bevisbyrden for, at dette er tilfældet, påhviler foreningen.

Hvis vedtægternes kompetencebestemmelser er »elastiske«, må det vist nok gå ud over foreningen, dersom et foreningsorgan overskrider den virkelige bemyndigelse, når blot medkontrahenten har lov til at gå ud fra, at den indgåede aftale dækkes af bemyndigelsen. Dette antoges i hof- og stadsretsdommen i U 1878, 688, som dømte en forsikringsforening til at betale en gæld, som formanden havde stiftet i foreningens navn. Efter lovene var formanden bemyndiget til at stifte den *fornødne* midlertidige gæld, men det blev statueret, at en sådan nødvendighed ikke forelå i det omhandlede tilfælde. Alligevel blev foreningen dømt, da långiveren ikke var pligtig at undersøge, om lånet var nødvendigt, idet dette var et indre foreningsanliggende, der måtte være overladt til formandens skøn, som långiveren måtte kunne stole på.

Iøvrigt er domspraksis i overensstemmelse med de foran anførte betragtninger. I højesteretsdommen U 1898, 719, jfr. 1897, 934 hedder det: »Der må imidlertid gives de indstævnte medhold i, at formandens fornævnte stilling måtte berettige en godtroende tredie-mand til at gå ud fra, at indkøbet var lovligt, og da citanterne ikke havde godtgjort, at de indstævnte havde kendt den omhandlede bestemmelse i foreningens love«, vil foreningen være at dømme.

I samme retning går også hof- og stadsretsdommen U 1901, 719: Trods den bestemmelse i foreningens love, at indkøb udelukkende skulle ske pr. kontant, fandtes gæld hidrørende fra køb af varer på kredit gyldig stiftet, da »det ikke imod appelindstævntes benægtelse er oplyst, at han var bekendt med den omhandlede bestemmelse i foreningens love«. Dommen udtaler ikke direkte, at bestyrelsen havde en stillingsfuldmagt til at stifte sådan gæld, men dette må naturligvis forudsættes, thi ellers har trediemand jo overhovedet intet at støtte sin ret på. Dette harmonerer med U 1897, 934, der netop statuerer, at bestyrelsen i kraft af sin stilling kunne købe på kredit. Begge tilfælde drejede sig om brugsforeninger.

Såfremt et foreningsorgan afslutter en retshandel på forenings vegne uden at have den fornødne bemyndigelse eller fuldmagt (legitimation), må organets enkelte medlemmer tilsvare medkontrahenten den skade, han har lidt derved, at foreningen ikke bliver bundet, jfr. aftalelovens § 25, stk. 1. Denne regel gælder imidlertid ikke, såfremt medkontrahenten vidste eller burde vide, at den, som foretog retshandlen, ikke havde den fornødne fuldmagt. Ej heller kommer den til anvendelse, når den, som foretog retshandlen, handlede i henhold til en fuldmagt, som var ugyldig eller uvirksom af grunde, som han var uvidende om, og som medkontrahenten ikke kunne påregne, at han vidste besked om, jfr. aftalelovens § 25, stk. 2. Der kan altså aldrig være tale om, at fuldmægtigen skal indtræde i retshandlen, når han har afsluttet denne på foreningens vegne, jfr. U 1921, 593.

Selv om foreningen efter de foran fremstillede regler ikke er bundet af den af foreningsorganet afsluttede retshandel, vil en sådan bundethed kunne indtræde ved foreningens efterfølgende virksomhed. For det første kan den kompetente foreningsmyndighed naturligvis ratihabere den indgåede retshandel, men også uden en sådan udtrykkelig godkendelse vil foreningen senere kunne blive bundet. Hvis foreningen, vidende om den stedfundne for foreningen uvirksomme retshandel, tilegner sig det ved retshandlen opnåede gode, må en sådan adfærd betragtes som stiltiende ratihabition. Således højesteretsdommen U 1934, 27: Formanden for bestyrelsen for et andelsmejeri antoges ikke at være bemyndiget eller legitimeret til at optage et lån på 22.000 kr. ved for mejeriet at acceptere en veksels på dette beløb og diskontere den i mejeriets bank. Da imidlertid vekslens provenu var indgået på mejeriets konto »må der gives banken medhold i, at mejeriet, når det, som sket, til egen fordel har benyttet det

på dets konto ved vekslens diskontering godskrevne beløb vidende om, at det var godskrevet i tillid til, at mejeriet hæftede for vekslen, må være ansvarlig for vekslens pålydende over for banken, fra hvis side der ikke ses at foreligge noget forhold, der kunne udelukke kravet . . .«

Derimod vil den blotte kendsgerning, at de indkøbte varer, foreningen uafvidende, er kommet denne til gode, ikke bevirke, at foreningen er bundet af aftalen, hvorimod der måske efter omstændighederne kan opstå et krav på tilbagegang af berigelsen. Der foreligger imidlertid ikke nogen dom, som statuerer et sådant berigelseskrav, selv om flere domme synes at forudsætte, at et sådant krav i givet tilfælde kan opstå.

Dommene U 1904, 478; 1930, 634 (H) og 979 (H) angår alle tilfælde, hvor foreningsorganet hverken var bemyndiget eller legitimeret til at indgå den pågældende aftale. I dommen U 1930, 634 hedder det: »selv om det måtte kunne antages, at de sagsøgte havde pligt til at godtgøre sagsøgeren de værdier, der er tilført de sagsøgte ved de af J uden deres bemyndigelse indgåede retshandler« frifindes foreningen dog, da det ikke er oplyst, om varerne eller deres værdi er kommet foreningen til gode. Dommen U 1934, 979 frifinder ligeledes foreningen, da sagens oplysninger ikke tyder på, at varerne ellers deres værdi helt eller delvis er kommet foreningen til gode. Se iøvrigt U 1934, 27 note 2, *Ussing: Aftaler* 337 og *Sindballe II*, 143 note 3.

3) Medens der normalt ikke påhviler trediemand nogen pligt til at skaffe sig kendskab til vedtægterne, hvorfor en på passivitet grundet uvidenhed om bemyndigelsens omfang ikke kan komme til skade, vil bemyndigelsens anmeldelse til foreningsregistret kunne vælte bevisbyrden for, at han ikke kendte vedtægternes indhold, over på trediemanden selv.

I medfør af § 1 i lov nr. 100 af 31. 3. 1926 om foreningsregistret kan i dette register optages her i landet hjemmehørende foreninger eller sammenslutninger med lovligt formål, for så vidt de ikke kan optages i andre af staten oprettede registre. I foreningsregistret kan optages oplysning om foreningens bestyrelse, direktion og prokurister samt oplysning om, hvorledes foreningen ifølge vedtægterne underskriftsmæssigt forpligtes, derunder særskilt for så vidt angår afhændelse og pantsættelse af fast ejendom.

De nærmere regler om anmeldelse til registret og dettes indret-

ning findes i bekendtgørelse nr. 115 af 14. 4. 1926. Herefter skal en anmeldelse underskrives af samtlige medlemmer af foreningens bestyrelse samt angive:

a) Foreningens eller sammenslutningens navn eller betegnelse og eventuelle afdelinger, hjemsted og postadresse.

b) Stiftelsesår og vedtægternes dato (ifølge seneste vedtagelse).

c) Foreningens formål.

Som bilag til anmeldelsen skal medfølge:

d) Foreningens vedtægter i 2 eksemplarer.

e) Udskrift af generalforsamlings-protokollen udvisende valget af bestyrelsens medlemmer.

For så vidt foreningens bestyrelse, direktion (forretningsførere) og prokurister anmeldes, skal anmeldelsen indeholde:

f) Disses fulde navn, stilling, bopæl og signatur samt

g) oplysning om, hvorledes foreningen ifølge vedtægterne underskriftsmæssigt forpligtes, derunder særskilt for så vidt angår afhændelse og pantsætning af fast ejendom, for så vidt foreningen ejer sådanne.

Om retsvirkningerne af en sådan anmeldelse udtaler foreningsregister-loven intet udover, at der herved opnås eneret til benyttelse af foreningens navn, betegnelser og kendetegn, og der findes især ikke en til firmalovens § 7 svarende bestemmelse. Alligevel antager *Sindballe II*, 144, at reglerne om omfanget af signatur og prokura må være de samme for foreninger, der er optaget i foreningsregistret, som for forretninger, der ifølge firmaloven har pligt til at gøre anmeldelse til handelsregistret. Herefter skulle de i foreningsregistret som tegningsberettigede personer kunne binde foreningen ved enhver retshandel, som foreningens formål overhovedet *kan* bringe med sig. Denne antagelse har imidlertid ingen lovhjemmel og støttes ikke af forholdets natur, da den, især for ikke-erhvervsdrivende foreningers vedkommende vil føre til ganske urimelige konsekvenser. Derimod vil tilfredsstillende resultater kunne opnås ved anvendelse af de almindelige regler om fuldmagt med særlig tilværelse over for tredie-mand, jfr. aftalelovens § 14, se da også *Sindballe II*, 45.

Følger man denne opfattelse, vil retsvirkningerne af anmeldelsen i første række være, at udenforstående får bindende underretning om, *hvem* der kan handle på foreningens vegne. Hvis den, der ifølge registreringen er tegningsberettiget, ikke i kraft af sin stilling i foreningen har nogen legitimation til at indgå retshandler, må tredie-

mand allerede efter de almindelige regler være forpligtet til selv at skaffe sig underretning om, hvor langt vedkommendes bemyndigelse efter vedtægterne strækker sig.

Men medens den almindelige regel for de tilfælde, hvor stillingsfuldmagten går videre end bemyndigelsen, pålægger foreningen bevisbyrden for medkontrahentens kendskab til vedtægterne, må anmeldelsen til foreningsregistret formentlig medføre, at end ikke den godtroende udenforstående kan påberåbe sig sin uvidenhed med hensyn til de registrerede vedtægter med den virkning, at foreningen bliver bundet af aftaler, der er indgået med foreningsorganet i strid med bemyndigelsen.

Vedtægterne får altså gennem registreringen en selvstændig tilværelse over for trediemand, og han kan kun indgå aftaler med den tegningsberettigede i den udstrækning, vedtægterne bemyndiger dem til at handle. Ellers ville anmeldelsen til foreningsregistret jo være temmelig meningsløs. Der skulle herefter være tale om en egentlig offentlig bekendtgjort fuldmagt efter aftalelovens § 14, stk. 1. Der foreligger, så vidt ses, ikke nogen domstolsafgørelse til belysning af spørgsmålet.

4) Hvis foreningen i medfør af firmalovens § 16 jfr. § 58 er anmeldt til handelsregistret, gælder i forhold til udenforstående de særlige regler om signatur og prokura. Herom må henvises til de foreliggende fremstillinger af reglerne om handelsregistre, se *Sindballe I* § 7 samt Dansk Selskabsret 1949 § 7.

4. Ansvar for skadegørende handlinger uden for kontraktsforhold.

Da »foreningen« kun er et kontraktsforhold mellem medlemmerne, kan der ikke være tale om at »foreningen som sådan« udviser culpa på anden måde, end at en skadegørende handling er besluttet af samtlige foreningsmedlemmer. Dersom der foreligger en sådan eenstemmig beslutning af samtlige medlemmer — og kun i dette tilfælde — vil man kunne tale om at lade foreningsformuen hæfte efter culpa-reglen for skadegørende handlinger. Bortset fra et sådant tilfælde, vil foreningsformuen (d. v. s. medlemmerne i forhold til deres andel i og ansvar for denne) kun hæfte for skadegørende handlinger efter reglerne om ansvar uden culpa, jfr. *Kobbernagel* 59.

I så henseende er det naturligvis klart, at foreningen må hæfte efter

bestemmelsen i DL 3-19-2, hvorefter en arbejdsgiver i et vist omfang hæfter for de skadegørende handlinger, som udføres af dem, der er ansat hos ham, se *Ussing*: Erstatningsret, 1937, 90 ff. Så vidt ses, opstår der ved behandlingen af denne bestemmelses anvendelse i foreningsforhold ikke andre særskilte foreningsproblemer end spørgsmålet om afgrænsningen af den persongruppe, der i egenskab af »tjenere« kan pådrage foreningen ansvar.

Spørgsmålet er, i hvilket omfang DL 3-19-2 kan anvendes ved handlinger af personer, som ikke alene i kraft af et individuelt kontraktsforhold udfører disse handlinger men tillige el. udelukkende i kraft af en særlig foreningsbemyndigelse, d. v. s. i egenskab af foreningsorgan. Spørgsmålet får ikke nogen overvældende betydning, eftersom foreningen i kraft af den nedenfor fremstillede ansvarsregel også hæfter for foreningsorganernes handlinger i et lignende omfang som for personer, der falder inden for DL 3-19-2. Det vil dog være rigtigst at undlade anvendelsen af denne lovbestemmelse i alle tilfælde, hvor den skadegørende handling udføres i kraft af en bemyndigelse, der er tillagt den handlende som foreningsorgan i medfør af foreningsvedtægterne. Så vidt ses, kan der overhovedet kun opstå tvivl for så vidt angår handlinger udført af direktører eller forretningsførere, som vel er aflønnet af foreningen, men som dog tillige i et vist omfang har egentlig foreningsmyndighed. I disse tilfælde plejer dommene ikke at citere DL 3-19-2.

Ansaret efter DL 3-19-2 påhviler foreningen og ikke foreningslederne personligt, og disse kan kun blive ansvarlige for så vidt der godtgøres et selvstændigt ansvarsgrundlag, se ovenfor side 000.

Det er en almindelig antaget foreningsretlig grundsætning, at foreningsformuen hæfter for skadegørende handlinger, der udføres af foreningsorganer som et led i deres foreningsvirksomhed, jfr. *Jul. Lassen*: Obligationsrettens alm. del, 329. En vis legal støtte har denne retsregel i retsplejelovens § 608, hvorefter »rekvirenten . . . derunder . . . juridiske personer . . . har at erstatte skyldneren al af forretningen flydende skade«, og den er fast antaget af domspraksis.

På den anden side er det klart, at foreningen kun hæfter for sådanne handlinger, som foreningsorganer udfører som et led i foreningsvirksomheden, og spørgsmålet bliver derfor, hvorledes dette i det enkelte tilfælde kan afgøres. Spørgsmålet svarer naturligvis i nogen grad til fortolkningen af DL 3-19-2's bestemmelse »hvad derudi forses«, men medens kontraktsforholdet mellem arbejdsgiver og

arbejder giver et temmeligt fast grundlag for bedømmelsen af, om en handling er begået under udøvelsen af arbejderens hverv uden dog at ligge ganske udenfor, hvad en arbejdsgiver må kunne påregne, har nogle ældre domme ved anvendelsen af den forannævnte foreningsretlige hæftelsesregel taget hensyn til trediemandens naturlige forståelse af foreningsorganets handlemåde. Det er i virkeligheden fuldmagtssynspunkter, d. v. s. reglerne om stillingsfuldmagt, der her spøger på en temmelig uforståelig måde.

Dette fremgår særlig klart af domme 1910, 317 (L.O.&Strd), hvorved en blokade blev kendt retstridig i forhold til en arbejder, der som følge af blokaden var blevet afskediget. Fagforeningen blev kendt erstatningspligtig over for arbejderen uden hensyn til foreningens henvisning til, at formanden, der havde udført de pågældende handlinger, hverken havde haft kompetence eller bemyndigelse fra foreningen til at optræde, som han havde gjort. Dommen begrundes med, at det ikke af det foreliggende kunne ses, at formanden havde været uberettiget til at foretage de nævnte handlinger. Altså var trediemandens gode tro afgørende, og hensyn blev ikke taget til, hvad foreningen kunne påregne. Omvendt frifandt den samme domstol i sagen U 1910, 47 en fagforening for ansvar som følge af en af formanden i dagspressen indrykket meddelelse om nogle skruebrækere, idet man lagde foreningens forklaring om, at formanden havde foretaget aktionen på egen hånd til grund for afgørelsen. Endnu videre i denne retning gik højesteretsdommen U 1908, 564, der frikendte en fagforening for ansvar for en lignende meddelelse i dagspressen, da artiklen var indrykket af formanden, og det ikke var godtgjort, at dette var sket i hans egenskab af formand.

Domspraksis er altså ikke synderlig afklaret og i det hele ikke meget vejledende. Den første betingelse for, at handlinger fra foreningsorganers side skal medføre, at foreningsformuen hæfter, må være, at handlingen efter sin karakter overhovedet falder ind under handlinger af den art, som foreningen kan tænkes at bringe i anvendelse. Herunder hører for fagforeningers vedkommende de fleste boycott- og blokadehandling, der jo efter omstændighederne kan være lovlige. Derimod bør en handling, der falder helt uden for den kreds af handlinger, som foreningen sædvanligvis bringer til udførelse, ikke medføre ansvar for andre end medlemmerne af det beslutende foreningsorgan eller den foreningstillidsmand, som på egen hånd udfører handlingen. Domstolene vil dog sikkert — og med fuld

føje — være mindre tilbøjelig til at fritage foreninger for ansvar i medfør af den heromhandlede ansvarsregel, end tilfældet er for så vidt angår forhold, der omfattes af DL 3-19-2. Bedømmelsen af handlingens karakter bør foretages »objektivt« d. v. s. på grundlag af alle de foreliggende oplysninger om foreningens vedtægter, sæd-vane og virksomhed samt under hensyn til, hvad der må anses for sædvanligt for foreninger af den pågældende karakter.

Det vil ikke i almindelighed kunne fritage foreningen for ansvar, at et foreningsorgan handler i strid med sin vedtægtsmæssige kompetence, foreningsledelsen har jo overhovedet kun sjældent nogen be-myndigelse til at udføre skadevoldende handlinger over for tredie-mand. For så vidt angår generalforsamlingens eller lignende repræ-sentative organers beslutninger, vil disse uden undtagelse pådrage fore-ningen ansvar, selv om den konkrete beslutning måtte være ugyldig på grund af forsamlingens inkompetence. Omvendt vil en enkelt fore-ningsleder med begrænset foreningsmyndighed praktisk taget kun pådrage foreningen ansvar, når forholdet falder ind under den af praksis antagne forståelse af DL 3-19-2 (hvad derudi forseses). I almindelighed kan siges, at jo større foreningsmyndighed et fore-ningsorgan har, desto mindre mulighed er der for at påberåbe sig inkompetence som ansvarsfrihedsgrund for foreningen — og omvendt. Se iøvrigt udviklingen hos *Hurwitz*: Kollektive enheder, 298 ff.

Det næste spørgsmål bliver, om foreningens øverste myndigheder kan have sikret foreningen imod et ansvar for, hvad underordnede foreningsorganer foretager sig. Selve det forhold, at det handlende foreningsorgan ved sin handling har overtrådt de vedtægtsmæssige grænser for organets handlefrihed, er ikke tilstrækkeligt til at fritage foreningen for ansvar, jfr. således højesteretsdommen U 1935, 458: en faglig foreningsbestyrelse ekskluderede på egen hånd et medlem, endskønt myndigheden til at ekskludere tilkom generalforsamlingen. Foreningen blev imidlertid pålagt erstatningsansvar for den ulovlige eksklusion. Jævnfør for så vidt angår en dommers ansvar for sin fuldmægtigs besvigelser højesteretsdommen U 1938, 1023, der på-lægger ansvar, selv om fuldmægtigen i nogle tilfælde havde handlet uden formel hjemmel.

Foreningen kan vel lige så lidt som en arbejdsgiver, der søges i medfør af 3-19-2, påberåbe sig, at den handlende har handlet imod de givne instruktioner. I forbindelse hermed må bemærkes, at der ikke

er grund til at tro, at det i den forannævnte højesteretsdom U 1908, 564 fremsatte synspunkt, hvorefter det skulle påhvile den skadelidende at godtgøre, at foreningsorganet har handlet i egenskab af sådant, vil blive opretholdt. Foreningens ansvar er endvidere heller ikke indskrænket til at omfatte de handlinger, som foreningen måtte regne med muligheden af, jfr. for så vidt angår 3-19-2 *Sindballe* i U 1948 B, 260. Derimod kan foreningen ikke hæfte for handlinger, der i forhold til foreningsvirksomheden er af helt abnorm karakter. Området for den foreningsretlige hæftelse vil da i alt væsentligt falde sammen med ansvaret efter 3-19-2, hvorefter dog påny bemærkes, at beslutninger truffet af overordnede kollegiale foreningsorganer, hvilket i praksis vil sige bestyrelsen eller generalforsamlingen, praktisk taget altid bør pådrage foreningen ansvar. Man bør vist i disse tilfælde helt se bort fra indskrænkninger i ansvaret på grund af handlingens karakter i forhold til foreningsvirksomheden.

Den foreliggende nyere domspraksis, der ligesom de forannævnte domme næsten udelukkende omhandler ulovlig boycott o. lign. fra fagforeningers side, giver ikke noget afgørende bidrag til belysning af spørgsmålet om arten af de handlinger, for hvilke foreningen må hæfte, i almindelighed tyder de dog på et meget vidtgående ansvar. Nævnes skal U 1934, 817 (Ø): En fagforeningsbestyrelse vedtog at sende en af den faste voldgiftsret udnævnt opmand en protest imod, at han forblev i hvervet som opmand. Da han ikke reagerede, sendte fagforeningsformanden på egen hånd protestskrivelsen til »Social-Demokraten«, der offentliggjorde den med det resultat, at opmanden mistede sit faste arbejde for mejeriet »Enigheden«, hvis mælk blev boycottet indtil opmanden var fjernet. Sagen blev indbragt for den faste voldgiftsret, der bl. a. udtalte: »Hvad angår boycottingen af Enighedens mælk, er der vel ikke over for bestyrelsesmedlemmernes benægtelse i retten godtgjort, at fagforeningens bestyrelse har iværksat eller ledet denne aktion. Men efter det foreliggende må denne anses etableret af så betydelige, ubestemmelige kredse inden for fagforeningens medlemmer, at fagforeningen som sådan ikke kan fritages for medansvar herfor . . .« Den afskedigede opmand søgte erstatning ved de almindelige domstole, der pålagde foreningen erstatningsansvar (in solidum med formanden). Det bemærkes, at det eneste, som var oplyst om bestyrelsens aktion, var protestskrivelsen til opmanden selv. De øvrige retstridige forhold var dels begået af formanden, som havde ladet skrivelsen offentliggøre

på egen hånd, dels af et ubestemt antal af foreningens medlemmer, der havde fundet anledning heri til at boycotte Enighedens mælk.

Københavns byretsdom i Jur. 1943, 185 pålægger en fagforening ansvar for næstformandens retstridige nægtelse af at overflytte en arbejder til foreningen samt for hans henvendelse på arbejderens arbejdsplads, hvilken henvendelse havde arbejderens afskedigelse til følge. Der gives overhovedet ingen begrundelse for foreningens ansvar, det anses med rette for selvfølgeligt.

Forskellen i retsvirkningerne af reglen i DL 3-19-2 og den foran fremstillede ganske tilsvarende foreningsretlige hæftelsesregel er først og fremmest, at den umiddelbart handlende efter den førstnævnte regel aldrig kan unddrage sig et personligt ansvar i modsætning til den, der handler som foreningsmyndighed, jfr. ovenfor side 71 ff.

Man kan endvidere rejse det spørgsmål, om lempelsesreglen i forsikringsaftalelovens § 25, stk. 1, 2. pktm. kan finde anvendelse, når foreningens ansvar hviler på den forannævnte foreningsretlige ansvarsregel. For så vidt der er tale om en enkelt foreningstillidsmand eller et fåtalligt foreningskollegium f. eks. et forretningsudvalg, der personligt bliver ansvarlig for den skadegørende handling, bør man så vidt jeg kan se, besvare spørgsmålet bekræftende, medens den særlige adgang til nedsættelse af erstatningsansvaret ikke bør kunne anvendes over for foreninger, der bliver pålagt ansvar som følge af bestyrelsens eller generalforsamlingens beslutninger eller for handlinger, som disse organer har godkendt, og den bør heller ikke anvendes på handlinger, for hvilke den handlende ikke selv bliver personlig ansvarlig.

I de forannævnte tilfælde er fremstillingen gået ud fra, at det under en foreliggende sag er godtgjort, hvem der har udvist culpa til skade for trediemanden, enten samtlige foreningsmedlemmer (umiddelbar anvendelse af culpa-reglen), eller foreningens funktionærer og andre ansatte (DL 3-19-2), eller foreningsorganer (særligt foreningsretligt ansvar). For at pålægge foreningen ansvar for trediemands skade, er det imidlertid ikke nødvendigt, at det udtrykkeligt er påvist, hvem der har udvist den forsømmelse, som medfører erstatningspligten. Det er almindeligt anerkendt, at ansvar kan pålægges efter 3-19-2, når det blot er godtgjort, at der er udvist forsømmelighed af nogen, som kan pådrage husbonden ansvar, selv om det ikke er oplyst, hvem der har gjort sig skyldig i forsømmelsen (anonyme

fejl) se *Ussing*: Erstatningsret 93. Ligheden mellem ansvarsreglen efter 3-19-2 og det særlige foreningsretlige ansvar gør det overflødigt i sådanne tilfælde at tage stilling til, om forsømmelsen skyldes en funktionær eller et særligt foreningsorgan, se *Kobbernagel* 60 med dommene i note 14. I disse tilfælde vil dommene blot henføre forsømmelsen til foreningen eller selskabet f. eks. U 1930, 910 (H): »... finder retten, at der ikke fra hotellets side har været truffet tilstrækkelig effektive forholdsregler« I en sådan udtryksmåde kan man naturligvis ikke finde nogen støtte for antagelsen af et culpaansvar for »selskabet som sådant«, der er tale om forsømmelse udvist af personer, som kan pådrage selskabet eller foreningen ansvar, men forsømmelsen er anonym.

Bedømmelsen af sådanne anonyme fejl er klart kommet til udtryk i dommen U 1942, 984 (Ø): »Hertil kommer yderligere, at der under alle omstændigheder også foreligger ansvarsforpligtende fejl og forsømmelser fra personalets side, således at sagsøgte — uanset det ikke har været muligt at få fastslået, hvem af personalet disse fejl kan tilskrives — i hvert fald efter DL 3-19-2 må hæfte for det passerede.«

Som regel vil man jo ikke have nogen interesse i at drage den forsømmelige person til ansvar, når man blot kan holde sig til foreningen eller selskabet.

5. Foreningen som part i retssager.

Det er ovenfor bemærket, at foreningskontraktens karakter medfører, at foreningsledelsen og kun ledelsen kan optræde på foreningens vegne i retssager. Ved simpelt sammensatte foreninger vil man måske i enkelte tilfælde kunne have nogen retlig interesse i at opnå dom over et enkelt medlem, men i så fald har denne dom jo kun formel retskraft over for dette medlem og kan ikke gøres gældende over for foreningsformuen.

Hvordan skal man da bære sig ad med at opnå dom over en forening, og hvilken retskraft får en sådan dom. Vil man sagsøge en forening til betaling af gæld, udtages stævningen imod foreningen N. N. Stævningen skal ifølge Rpl. § 238, jfr. 235 udtages i den retskreds, hvor foreningen har sit hovedforretningskontor, eller når sådant ikke kendes og ikke erfares ved henvendelse til politiet, hvor et af bestyrelsens medlemmer bor. Dette særlige foreningsværneting gælder

ifølge samme bestemmelser for stiftelser, kommuner, korporationer såvel som selskaber og foreninger, være sig politiske eller sociale eller med rent formueretlige formål. *H. Munch-Petersen* II, 21 stiller sig tvivlende overfor, om dette værneting også gælder foreninger med rent selskabelige formål. Det må dog antages, at foreningsværnetinget gælder alle foreninger, når disses eksistens er uomtvistet, thi efter den materielle ret kræves der ikke noget særligt formål for at anerkende foreningskontraktens gyldighed overfor trediemand, og der er sikkert heller ikke tilsigtet nogen sondring i processuel henseende. De i en række særlove, bl. a. firmaloven, fastsatte værneting er opretholdt ved retsplejeloven.

Når der anlægges sag imod en forening ved det i Rpl. § 238 nævnte værneting, kan ansvar, der udspringer af samme retsforhold, under sagen gøres gældende mod bestyrelsens medlemmer personligt uden hensyn til deres værneting, jfr. Rpl. § 250, stk. 2.

Ifølge § 238, stk. 2 kan retssager, der angående foreningsanliggender rejses af foreningen mod de enkelte medlemmer eller opstår imellem disse som sådanne, anlægges ved foreningens værneting.

Det er en forudsætning for anvendelsen af foreningsværnetinget, at henholdsvis foreningens eksistens og den pågældendes medlemsforhold er uomtvistet, jfr. RU 233 i U 1924, 169 samt foran side 19 f.

Enhver stævning skal ifølge Rpl § 337, stk. 1 angive sagens parter betegnede med navn, stilling og bopæl. Dette opfyldes for foreningens vedkommende ved at anføre foreningens navn og hovedkontors adresse. Kun hvis dette ikke kendes, og sagen skal anlægges ved et bestyrelsesmedlems hjemting, må endvidere dennes navn, stilling og bopæl anføres samt en angivelse af hans foreningsmæssige stilling. Såfremt det ikke i disse tilfælde angives, i hvilken egenskab den pågældende indstævnes, bliver sagen afvist, jfr. U. 1906 A 862.

Når foreningens kontoradresse er kendt, er det ikke nødvendigt i stævningen at angive formanden eller et andet bestyrelsesmedlem, således som det ofte er sket i ældre sager. Tidligere domme er i det hele taget noget i tvivl om, hvorledes sagens parter skal angives, og følgelig hvem dom skal overgå. De første domme i dansk retspraksis vedrørende foreningsforhold anser formanden som part i hans egenskab som sådan.

I tilfældet *J. A. Bd. 4,62* (dom 23. 5. 1803) anlagde et medlem af en enkekasse sag til inddrivelse af en pengeydelse. Sagen blev anlagt mod enkekassens direktion. Det hedder i dommen: »Derimod må de

indstævntes erindring imod at dømmes i eget navn som velbegrundet bifaldes, efterdi de alene i egenskab af formænd for den omquæstionerede enkekasse havde forsikret citantinden den omtvistede pension.« Ved dommen blev derfor *NN og MM som selskabets direktører* dømt til at betale de forfaldne beløb. På samme måde HD i Schlegel I, 27. Senere angives parten i stævningen som *foreningen ved formanden NN*, således U 1887, 564; 1891, 154 (1892, 243) og U 1893, 1105, men i den første dom afsiges *dommen* over foreningen som sådan, medens den anden dom afsiges over foreningen ved bestyrelsens formand. Fra omkring år 1900 ligger retspraksis dog fast, således at i såvel stævning som domskonklusion parten er angivet alene ved forenings navn.

Det er jo imidlertid klart, at en sag i visse tilfælde må rettes imod enkelte foreningsorganer. Dette gælder naturligvis, når vedkommende organs medlemmer skal drages til ansvar, men f. eks. også, når man sagsøger en bestyrelse til opfyldelse af en vedtægtsmæssig forpligtelse, der påhviler dette organ, jfr. U 1942, 403 og U 1942, 1155.

Et særligt forhold opstår, hvis sag anlægges efter foreningens opløsning. I så fald må foreningen stævnes ved dens sidste bestyrelse eller formand. Således U 1918, 286: Skønt fagforeningen var erklæret fallit og opløst, fandtes en sag med rette anlagt mod foreningen ved dens senest valgte bestyrelse, thi foreningen kan ikke ved opløsningen have frigjort sig for de forpligtelser, den forinden havde pådraget sig. Ligeledes U 1925, 990 (V): En forening, der var trådt ud af virksomhed uden formelig opløsning, anset lovlig stævnet ved dens senest valgte formand.

Det næste spørgsmål bliver da, hvem der under retssagen kan repræsentere foreningen. Det er klart, at den kompetente foreningsmyndighed må kunne vedtage at lade foreningen repræsentere under sagen af en sagfører, men foreningen må også i et vist omfang kunne møde »personligt«. Begrænsningen i adgangen til at møde med rettergangsfuldmægtig i domssager ifølge Rpl. § 260 gælder kun enkeltpersoner, ikke kollektive enheder¹⁾, og foreningen må derfor kunne møde med ethvert medlem, der enten ifølge sin stilling eller ifølge særlig fuldmagt er bemyndiget til at repræsentere foreningen. Adgangen til at møde må dog være begrænset til foreningens medlemmer og funktionærer, og modparten må kunne forlange behørig dokumentation for rettergangsfuldmægtigens mødeberettigelse.

¹⁾ H. Munch-Petersen I, 122 og Hurwitz: Tvistemaal, 57.

Ifølge Rpl. § 270, stk. 2 skal parterne møde personligt i forligskommissionerne udenfor København. Allerede Ørsted, J A bd. 17, 188 udtaler imidlertid i tilslutning til en række landsover- samt hof- og stadsretsdomme, at denne forpligtelse ikke påhviler en persona moralis, thi alle dennes medlemmer kan jo ikke møde, og en enkelt fuldmægtig kan kun handle efter instruktion. Man må da formentlig stille de samme krav til den mødende i forligskommissionen som til ikke-juridiske rettergangsfuldmægtige for foreningen iøvrigt, nemlig at den mødende er medlem af foreningen og forsynet med behørig bemyndigelse. Det kan heller ikke i disse tilfælde kræves, at den mødende skal være medlem af bestyrelsen.

Det er et indre foreningsspørgsmål, hvem foreningen ønsker at meddele fuldmagt. For hovedreglen se bl. a. J U 1849, 9 — U 1890, 989 og U 1893, 1105. At ikke enhver kan møde for foreningen, fremgår dog allerede af hof- og stadsretsdommen 13. 3. 1820 i J T, bd. 3, I, 169, hvorved et selskab blev idømt mulkt og sagsomkostninger »siden det hverken ved nogen af dets medlemmer eller ved dets kasserer, men ved en person som er anført at være dets bud, hvilket citanten dog benægter, har givet møde ved forligelses-commissionen, og det ikke kan antages, at der, imod vederpartens benægtelse, er bevist lovligt forfald.«

I sager, som rejser sig af forpligtelser, der påhviler foreningen som sådan, vindes der som nævnt dom imod selve foreningen, og såfremt det drejer sig om en pengeforpligtelse, vil domhaveren derfor efter eksekutionsfristens udløb kunne gøre udlæg i foreningsformuen.

Når en handlingsdom er overgået et foreningsorgan eller selve foreningen, må de i Rpl. kap. 46 nævnte foranstaltninger iværksættes, men det er i høj grad tvivlsomt, hvordan disse i de enkelte tilfælde skal tillempe foreningsforholdene. Hvis en person har fået dom for, at han har ret til at blive optaget som medlem, blev der før retsplejelovent ved dommen pålagt foreningen tvangsmulfter, indtil optagelse fandt sted, og disse mulfter blev pålagt foreningen som sådan, ikke bestyrelsen, jfr. U 1907, 413 og U 1913, 207 (1912, 94 (H)). Dette var utvivlsomt også det bedste middel til gennemtvinding af optagelsen. Retsplejelovens regler om udførelse af handlingsdomme synes i hvert tilfælde i foreningsforholdet at være ganske utilstrækkelige.

Ved selve dommen er den med urette udstødte person ganske vist i visse relationer at betragte som medlem. Se den faste voldgiftsrets kendelse U 1940, 767: Efter at eksekutionsfristen for en dom, hvor-

ved en eksklusion af et fagforeningsmedlem var kendt ugyldig, var udløbet, uden at dommen var påanket, kunne den pågældende ikke længere i arbejdsretlig henseende anses for uorganiseret, men de egentlige medlemsrettigheder kan jo kun udøves, efter at foreningen formelt har ophævet eksklusionen respektive godkendt en indmeldelse, og hvordan fremtvinges en sådan handling? Om forsøg på at genindsætte en uretmæssig afsat foreningsformand ved fogdens hjælp se foran side 68.

Hvis ikke andet er bestemt i vedtægterne, kan foreningens bestyrelse efter forholdets natur og fast retspraksis tage beslutning om anlæggelse af retssag, jfr. U 1877, 1132. Foreløbige retsskridt må kunne foretages af formanden, således var ifølge dommen U 1893, 612 tandlægeforeningens formand berettiget til at nedlægge forbud mod en tandteknikers ulovlige skiltning. Justificationssagen bør dog tiltrædes af bestyrelsen.

Om foreningen som tiltalt i straffesager se nedenfor under 6.

6. Foreningens strafferetlige ansvar.

Spørgsmålet om muligheden for og adgangen til at pålægge foreningen straf er indgående behandlet i en nyere dansk fremstilling, nemlig *Stephan Hurwitz*: Bidrag til læren om kollektive enheders pønale ansvar, København 1933, hvortil i det hele må henvises. Nogle hovedtræk af fremstillingen skal dog anføres i det følgende.

Det har altid været den ubetingede hovedregel i dansk ret og praksis, at straf kun kan pålægges fysiske personer, hvem den strafværdige handling kan tilregnes. Som undtagelse herfra nævner *Ørsted*¹⁾ de tilfælde, hvor en befuldmægtiget persons handlinger bevirker strafansvar for mandanten, idet i så fald også en forening uanset sin art må lide under de forbrydelser, som begås af dem, der er bemyndiget til at handle på foreningens vegne, dog at strafansvaret kun kan strække sig til foreningens formue og øvrige rettigheder. Som eksempler nævner *Ørsted* trykkefriehedsordningen af 27. 9. 1799 § 17 samt brandforordningen af 1. 11. 1805 § 15. *Hurwitz*, 60 ff nævner to udtrykkelige undtagelser fra hovedreglen i dansk lovgivning, nemlig dels smørlovgivningen, dels arbejdsoverenskomstretten. Af disse ud-

¹⁾ Arkiv for retsvidenskab, bd. 3, 99—100.

springer den første af samme synspunkter som de af *Ørsted* fremhævede, medens arbejdsrettens bodssystem skyldes særlige til dels ikke-pønale hensyn.

Begge de to undtagelser har i særlig grad interesse for foreningsretten, fordi det er henholdsvis *andelsmejerierne* og *fagforeningerne*, der hyppigst er genstand for de i denne lovgivning nævnte sanktioner.¹⁾

I naturlig fortsættelse af omtalen af smørlovgivningen må nævnes de i dansk lovgivning iøvrigt fastsatte tilfælde af objektiv driftsleder- og ejeransvar, thi så langt synes man at måtte give *Ørsted* ret, at hvor en enkeltperson bliver strafskyldig på grund af sine folks brøde, der kan heller ikke foreningen undgå straf i de samme tilfælde.

Endvidere nævner *Hurwitz*, 90 ff, at en række love vel ikke direkte fastsætter kollektivansvar, men at et sådant dog synes forudsætningsvis at fremgå af de pågældende bestemmelser. Af gældende love nævnes prisaftaleloven og næringsloven. Prisaftaleloven er nu ændret ved ny lov af 18. 5. 1937, således at fremstillingen hos *Hurwitz* ikke længere har umiddelbar gyldighed, og yderligere er hele loven sat ud af kraft, så længe prisloven er gældende. Således som straffebestemmelserne i prisaftalelovens § 15 nu er formulerede, støtter de nærmest *Hurwitz'* antagelse, at foreningen som sådan ikke i almindelighed kan idømmes straf for overtrædelse af de fastsatte bestemmelser. Heller ikke i prisloven gives nogen direkte besked om et eventuelt kollektivansvar. I næringsloven, hvis § 13 diskuteres, finder *Hurwitz* ikke nogen undtagelse fra dansk rets hovedregel. Når andelsforeninger i strid med næringslovens § 10 handler med ikke-medlemmer, er det fast praksis, at formanden og ikke foreningen som sådan idømmes straf, se U 1941, 304 (H) og 1942, 447 (Ø).

Endelig nævner *Hurwitz* en række tilfælde, hvor dansk retspraksis kun med støtte i forholdets natur har pålagt foreninger bøder. Det drejer sig for det første om procesbøder, der ofte er pålagt selskaber. Dernæst toldlovgivningen, hvorefter selskabet som sådant efter fast praksis kan idømmes bøder og konfiskation. Endvidere nævnes tilfældet i U 1906, 161, hvor et aktieselskab blev dømt for *ulovlig bogføring*, samt underinstansens dom i sagen 1919, 638 vedrørende en forfatterretskrænkelse.

¹⁾ Af litteratur henvises iøvrigt til Elmquist: Den kollektive arbejdsoverenskomst som retligt problem, Kbh. 1918, Knud Illum: Den kollektive arbejdsret, Kbh. 1939, §§ 25—26.

Det er allerede nævnt ovenfor, at foreningen som sådan efter fast praksis før retsplejeloven idømtes *tvangsbøder*, og der er da også endnu enkelte steder i lovgivningen hjemmel hertil, nemlig § 15 i pris-aftaleloven af 18. 5. 1937 og § 18 i prislovbek. nr. 155 af 31. 3. 1949.

Hurwitz fremstiller *de lege ferenda* de overtrædelsesgrupper, hvor det kollektive strafansvar vil have særlig betydning. For det første nævnes alment skadelige handlinger, som medfører mindre bøder, således »almindelige« overtrædelser af nærings- og sundhedslovgivningen, bygnings- og brandpolitilov, politivedtægt o. l., samt i forbindelse hermed de allerede i dansk ret anerkendte procesbøder. For det andet vil et kollektivansvar kunne have særlig betydning ved *fiskale* overtrædelser. Dette er som nævnt allerede anerkendt i dansk praksis for så vidt angår told- og afgiftsbøder. Hvis ledelsen afgiver urigtige oplysninger til skattevæsenet om foreningens forhold, vil de ansvarlige enkeltpersoner og ikke foreningen blive ikendt bøder. *Hurwitz* mener ikke, at der er grund til at ændre denne retstilstand. Det samme gælder *stempelbøder*. Om arbejdsstridigheder, deres afgørelse og retlige sanktioner henvises til arbejdsretten.

Ulovlige kollektive aftaler om prisforhold mener *Hurwitz* bør kunne rammes med et strafansvar for de kontraherende selskaber som sådanne, idet et sådant ansvar vil kunne supplere individualforfølgningen, især når formodningen taler for, at stråmænd har været anvendt. Som afgørende for betimeligheden af et kollektivansvar resumerer *Hurwitz* følgende momenter: a) om handlingen tilsigter økonomisk fordel for enheden, b) om erstatningsansvar-præventionen må anses for tilstrækkelig i forhold til enheden, navnlig fordi handlinger ikke krænker enkeltmand, eller fordi der er så meget at vinde ved overtrædelser, at erstatning eller tilbagebetaling af indvunden fordel er en ringe risiko i sammenligning hermed, c) om overtrædelser af den pågældende art erfaringsmæssigt hyppigt foretages til fordel for kollektive enheder, eller der dog gennem disse gives særlig anledning til sådanne overtrædelser, d) om det individuelle strafansvar virker lidet præventivt enten på grund af vanskelighed ved udfindelse af den individuelt skyldige eller på grund af straffens ringe højde.

I krigs- og krisetider med stærke statsindgreb i erhvervslivet bliver der i særlig grad brug for et strafansvar for de kollektive enheder som sådan, d.v.s. et bødeansvar, der pålægges foreningsformuen. Som nævnt foran side 82 har vor tids offentlige reguleringer af næringslivet med de dertil sluttede straffebestemmelser kun i ringe grad be-

virket en udvidelse af foreningers og selskabers ansvar. Det er fortsat hovedreglen, at kun de ansvarlige ledere bliver dømt, men da dette ofte sker, uden at en virkelig subjektiv skyld kan påvises, burde de næringsretlige love affattes på en sådan måde, at der blev mulighed for at pålægge foreningen alene straf i sådanne tilfælde, hvor alene foreningsformuen har nydt godt af den begåede overtrædelse, og hvor foreningsledelsens handlemåde ikke er af særlig grov karakter.

En videre udvikling af prisaftaleloven (truster og karteller) vil ikke kunne opnå tilstrækkelig effektivitet, medmindre loven giver adgang til at pålægge de kollektive enheder et bødeansvar.

Formlen »selskabet ved dets direktør« er uheldig, og den af tolddepartementet for de derhen hørende sager praktiserede opfattelse, hvorefter direktøren efter denne formel skulle hæfte solidarisk med selskabet for bødens betaling, bør i hvert tilfælde ikke tillægges nogen almindelig betydning. For så vidt en foreningsleder dømmes i sin egenskab af leder, må han ligesom ved civilretlige sager være personlig uansvarlig. Ønsker man at statuere et individualansvar, må dette give sig udtryk i en særlig sag. Når straffesag rejses mod et selskab, bør anklageskriftet derfor udfærdiges imod selskabet som sådant, hvilket ikke er tilfældet i den nuværende praksis, jfr. *Hurwitz* 263.

Hvad angår de retlige sanktioner, bliver det jo først og fremmest bøde og konfiskation, som kommer på tale. Man kunne endvidere tænke sig fortabelsen af visse rettigheder, således er der naturligvis intet i vejen for, at en forening i medfør af straffelovens § 79 el. lign. bestemmelser i særlovgivningen fradømmes retten til at udøve en bestemt næring. Der er derimod ikke i dansk ret nogen hjemmel til at opløse en forening eller et selskab som pønalt sanktion overfor begåede lovovertrædelser, se ovenfor side 47 f.

Hovedreglen er altså stadig, at strafferetligt ansvar i modsætning til det civilretlige, selv hvor de kompetente foreningsorganer har vedtaget udførelsen af den ulovlige handling, ikke kan rettes imod foreningen som sådan, men kun imod de i sædvanlig forstand strafskyldige enkeltpersoner.

7. Æreret. Navn og kendetegn.

A. Det er et ofte i retspraksis forekommende spørgsmål, om en forening har nogen ære- eller agtelsesret, der på strafbar måde kan krænkes, især ved en persons mod foreningen rettede verbalinjurier. Det er klart, at de enkelte medlemmer med rette kan anse deres personlige ære for krænket ved udtalelser rettet imod foreningen, og det volder heller ikke nogen tvivl, at sådanne krænkede medlemmer selvstændigt kan påtale fornærmelser under en privat straffesag i medfør af straffelovens § 275, jfr. 267—68. Det eneste spørgsmål, der i denne forbindelse rejser sig, er, om foreningsmyndighederne på de krænkede medlemmers vegne kan anlægge sådan sag. *Goos*: Den danske Strafferechts specielle Del I, 212, besvarer spørgsmålet bekræftende under henvisning til dansk rets regler om subjektiv, aktiv kumulation samt til det bånd, som knytter personerne sammen i den kollektive enhed. Han opstiller derfor den sætning, at æresfornærmelser, der er fremsat imod en kollektiv enhed, falder ind under straffelovens injuriebestemmelser, når fysiske personers ære er krænket ved de fremsatte udtalelser, og at påtale kan finde sted af de angrebne medlemmer personligt eller ved den kollektive enheds styrelse eller repræsentant, for så vidt alle eller dog et flertal af medlemmer er de samme, som da udtalelsen blev fremsat, og dette gælder, uanset om den kollektive enhed er af privat eller offentligretlig karakter.

Denne sætning er godkendt af retspraksis, se *Krabbe*: Borgerlig straffelov 3. udg. 1941, 563.

Det skal i denne forbindelse bemærkes, at ældre dansk retspraksis strengt fastholdt, at det var en betingelse for foreningsledelsens påtaleret, at de fornærmende udtalelser var rettet imod foreningen som sådan eller dens medlemmer i disses relation til foreningen. Således U 1894, 503: Formanden for dansk apotekerforening kunne ikke påtale fornærmelser imod danske apotekere, da fornærmelserne ikke var fremsat imod foreningen, og ganske tilsvarende U 1902, 548 vedrørende bestyrelsen for skorstensfejernes fagforening, der ikke kunne påtale fornærmelser mod skorstensfejersvendene. I nyere praksis er dog repræsentationsreglen udvidet ud over disse rammer, således U 1935, 1124 (Ø): En automobilforhandler kendtes efter påstand af Danmarks apotekerforening uberettiget til i sine annoncer at anvende

ordet »apotekerpriser«, da sådan anvendelse ansås retstridig overfor apotekerstanden.

Medens der således er tillagt foreningsmyndighederne en vid påtaleret med hensyn til fornærmelser imod de repræsenterede enkeltpersoner, har man ofte benægtet nogen æreret for foreningen som sådan, d. v. s. at foreningen strafbart kan fornærmes, uden at enkelte medlemmer er strafbart krænkede. Det er da også klart, at en æreret i egentlig forstand er begrebsmæssigt udelukket, idet den kollektive enhed jo overhovedet ikke besidder nogen, hverken virkelig eller fiktiv personlighed, se *Ørsted* J. A. XVIII, 1809, 202 ff. Bornemann, Saml. Skr. IV, 7 ff anerkender for så vidt angår de af nærværende fremstilling omhandlede sammenslutninger, at sådanne kan have en i sagens natur grundet udvortes værdighed, der i større eller mindre grad er analog med den det menneskelige individ tilkommende ære. *Goos*, anf. v. 213, ff vil ikke gå så langt, men opstiller begrebet *samfundsære*, d. v. s. »en offentligretlig ære, som ikke grunder sig på følelse for individuel menneskeværdighed eller dom om individuelle, menneskelige handlinger, men på følelse for samfundsværdighed eller dom om handlinger, foretagne i et samfunds navn eller på dets vegne«.

Goos hævder, at samfundsmedlemmerne kan være angrebne i deres samfundsære i tilfælde, hvor de utvivlsomt ikke er angrebne i deres individuelle, personlige ære. At nu denne samfundsære ikke er noget ukendt begreb for dansk strafferet, det viser straffelovens bestemmelser om beskyttelse imod fornærmelser mod en fremmed nation, religionssamfund m. fl. Under hensyn hertil mener *Goos*, at straffelovens bestemmelser om ærekrænkelser kan anvendes, når en fornærmelse vel ikke angriber enkeltpersoners ære, men medlemmernes til en offentlig-retlig enhed knyttet samfundsære. I dette tilfælde medtager *Goos* altså ikke privatretlige sammenslutninger og foreninger.

Det hævdes imidlertid bl. a. af *Krabbe*, anf. v. 563 med henvisning til nogle senere domme, at danske domstole har anerkendt private selskabers æreret. Spørgsmålet kræver dog nogen undersøgelse, dels efter forholdets natur, dels med hensyn til de til støtte for nævnte antagelse anførte domme.

Den her omhandlede fornærmelse må nu for det første ikke være rettet imod enkelte personer på en sådan måde, at den strafbart krænker disses ære, thi i så fald foreligger der ikke nogen krænkelse af den kollektive enheds »ære«, men af enkeltpersoners, og denne fornærmelse vil da eventuelt kunne påtales af de kompetente foreningsmyn-

digheder. Af denne grund går *Goos*' opfattelse formentlig end ikke ved offentligretlige enheder meget ud over den egentlige individual-fornærmelse, idet denne efter *Goos* blot udføres ved at nedsætte de enkelte personer i offentlighedens øjne på grund af disse personers forhold til den kollektive enhed. Det er en sammenblanding af spørgsmålet om foreningens æreret med spørgsmålet om repræsentations-reglens omfang, der gør det så svært at finde noget løsningsbidrag til det første spørgsmål i dansk retspraksis.

Mange af de domme, som *Goos* med rette anfører til støtte for repræsentationsreglen, og som *Krabbe* ligeledes med rette undlader at anføre til støtte for de kollektive enheders æreret, vil *efter deres formulering* meget vel kunne anføres for denne sidste opfattelse. Således U 1885, 323: »Hans formening om, at de indstævnte skulle være inkompetente sagsøgere, idet et firma eller dets repræsentanter ikke skulle kunne være gjenstand for æresfornærmelser, må anses for ubeføjet«, og U 1892, 1030 »når indstævnte har benægtet, at disse citanter (Københavns slagterlaugs svinehold) kunne siges at have nogen æreret kan der ikke gives ham medhold heri« I begge disse tilfælde drejede det sig imidlertid om fornærmelser, der på strafbar måde krænkede de enkelte partcipanter i de pågældende kollektive enheder, men som påtaltes af foreningsmyndighederne.

Man vil se, at der ikke er nogen reel forskel imellem disse domme og den første af *Krabbe* for foreningers æreret anførte, nemlig dommen U 1899, 988: »For så vidt indstævnte gør gældende, at aktieselskabet eller dets bestyrelse ikke er i besiddelse af nogen æreret men at en sådan i hvert fald kun haves af de enkelte medlemmer af bestyrelsen, for hvis vedkommende bestyrelsens formand imidlertid ikke har haft mandat til at optræde, kan der ikke gives ham medhold heri« Den sidstnævnte dom gentager den i de første anvendte sætning om kollektive enheders æreret, men går ikke ud over, hvad der talrige gange er udsagt i domme, og som dernæst i tydelig relation hertil fastslår foreningsmyndighedernes repræsentationsret. Så vidt det fremgår af domsreferatet, må fornærmelserne også i dette tilfælde siges at krænke de enkelte medlemmer, i hvert fald bestyrelsen. Med denne dom er dansk retspraksis altså ikke kommet ud over den af *Goos* fremsatte opfattelse.

Ud over nævnte dom anfører *Krabbe* yderligere to domme til støtte for sin opfattelse. I tilfældet U 1923, 566 (H) havde en person i en artikel i ironisk form rettet en skarp og delvis urigtig kritik af et for-

sikringsselskabs regnskab, hvorefter selskabet som sådant anlægger sag. Det hedder i højesterets præmisser: »findes den mod appellantens fremsatte sigtelse for at ville have tilsløret, at sø- og transportforsikringen havde givet underskud, at have været ubeføjet«. Den påklagede artikel sigtede altså ligefrem bestyrelsen for et bedragerisk forhold, og dommen er derfor på ingen måde nogen anerkendelse af, at danske domstole anerkender æreskrænkelser mod foreninger, i tilfælde hvor enkeltpersoner ikke er strafbart krænkede, da dette sidste jo netop i udpræget grad var tilfældet i den pådømte sag. Dommen giver derfor kun udtryk for repræsentationsreglen, som den ovenfor er fremstillet.

Endelig anføres tilfældet U 1934, 124 (H), der var en udløber af de store injuriersager omkring B. & W. Sagen rejstes såvel af firmaet som af dets eneindehaver, og også her var beskyldningerne ærekrænkende for enkeltpersoner. Det særlige forhold mellem enkeltpersonen (ejereren) og den »juridiske person« (hans enkeltmandsvirksomhed) gør endvidere tilfældet uanvendeligt som præjudikat, men hvilken mening, der har været med at anerkende firmaet som sådant som sagsøger ved siden af indehaveren, ses ikke. Det kan dog næppe tænkes, at højesteret har villet tillægge et enkeltmandsfirma som sådant en personlig æreret.

Da dansk retspraksis ikke har taget stilling til spørgsmålet, må dette undersøges efter sagens natur.

Det vil da være naturligt først at klargøre sig, hvad der i det foreliggende tilfælde er strafbeskyttelsens genstand. At det ikke er den kollektive enheds ære, turde være givet, da en sådan naturligvis ikke eksisterer. Om dette negative resultat har der da heller ikke været nogen tvivl i litteraturen¹⁾, og det gælder alle de foreliggende opfattelser af »den juridiske persons« karakter. Den af *Thyrén*: Ärekränkingsbrottet, 1919, 36 anførte *objektive* ære tager da også ganske åbenbart sigte på den særlige beskyttelse af offentligretlige institutioners handlinger, som straffelovgivningen i visse tilfælde af statsretlige grunde har fundet fornøden, men fører på ingen måde ud over den af *Goos* fremsatte argumentation. Der kan heller ikke være tale om at opstille foreningens virksomhed eller enkeltbeslutninger som genstand for beskyttelsen, da angreb herpå nødvendigvis må ramme de for den angrebne virksomhed eller beslutning ansvarlige ledere eller de personer, der har iværksat den angrebne handling. Selv ringe-

¹⁾ Goos anf. st., Forsman: De enskilda brotten, Helsingfors 1917, 145.

agtsytringer eller sigtelser imod foreningens formål vil jo ramme enkelte eller alle medlemmer og vil af denne grund kunne straffes. I virkeligheden synes alle fornærmelser imod privatretlige foreninger at opløse sig i krænkelse af enkeltpersoners æreret.

Det næste spørgsmål bliver da, om der er nogen særlig trang til beskyttelse af en forenings omdømme.

En gennemgang af de foreliggende retstilfælde viser, at navnlig to grupper af æresfornærmelser medfører krænkelse, som fører udover den rent individualretlige sfære, hvorfor en særlig retsbeskyttelse herimod kunne være nødvendig. Den første er almindeligt holdte nedsettende bemærkninger eller sigtelser mod en forenings medlemmer, f. eks. »alle tandlæger er nogle slyngler«, eller »sagførere er en samling svindlere« o. l. Denne gruppe hører delvis til udenfor foreningsretten, og det skal i så henseende bemærkes, at en dom U 1910, 1018 ikke antog, at en stærkt averterende tandlæge kunne anses fornærmet ved en udtalelse om »de berygtede tandlæger med de lange annoncer i bladene«. I det hele taget vil sådanne almindeligt holdte udtalelser vanskeligt kunne påtales. Imidlertid har retspraksis med den ovenfor nævnte udvidelse af repræsentationsreglen (U 1935, 1124 vedrørende Danmarks apotekerforening) i høj grad imødekommet den praktiske trang, der har været til stede, idet en foreningsledelse, som må antages at repræsentere hele den angrebne stand eller befolkningsgruppe, anses berettiget til at påtale sådanne fornærmelser.

Dette ses tillige af U 1938, 419 (Ø), der efter en af det offentlige på foranledning af et medlem af mosaisk trossamfunds repræsentantskab rejst sag dømte en række personer for overtrædelse af straffelovens § 267 og 268 ved at have fremsat ærerørige angreb på jøderne i almindelighed.

Den anden gruppe af særlig foreningsretlig interesse er urigtige sigtelser og andre urigtige udtalelser, der medfører kredittab eller en ringere bedømmelse af foreningens økonomiske ydeevne. En stor del af disse krænkelse vil tillige være retstridige overfor enkeltpersoner, men det skal ikke benægtes, at der kan fremkomme strafværdige udtalelser, som ikke vil kunne påtales af enkeltpersoner, og heller ikke ved hjælp af den udvidede repræsentationsregel af foreningsmyndighederne. Dette synspunkt har medført, at flere fremmede straffelove indeholder positive bestemmelser herom,¹⁾ eller at dog retspraksis an-

¹⁾ Således tysk straffelov § 187, se Litz-Schmidt: Strafrecht, Berlin & Leipzig 1927, 508.

vender de sædvanlige individualretlige bestemmelser på dette forhold.¹⁾ Om de eventuelle tilfælde i dansk ret, hvor enkeltpersoners ære ikke i disse tilfælde er krænket, er tilstrækkelige til at begrunde en særlig regel i dansk straffelovgivning, er vel tvivlsomt.

Jeg mener da i det hele at kunne sammenfatte dansk retspraksis således:

Æreskrænkelser, der er fremsat imod en privat forening, omfattes af straffelovens § 267—68, når fornærmelsen er retstridig i forhold til enkelte medlemmer og kan i så fald påtales enten af ethvert af de krænkede medlemmer eller af den kompetente foreningsmyndighed, dog at den udvidede repræsentationsregel medfører, at foreningsmyndigheden kan påtale visse mod medlemmerne eller den befolkningsgruppe, som de repræsenterer, almindeligt holdte sigtelser eller ringeagtstytringer, som domstolene på grund af deres generelle formulering ikke anerkender som tilstrækkelig årsag til enkeltpersoners søgsmål. Der er derimod ikke i forholdets natur eller dansk retspraksis nogen hjemmel til at tale om foreningers »æreret«, hvad enten denne kaldes objektiv eller positiv, eftersom man måske nok kan tænke sig til en fiktiv »juridisk« personlighed, og måske også nok til et fiktivt viljeliv, hvorimod godkendelsen af et fiktivt følelsesliv ganske åbenbart strider imod sund fornuft.

B. I tilslutning til spørgsmålet om foreningers æreret bemærkes, at den i straffelovens § 263 nr. 3 og 4 (straffeloven 1866, § 220) givne beskyttelse imod, at der uberettiget gives offentlig meddelelse om private, hjemlige forhold eller andre privatlivet tilhørende forhold, som med rimelig grund kan forlanges unddraget offentligheden, (ifølge fast retspraksis) også tilkommer foreninger, se de af *Krabbe* 549-50 anf. domme. Hvis der således på en generalforsamling gives pålæg om ikke at referere forhandlinger, vil det være en overtrædelse af straffelovens § 263, hvis nogen offentliggør et referat, jfr. U 1891, 931.

C. Som ovenfor omtalt, vil enhver her i landet hjemmehørende forening, der ikke kan optages i andre af statens registre, kunne optages i et særligt foreningsregister, jfr. lov nr. 100 af 31. 3. 1926 og bkg. nr. 115 af 14. 4. 1926. Ved optagelse i foreningsregistret opnås eneret til benyttelse af foreningens navn, særlige kendetegn og betegnelser, hvorunder foreningen drives, eller dens afdelinger kendes. Krænkelse

¹⁾ Skeie: Den norske strafferet 2, Oslo 1938, 219 f og P. Kjerschow: Alm. borgerlig straffelov, Oslo 1936, 614.

af denne eneret straffes med bøder under en offentlig politisag, der rejses på den forurettede forenings begæring. Under sagen kan der tillige nedlægges påstand om erstatning.

Samtlige i registret indførte navne, betegnelser og kendetegn skal tydeligt adskille sig fra hverandre. En forening slettes af registret, når der, uden at fornyet anmeldelse har fundet sted, er forløbet 10 år fra anmeldelsen. Fra retspraksis henvises især til U 1925, 485 (Ø); 1927, 384 (Ø); 1928, 220 (SH); 1929, 624 (Ø); 1935, 1123 (Ø); 1939, 875 (V); 1948, 522 (Ø) og 1066 (H); 1949, 678 (Ø).

Endvidere gælder nu lov nr. 102 af 7. 4. 1936 om fællesmærker, hvorefter her i landet hjemmehørende foreninger, der har til formål at varetage erhvervsmæssige fællesinteresser for deres medlemmer, selv om de ikke udøver nogen næring, skal kunne opnå eneret for deres medlemmer til benyttelse af fællesmærker, der i den almindelige omsætning skal tjene til at adskille medlemmernes varer fra andres varer eller til kontrol.

For sådanne mærker gælder med enkelte ændringer, se især lovens § 5, de for varemærker gældende regler. Se en nærmere behandling af spørgsmålet om fællesmærker *Hardy Andreassen*: Varemærkeretten 1948, 334 ff.

Kapitel 7.

DOMSTOLENES KOMPETENCE I FORENINGSFORHOLD

1. *Indledning.*

Det karakteristiske for alle foreningsformer er det forhold, at en kreds personer slutter sig sammen for at fremme bestemte formål, og at de regulerer deres indbyrdes forhold ved hjælp af særlige vedtægter. Foreningen er principielt et selvstyrende samfund, hvis forhold statsmagten ikke blander sig i, når landets love blot overholdes. Med foreningernes stigende sociale, arbejdsretlige, økonomiske og offentligretlige betydning må der nødvendigvis gøres betydelige indgreb i deres selvstyre. Det er ikke længere en frivillig sag, om man vil være medlem af en fag- eller brancheforening, og uoverensstemmelser mellem foreningsledelsen og et medlem kan ofte kun med store økonomiske tab og ulemper for den sidstnævnte løses på den tilsyneladende naturlige måde, at han træder ud af foreningen.

Denne udvikling har ført til, at domstolene i stigende grad har grebet ind i foreningens selvstyre. Vi har tidligere i denne fremstilling gjort rede for, hvorledes en person kan have et retskrav på optagelse eller forbliven i en forening, og hvorledes et foreningsmedlem i et vist omfang kan kræve, at hans retsstilling inden for foreningen ikke forringes. Vi skal nu forsøge en samlet fremstilling af de synspunkter, der er afgørende for domstolenes kompetence i foreningsforhold.

Selv denne begrænsede fremstilling, der principielt ikke omfatter foreninger, som driver en erhvervsvirksomhed, omfatter jo foreninger af meget forskellig karakter. Dertil kommer, at de tvistigheder, som kan opstå mellem foreningen og det enkelte medlem, kan være af meget forskellig karakter. Det vil derfor være nødvendigt i den nedenstående fremstilling at skelne mellem de forskellige former for foreningsvirksomhed.

Karsten Meyer, forh. v. det 14. nord. juristmøde 1933 f har i så henseende anført sondringen mellem foreningens selvstyre og foreningens selvdømme. Det første begreb defineres nærmere som »en forenings virksomhed som sådan, derunder dens privatliv,« medens det andet

omfatter »tvistigheder angående det enkelte medlems særrettigheder eller om udøvelsen af den såkaldte foreningsmagt, d. v. s. foreningens håndhævelse af sit forhold til det enkelte medlem, være sig ved bøder eller suspension eller eksklusion«.

Troels G. Jørgensen anf. v. 141 f vil helt forkaste den nævnte son-
dring, idet han især mener, at begrebet selvdømme er brugt videre,
end der er grund til. Efter denne forfatter skal der ved selvdømme i
kontraktforhold forstås dette, at den ene kontrahent har betinget sig
nærmere at udforme ved sin eensidige bestemmelse indholdet af en
kontrakt, og da der jo ikke foreligger en sådan eensidig bestemmelse
af retsforholdet, tjener den opstillede sontring efter forfatterens me-
ning ikke til klarhed. Forfatteren vil for hele spørgsmålet anvende be-
grebet voldgift.

I sin afhandling »Frivillig Voldgift« (1937, 57 ff) slutter *Bernt Hjejle* sig i nævnte henseende til *Troels G. Jørgensen*, idet han ikke
anvender sontringen ved sin fremstilling af foreningsvoldgiften.
Dette standpunkt forlader forfatteren imidlertid uden nogen nærmere
begrundelse i sin specielle fremstilling af foreningsvoldgiften (1941,
94), hvor han ganske udskiller spørgsmålet om domstolskompetencen i
selvstyreforhold fra behandlingen af den egentlige foreningsvoldgift,
(selvdømmeaftalen). Noget forsøg på at foretage en afgrænsning af
de to begreber foretager forfatteren dog ikke. »Disse to områder, selv-
styre og selvdømmet, løber imidlertid — selv om det begrebsmæssigt
ikke volder vanskelighed at holde dem ude fra hinanden — på en
ejendommelig måde over i hinanden«. Som eksempel herpå anføres,
at det er et klart udtryk for selvstyre, når en forening vedtager, at
katolikker ikke kan være medlemmer og derefter ekskluderer et med-
lem, der går over til katolicismen, medens det er et udtryk for for-
eningens selvdømme, når generalforsamlingen efter en i formen lovlig
beslutning ekskluderer et medlem, fordi han efter foreningens mening
i strid med vedtægterne har handlet ukollegialt.

Spørgsmålet om nødvendigheden af en sontring imellem forenin-
gens selvdømme og dens selvstyre afhænger selvfølgelig af det ind-
hold, man giver begreberne, og det er jo herom, man ikke hidtil har
kunnet opnå enighed. Jeg har imidlertid i en tidligere fremstil-
ling (Forhandlingerne på det 18. nordiske juristmøde 131 ff) søgt
at bestemme disse to begreber på en måde, der efter min mening både
giver dem et retssystematisk tilfredsstillende indhold og tjener til at
klarlægge to forskelligartede hovedproblemer i dansk retspraksis.

Således som begrebet selvdømme hidtil er blevet defineret, omfatter det jo praktisk taget hele foreningsvirksomheden, og der bliver kun meget lidt tilbage til selvstyret. Efter min mening er det kun berettiget at tale om selvdømme, når man derved vil betegne en virksomhed af lignende art som statsdomstolenes, altså en anvendelse af retsnormer. Voldgiftsaftalen går jo langt ud over en sådan afgrænset virksomhed, idet den underkaster parterne en trediemands skønsmæssige afgørelse af et mellem dem foreliggende uvist forhold (Hjejle 1937, 19). Foreningsvoldgift vil derfor såvel kunne omfatte afgørelsen af tvistigheder, der efter vedtægterne skal træffes efter særligt fastsatte normer som afgørelser, der kan træffes efter et mere eller mindre frit skøn. Der er imidlertid efter min mening intet vundet ved at behandle begge disse former for foreningsvoldgift under eet.

I en systematisk fremstilling af foreningsretten må man nødvendigvis ved behandlingen af selvdømme og selvstyre lægge foreningsvedtægternes bestemmelser til grund for sontringen, uanset domstolene i en række tilfælde, for hvilke der vil blive gjort rede, bryder ind i vedtægternes bestemmelser og fastsætter præceptive retsgrundsætninger på områder, som vedtægterne henlægger til ledelsens eller generalforsamlingens frie skøn.

Opfatter man foreningens *selvdømme* som den virksomhed, hvorved de kompetente foreningsorganer træffer afgørelser efter nogle i vedtægterne eller eventuelt i den almindelige lovgivning fastsatte retsnormer, bliver de vigtige eksempler herpå alle tvistigheder om medlemmernes økonomiske krav på foreningen f. eks. erstatning fra en forsikringsforening, understøttelse fra en understøttelsesforening o. s. v. og i det hele alle tvistigheder om medlemmernes rettigheder og pligter, hvor disse er fastsat i vedtægterne. Endvidere afgørelsen om optagelse og forbliven i foreningen, når der i vedtægterne er fastsat bestemte betingelser herfor, og disse ikke kan fraviges af foreningsledelsen. At der i en retsnorm kan være indeholdt et betydeligt skønsmoment, ligesom retsnormen kan have karakteren af en såkaldt retlig standard, er velkendt fra den almindelige lovgivning. Betydningen af sådanne skønsmæssige momenter i vedtægtsreglerne vil blive diskuteret nedenfor.

Foreningens *selvstyre* vil derefter negativt kunne bestemmes som den del af foreningsvirksomheden, der ikke går ud på anvendelse af retsnormer f. eks. erhvervelse af rettigheder og påtagelse af forpligtelser inden for de rammer, som vedtægterne angiver, eller ændring

af vedtægterne, hvor dette ikke strider imod enkelte medlemmers retskrav. Afgørende for sontringen mellem selvdømme og selvstyre bliver altså, om foreningsvirksomheden går ud på at anvende bestemte retsnormer, eller beslutningen i overensstemmelse med vedtægterne træffes efter et frit skøn.

Det må indledningsvis fremhæves, at den omfattende retspraksis er vanskeligt tilgængelig for systematiske undersøgelser, da den ofte er af meget konkret karakter og således ikke egner sig til fastlæggelse af almindelige principper. Man har hidtil indskrænket sig til at inddele domstiltældene efter den retlige interesse, som sagsøgeren har i spørgsmålets afgørelse, men en sådan inddeling vil aldrig nå til klare skelnemærker, eftersom dommene lægger skiftende vægt på den retlige interesse. I almindelighed kan det siges, at jo større et medlems retlige interesse i spørgsmålets pådømmelse er, desto strengere krav stiller domstolene til foreningens anvendelse af formelle og materielle vedtægtsbestemmelser, ligesom man omvendt ikke må vente synderlig lyst fra domstolens side til at gribe ind over for foreningsafgørelser, som kun i ringe grad har indflydelse på medlemmernes stilling uden for foreningsforholdet. Efter udskillelsen af de ret faste tilfældegrupper, hvor domstolene statuerer, at bestemte personkredse principielt har et retskrav på optagelse i visse foreninger, vil der dog stadig være tilfælde tilbage, hvor en afvejelse af den retlige interesses styrkegrad med karakteren af foreningens handlemåde vil være nødvendig.

2. Foreningens selvdømme (anvendelsen af retsnormer).

Efter fast praksis er domstolene — i tilfælde, hvor vedtægterne ikke indeholder nogen udelukkelsesklausul — altid kompetente til at pådømme foreningens anvendelse af retsnormer (selvdømmet), hvad enten disse normer er af formel eller materiel karakter, og der kræves ikke nogen kvalificeret retlig interesse hos sagsøgeren for at antage denne kompetence.

Denne hovedregel kan der kun være tale om at fravige, når vedtægterne udtrykkeligt bestemmer, at vedkommende tvistighed endeligt skal afgøres af foreningsmyndighederne, eventuelt en særlig voldgiftsret, men domstolene anerkender ikke i alle tilfælde gyldigheden af en sådan udelukkelsesklausul, se nedenfor side 184 ff.

A. Det har nu først og fremmest altid været anerkendt i praksis, at domstolene var kompetente til at påkende alle spørgsmål om, hvorvidt en foreningshandling er *formelt* gyldig, d. v. s. blevet til på den måde, der enten er foreskrevet i vedtægterne eller følger af almindelige retsgrundsætninger. I denne forbindelse kan nævnes, at domstolene naturligvis må kunne påkende spørgsmål om, hvorvidt en foreningshandling lider af sådanne mangler, at den efter de almindelige for retshandler gældende regler må være ugyldig f. eks. på grund af svig, urigtige eller bristende forudsætninger, tvang e. l. Det er da også kun meget sjældent, at domstolenes kompetence overhovedet er blevet benægtet, og domstolene har ikke følt sig foranlediget til *ex officio* at afvise kompetencen, men har i et meget stort antal tilfælde pådømt formelle tvistigheder. Herom må i det hele henvises til fremstillingen af de enkelte foreningsorganer og deres virksomhed, se især side 55 ff.

Medens dette standpunkt fremgår klart af de foreliggende doms-afgørelser, er det meget tvivlsomt, om man skal stille kvalitative krav til den interesse, som sagsøgeren måtte have i at opnå dom. Det må nu først og fremmest fremhæves, at der intet er i vejen for, at domstolene kan pådømme spørgsmål om den *formelle* gyldighed af beslutninger, som er truffet af religiøse, selskabelige eller sportslige foreninger, og hvis *materielle* berettigelse domstolene, p. g. af forholdets beskaffenhed som hørende under foreningsorganernes skønsmæssige afgørelse, ikke vil kunne påkende.

Dette fremgår klart af østre landsretsdom i U 1934, 1008: Adventistmenigheden havde ekskluderet to medlemmer, M, som rejste sag mod foreningen til genoptagelse. M påstod, dels at eksklusionen ikke var foretaget i overensstemmelse med den fastsatte fremgangsmåde, dels at eksklusionen var materielt uberettiget. Det første spørgsmål optog retten til prøvelse og nåede til det resultat, at de i menigheden hævdvundne regler om fremgangsmåden i slige tilfælde ikke var tilsidesat. Det andet spørgsmål afviste retten imidlertid under henvisning til, at det var et rent indre, kirkeligt anliggende. Selv om sagsøgeren ikke havde den fornødne retlige interesse i at opnå dom for, hvorvidt beslutningen var materielt berettiget, var der altså intet til hinder for, at der kunne gives dom for, hvorvidt den foreskrevne fremgangsmåde ved eksklusionens beslutning var tilsidesat.

Tilsvarende afgørelse blev truffet af højesteret i sagen U 1887, 564 vedrørende de danske forsvarsbrødre, der blev tilpligtet at genoptage

et ekskluderet medlem bl. a. under hensyn til, at den i vedtægterne foreskrevne fremgangsmåde ikke var iagttaget.

I denne forbindelse kan endvidere henvises til højesteretsdommen U 1919, 578, der afgjorde en uenighed om, hvorvidt der på danske studenters rokklubs generalforsamling havde været det efter klubbens love udkrævede flertal. Også denne dom viser klart, at der ikke kræves nogen særlig retlig interesse for at få spørgsmålet om overholdelsen af vedtægternes formelle regler pådømt ved domstolene.

En beslutning er ugyldig, hvis de i vedtægterne indeholdte bestemmelser om den formelle fremgangsmåde ikke er fulgte, men selv om vedtægterne ikke indeholder sådanne regler, må domstolene kunne tilsidesætte beslutningen, hvis den fulgte fremgangsmåde anses for at være i strid med almindelige grundsætninger. Dette er i hvert fald klart fastslået for så vidt angår beslutninger, hvori medlemmerne har en kvalificeret retlig interesse f. eks. eksklusion af fagforeninger eller brancheforeninger. Således U 1934, 760 (H), hvor en eksklusion blev kendt ugyldig, fordi den ekskluderede ikke havde fået lejlighed til at møde på den generalforsamling, der ekskluderede ham. Landsretsdommen (der for øvrigt af særlige grunde ville se bort fra de formelle mangler) erklærede, at en sådan fremgangsmåde var stridende mod de efter sagens natur for et sådant forhold gældende almindelige regler.

Manglende adgang til forsvar var også årsagen til et par domme, der gik den danske dyrlægeforening svært imod. Foreningens love hjemlede hovedbestyrelsen ret til at ekskludere medlemmer, der havde udvist national uværdig optræden under besættelsen. Til behandling af sagerne blev der nedsat et særligt udvalg, der bl. a. ekskluderede en dyrlæge uden at give denne lejlighed til at fremføre sine synspunkter for udvalget. Han havde end ikke været klar over, at der forelå sigtelser imod ham efter de pågældende vedtægtsbestemmelser. Eksklusionen blev erklæret ugyldig, og foreningen blev tilpligtet at give dyrlægen adgang til direkte forsvar over for det pågældende udvalg ved dettes fornyede behandling af sagen, U 1947, 381 (Ø). Da sagen herefter påny blev behandlet for udvalget, mødte dyrlægen op med sin sagfører, men denne blev nægtet adgang, og dyrlægen forlod derefter mødet og anlagde påny sag. Ved højesterets dom i sagen U 1949, 124 blev også den nye eksklusion erklæret ugyldig, da dyrlægen burde have haft adgang til at møde med sin sagfører. Landsretten havde i medfør af retsplejelovens § 324 idømt foreningens for-

mand en bøde, fordi han uden grund havde sat dyrlægen i den nødvendighed på at anlægge sag, men højesteret strøg dog bøden.

I de forannævnte domme vedrørende formelle mangler ved beslutninger truffet af kirkesamfund, sportsklubber eller soldaterforeninger har spørgsmålet om medlemmernes retlige interesse i de omhandlede beslutningers indhold ikke været fremme af den gode grund, at den retlige interesse i alle tilfældene har været meget lille, hvis den da overhovedet kunne påvises. Det er reglernes formelle karakter, som overhovedet gør dem egnede til at blive lagt til grund for en domstolsafgørelse.

Af denne grund må det synes påfaldende, at en enkelt nyere dom, nemlig østre landsretsdom i U 1939, 213 synes at gå ud fra, at medlemmer, der vil have en foreningsbeslutning kendt ugyldig på grund af formelle mangler, må have en særlig kvalificeret retlig interesse i foreningsafgørelsens udfald.

Det drejede sig om de samvirkende danske forældreforeninger, som havde ekskluderet en lokalforening, der påstod eksklusionen kendt ugyldig på grund af formelle mangler. Foreningen påstod sig frifundet, bl. a. fordi lokalforeningen ikke havde nogen retlig interesse i at være medlem, men lokalforeningen hævdede, at medlemsskabet havde en vis økonomisk betydning, idet det gav adgang til at sælge det af samvirksomheden udgivne blad, ligesom man henviste til, at medlemsskabet var »af væsentlig betydning for deres arbejde i sagens tjeneste«. Inden retten gik ind på indvendingerne mod eksklusionens lovlighed, statueredes det, at lokalforeningen havde en retlig interesse i at være medlem af sammenslutningen.

Nu er det jo klart, at nogen synderlig stor retlig interesse har der ikke været tale om i dette tilfælde, men den var jo dog i hvert fald lige så stor, som interessen i at være medlem af en sportsklub. Spørgsmålet er nu, om dommens stillingtagen til dette problem skal betyde, at man vil kræve en kvalificeret retlig interesse (omend kravene ikke sættes synderlig højt) for at påkende det formelle spørgsmål, eller om man blot indledningsvis bemærker, at der er sådant mål af retlig interesse til stede, at domstolene overhovedet kan træde i virksomhed.

Hvis den sidste opfattelse er den rigtige, synes dommens bemærkning temmelig overflødig på baggrund af, at tidligere domme om sportsklubber og forsvarsbrødre ikke finder det fornødent at tage stilling dertil. (Det fornødne mindstemål af retlig interesse skal jo

påses ex officio, se Hurwitz: Tvistemål 84 ff). Hvis den førstnævnte opfattelse af dommen rammer dommernes mening, er dommen imidlertid afgjort urigtig og uheldig. De formelle forskrifter, som påberåbtes i sagen, og hvis manglende overholdelse førte til, at dommen erklærede eksklusionen for ugyldig, fremgik ganske vist ikke af vedtægterne men af almindelige anerkendte retsgrundsætninger. (Dagsorden var ikke opgivet på indkaldelse til generalforsamling, og den ekskluderede afdeling fik ikke adgang til forsvar). Overtrædelsen af sådanne fundamentale grundsætninger bør ligesåvel som overtrædelsen af udtrykkelige vedtægtsbestemmelser medføre beslutningens ugyldighed, og domstolenes kompetence til at tage stilling til, om den formelle fremgangsmåde har været lovlig, bør ikke forudsætte et større mål af retlig interesse end det, som altid kræves for at gennemføre en domstolssag.

At der i tilfælde, hvor medlemmer anker over brud på formelle vedtægtsbestemmelser, bør kræves det samme mindstemål af retlig interesse, som det, der iøvrigt kræves for at få en sag afgjort ved domstolene, er selvfølgelig, se Stephan Hurwitz: Retlig interesse, Kbh 1940, 71. Domstolene bør ikke beskæftige sig med tvistigheder vedrørende former, der ligger ganske uden for det i det almindelige retsliv gængse, men kun sådanne, der tilsigter den retligt forsvarlige tilvejebringelse af en beslutning. Hvis en frimurerloges vedtægter bestemmer, at et medlem kun kan gyldigt ekskluderes, når stormesteren personlig har svinget en sølvkurske syv gange over hans hoved samt udtalt en særlig udstødellesformular, vil den ekskluderede naturligvis ikke kunne få domstolenes afgørelse af, om denne fremgangsmåde nu også er iagttaget.

Det er muligt, at det er sådanne synspunkter, som ligger bag dommen U 1925, 163 (Ø) om frimurelogen »lyset til de syv hjerter«, men formelt behandler dommen spørgsmålet om adgangen til at fraskrive sig retten til domstolsprøvelse af formelle vedtægtsbestemmelser. Det blev oplyst, at ethvert medlem ved sin indtræden i logen afgiver et højtideligt løfte om ikke ved skrift, tale e. l. at åbenbare noget ordenen vedrørende. Det hedder i dommen: »Efter indholdet af dette løfte må det antages, at sagsøgeren har givet afkald på at bringe spørgsmål om, hvorvidt ordenens myndigheder har foretaget udelukkelsen på den med ordenens ritus stemmende måde og med materiel føje i de foreliggende kendsgerninger« for domstolene. Selv om indtrædelsesløftet ikke havde kunnet fortolkes således, som dommen (noget an-

strengt) gør det, burde resultatet efter min mening være blevet det samme.

Det er indlysende, at fagforeninger o. l., der ikke gyldigt kan binde deres medlemmer til at undlade domstolsprøvelse af *materielle* tvistigheder, endnu mindre kan binde dem til at undlade prøvelse af *formelle* tvistemål. Således også hof- og stadsretsdommen i U 1916, 987, der blev stadfæstet af højesteret, hvis dom findes i U 1918, 75. Fagforeningens vedtægter overlod det til generalforsamlingens frie skøn at foretage eksklusioner, og sådanne afgørelser kunne ikke indbringes for domstolene. Alligevel underkendte domstolene den pågældende eksklusion, allerede fordi der ikke var givet medlemmet behørig underretning om den forestående eksklusion og givet ham adgang til på generalforsamlingen at varetage sine interesser.

Men også bortset fra disse tilfælde, hvor medlemmernes retlige interesse er særlig stor, bør det i vidt omfang være udelukket at fraskrive sig retten til at få spørgsmål om beslutningers vedtægtsmæssige tilblivelse pådømt ved domstolene. For at tilsidesætte en sådan udtrykkelig udelukkelsesklausul bør domstolene i hvert fald ikke kræve tilnærmelsesvis så stor retlig interesse hos sagsøgeren som den, der kræves for at tilsidesætte bestemmelser, der vil udelukke prøvelse af materielle bestemmelser.

Den foreliggende domspraksis fastslår, at spørgsmål om overholdelsen af udtrykkelige vedtægtsbestemmelser om fremgangsmåden ved tilblivelsen af foreningsbeslutninger altid kan indbringes for domstolene, når det sædvanlige mindstemål af retlig interesse er til stede. Denne adgang er altså ikke forbeholdt medlemmer af fagforeninger, erhvervsorganisationer o. lign., men tilkommer også medlemmer af foreninger med selskabelige, kirkelige, sportslige, videnskabelige m. fl. formål. Der er heller ikke nogen grund til at afskære domstolene fra i alle disse tilfælde at tage stilling til, om foreningsbeslutninger er ugyldige på grund af tilsidesættelse af formelle krav, som ikke fremgår direkte af vedtægterne men af almindelige retsgrundsætninger. Den omtalte landsretsdom U 1939, 213 kan formentlig heller ikke tages til indtægt for kravet om en kvalificeret retlig interesse som betingelse for domstolens kompetence i de sidstnævnte tilfælde. Hvis dette har været domstolens mening, er dommen efter min mening urigtig og bør ikke danne skole.

Hvor den retlige interesse hos sagsøgeren er af en vis betydelig styrke (uden dog nødvendigvis at antage et sådant omfang som det,

der udkræves for at statuere et retskrav på medlemsskab) bør domstolene tilsidesætte eventuelle klausuler om, at domstolene skal være afskåret fra at pådømme tvistigheder om den rigtige fremgangsmåde ved vedtagelsen af foreningsbeslutninger.

Hvis en beslutning lider af væsentlige formelle mangler, vil den blive kendt ugyldig, uden at domstolene kommer ind på det materielle spørgsmål. Når den formelle mangel er væsentlig, bør domstolene principielt heller ikke tage hensyn til, om manglerne overhovedet kan have haft nogen indflydelse på beslutningens indhold, jfr. JU 1868, 670 og U 1912, 995. Dommen i U 1908, 846 strider tilsyneladende herimod. Det statueredes, at en af en urigtig indvarslet generalforsamling truffet beslutning var gyldig, da det efter udfaldet af afstemningen måtte anses for utvivlsomt, at fejlen ved indvarslingen havde været uden indflydelse på den trufne afgørelse. Måske kan dog denne dom kun tages som et udtryk for, at de omhandlede mangler ikke var så væsentlige, at de burde føre til beslutningens ugyldighed.

Ved afgørelsen af, om en formel mangel er væsentlig eller ej, vil domstolene givetvis tage noget hensyn til graden af parternes retlige interesse i den materielle tvistighed. Hvor et formkrav ikke er en absolut gyldighedsbetingelse, vil man afveje hensynet til sagens realitet med kravet om overholdelse af formkravene.

B. Det må ligeledes være hovedreglen, at domstolene er kompetente til at påkende alle spørgsmål om, hvorvidt en foreningshandling i indholdsmæssig (materiel) henseende er i strid med foreningsvedtægterne eller den almindelige lovgivning, herunder at påkende, om en af et foreningsorgan truffet beslutning ligger udenfor foreningens formål, og derfor ikke er bindende for medlemmerne, se *Sindballe* II, 84.

Dommen i U 1867, 120 angår et medlem (A) af en hjælpeforening. A blev ekskluderet ved beslutning af bestyrelse og repræsentantskab på grund af, at han havde underskrevet en indkaldelse til et møde til drøftelse af forslagene på en kommende generalforsamling, hvilken indkaldelse foreningen påstod var udsendt i dens navn. Retten statuerede imidlertid, at dette ikke var tilfældet og fortsætter: »... og da citanten således ikke ved sin deltagelse i den heromhandlede indbydelse har foretaget en handling, hvorved ordenen i foreningen er blevet forstyrret eller dens love iøvrigt overtrådte, samt da lovenes §§... ikke hjemler bestyrelsen og repræsentantskabet en ubegrænset myndighed til at udelukke noget medlem af foreningen, men give en ka-

rakteristik af de tilfælde, hvori straffemagten kan udøves, der, som anført, ikke passer på det foreliggende tilfælde . . . vil den af citanten nedlagte påstand være at tage til følge«. Denne dom fastslår da allerede de retningslinier, der bliver afgørende for den senere praksis. Dommen udtaler 1) tvisten drejer sig om anvendelsen af bestemte retsnormer og angår ikke en foreningsorganerne tillagt myndighed til at afgøre spørgsmålet efter et frit skøn. Tvisten rejser sig altså af foreningens selvdømme og kan derfor påkendes af domstolene. 2) da den pågældende foreningshandling *ikke* har hjemmel i vedtægterne og *heller* ikke kan anses hjemlet efter forholdets natur (»ordenen i foreningen«), kendes den ugyldig i forhold til det sagsøgende medlem.

Med hensyn til domstolenes afgørelse af om stedfundne eksklusioner har været i overensstemmelse med vedtægternes bestemmelser eller i mangel heraf har haft hjemmel i forholdets natur henvises til fremstillingen foran side 103 ff.

Hvis vedtægterne hjemler medlemmerne særlige rettigheder, og disse overhovedet egner sig til at gøres til genstand for søgsmål, således især når det drejer sig om økonomiske ydelser, vil medlemmerne kunne få påkendt alle tvistigheder om ydelsen af disse rettigheder. I så henseende henvises til de af *Hjejle* 1941, 96 f anførte domme. Iøvrigt skal blot anføres dommen U 1896, 488, der angår en tvistighed vedrørende omfanget af en pensionskasses ydelser til et medlem. Denne ydelse karakteriseres i dommen som »en ret, for hvis erhvervelse, omfang og fortabelse, der er givet bestemte ufravigelige regler«. Det er klart, at uenighed om ydelsen af sådanne rettigheder må kunne forelægges domstolene til afgørelse.

Til vejledning af, hvad domstolene opfatter som egentlige retsspørgsmål, skal yderligere et par eksempler nævnes. I en tvist mellem en forsikringsforening og et medlem pådømte domstolene spørgsmålet, om et dyrs død var fremkaldt ved ejerens forseelse, U 1899, 706. Spørgsmålet om en mand er strejkebryder er adskillige gange gjort til genstand for domstolsafgørelse, se ovenfor side 107 note 2. En tvist om, hvorvidt en mand var arbejdsleder i septemberforligets forstand er ligeledes blevet afgjort, U 1936, 950 (V). Endelig henvises til, at domstolene i de tilfælde, hvor det antages, at et medlem principielt har et egentligt retskrav på opnåelse eller bevarelse af en bestemt stilling inden for foreningen, ikke alene kan tilsidesætte foreningens

frie skøn, men heller ikke viger tilbage for at tilsidesætte udtrykkelige vedtægtsbestemmelser f. eks. U 1950, 60 (H).

I alle de forannævnte tilfælde har parterne haft en betydelig retlig interesse i at få de pågældende spørgsmål afgjort af domstolene. Det vil imidlertid tillige være nødvendigt at tage stilling til, om domstolene også tillægger sig kompetence til at afgøre spørgsmål om foreningens efterlevelse af udtrykkelige vedtægtsbestemmelser, når medlemmernes retlige interesse i foreningsvirksomheden ikke er så stor som i de forannævnte eksempler. Hof- og stadsretsdommen U 1888, 904, der pådømmer spørgsmålet om gyldigheden af nogle lovændringer i en sportsforening, samt den forannævnte dom U 1887, 564 vedrørende eksklusion af forsvarsbrødrene (for så vidt dommen beskæftiger sig med de materielle betingelser for eksklusionen) tyder på, at der ikke opstilles krav om en kvalificeret retlig interesse som betingelse for søgsmålsret. I samme retning må man formentlig også tolke højesteretsdommen i U 1934, 36, der giver dom i overensstemmelse med en kendelse afsagt af en foreningsdomstol i et rent foreningsspørgsmål inden for de danske forsvarsbrødre. Jfr. også den nedenfor omtalte dom U 1919, 36, der endog pådømmer realitetsindsigelse mod en afgørelse, som en sejlkлуб ifølge vedtægterne kunne træffe efter et frit skøn.

Det turde sikkert også være berettiget at fastslå, at domstolene kun vil kræve det sædvanlige mindstemål af retlig interesse for at pådømme gyldigheden af foreningsbeslutninger, der er truffet i henhold til vedtægtsbestemmelser, som efter deres ordlyd ikke åbner nogen mulighed for et frit skøn fra foreningens side.

Imod denne opfattelse af domspraksis vil man ikke kunne anføre de foran side 108 refererede domme U 1945, 515 (H) og 1949, 1035 (Ø). Den første angik eksklusion af dansk schäferhundeklub med henvisning til lovenes bestemmelse om, at medlemmer »hvis virksomhed anses for at være skadelig for klubben« kan udelukkes af denne. Den anden dom angik en eksklusion af boxerklubben, hvis love hjemler adgang til at udelukke medlemmer, som modarbejder foreningen. I begge tilfælde krævede foreningerne afvisning af sagen, da medlemmerne ikke havde nogen retlig interesse i at bevare medlemsforholdet i en forening, der til dels var af rent selskabelig art. Begge domme fastslår, at de pågældende medlemmer har en vis retlig interesse i medlemsskabet, selv om det fremgår af sagsfremstillingen, at denne

interesse ikke kan have været særlig stor og i hvert fald ikke så stor, at der kunne statueres et præceptivt retskrav på medlemsskab.

Begge domme nægter altså at afvise. I 1945-sagen blev eksklusionen kendt ugyldig, da der intet var oplyst om, at det pågældende medlem havde skadet foreningen, og i 1949-sagen blev eksklusionen stadfæstet, da bestyrelsen ikke havde overskredet grænserne for den skønsmæssige beføjelse til at ekskludere et medlem, der modarbejder foreningen.

I denne sidste bemærkning har vi utvivlsomt nøglen til forståelsen af begge dommene. I intet af tilfældene drejede det sig om udøvelsen af et helt frit skøn, men i begge tilfælde indgik de skønsmæssige momenter i betydeligt omfang i afgørelsen. Vi står her over for det samme problem, som kendes fra lovgivningens anvendelse af de såkaldte retlige standarder. Forholdet er jo det, at man ikke er i stand til at gennemføre en skarp sondring mellem de strengt lovbundne afgørelser og de frie skønsmæssige afgørelser. Adskillige lovbundne afgørelser indeholder betydelige skønsmæssige elementer, og lige så ofte er der opstillet visse retningslinjer for en iøvrigt skønsmæssig afgørelse. Problemet om forholdet mellem domstolenes kompetence og foreningers selvdømme og selvstyre vil derfor have mange træk til fælles med forholdet mellem forvaltningens og domstolenes kompetence, se om forholdet mellem frit skøn og lovbundne afgørelser *min* artikel i Nordisk administrativt Tidsskrift 1949, 253 f.

Jo mere fremtrædende de skønsmæssige elementer er i en foreningsafgørelse, desto mere tilbageholdende vil domstolene være med hensyn til at tiltage sig kompetencen. Således som domspraksis iøvrigt stiller sig til problemer af denne art, kan der næppe være tvivl om, at de to forannævnte domme er et udtryk for, at domstolene i tilfælde, hvor det ikke drejer sig om fagforeninger, brancheforeninger og faglige sammenslutninger, og hvor vedtægtsbestemmelsen indeholder visse skønsmæssige momenter uden dog at tillade et frit skøn, vil foretage en afvejelse mellem på den ene side styrken af medlemmets retlige interesse i at få sagen afgjort af domstolene og på den anden side styrken af de anker, som rettes imod foreningsafgørelsens lovlighed. Jo ringere den retlige interesse er, desto rummeligere må rammerne være for foreningens skøn, og hvis omvendt medlemmernes retlige interesse når op på den styrke, som den nyeste domspraksis karakteriserer som en væsentlig, berettiget erhvervsmæssig interesse, vil domstolene i alle tilfælde tillægge sig kompetence til at efterprøve

foreningens udøvelse af skønsmæssige beføjelser, og det vil så meget mere gælde, når det ikke drejer sig om et frit skøn, men om beføjelser, for hvilke vedtægterne selv sætter visse grænser. Se endvidere nedenfor side 191.

Østre landsretsdom i U 1930, 514 stemmer ikke med den nævnte opfattelse. Ifølge Københavns guldsmedeforening F's love var det en betingelse for optagelse i foreningen, at vedkommende »driver handel fra åben bod«. Under henvisning hertil nægtede F at optage en person, hvis forretning lå på 2. sal. Det hedder i dommen: »Sagen drejer sig herefter — idet sagsøgerens økonomiske interesse i spørgsmålet angående optagelse i den sagsøgte forening findes tilstrækkelig godtgjort — alene om, hvorvidt det er berettiget af den sagsøgte forening at fortolke ovennævnte § 2 a angående »åben bod« som sket . . . Retten finder, at spørgsmålet om, hvorledes udtryk som de i § 2 a brugte — specielt »handel fra åben bod« — bliver at forstå, i relation til medlemmer og optagelse af medlemmer i et vist omfang må være et indre organisationsmæssigt spørgsmål, der på bindende måde kan afgøres af foreningens organer«.

Dommen må under alle omstændigheder være urigtig. For det første kan der næppe være tvivl om, at sagsøgeren efter nyeste praksis havde et præceptivt retskrav på optagelse i foreningen, og at retten allerede af den grund burde have efterprøvet foreningens skøn, især når der var sat så snævre grænser derfor, som tilfældet var. For det andet burde retten — selv om man ikke ville statuere, at den pågældende havde et retskrav på medlemsskab — i hvert fald under hensyn til den trods alt betydelige interesse, der forelå, have efterprøvet, om foreningens fortolkning af udtrykket »åben bod« var berettiget. Efter de to forannævnte domme om medlemsskab i kennelklubber, kan der heller ikke være tvivl om, at en lignende sag, som den i dommen U 1930, 514 afgjorte, nu ville have fået en anden afgørelse.

Ligesom ved afgørelsen af formelle tvistigheder må der dog også, for at materielle tvistigheder kan påkendes af domstolene, kræves, at forholdet overhovedet egner sig til judiciel prøvelse. Derfor må retten ex officio afvise et søgsmål, hvorunder et medlem af en frimurerloge under henvisning til vedtægternes klare og ufravigelige ord, påstår dom over logen til anerkendelse af, at han skal udnævnes til stormester eller opnå en bestemt grad inden for frimurerhierarkiet. Et sådant krav er ikke egnet til judiciel prøvelse, selv om en klar norm påstås tilsidesat.

C. I det foregående afsnit har vi behandlet spørgsmålet om domstolenes kompetence til at pådømme foreningstvistigheder vedrørende egentlige retsnormer, og vi fandt, at domstolene altid var kompetente til at pådømme tvistigheder af denne art. Fremstillingen forudsatte imidlertid, at foreningsvedtægterne ikke selv udtalte sig om kompetencespørgsmålet. I dette afsnit skal det undersøges, i hvilket omfang foreningens vedtægter kan ændre den nævnte hovedregel.

Det har nu for det første altid været antaget i praksis, at vedtægterne ikke ved blot at erklære f. eks. generalforsamlingen for foreningens øverste myndighed eller bestemme, at visse spørgsmål skal afgøres endeligt af generalforsamlingen, kan udelukke judiciel prøvelse, når en sådan iøvrigt ville kunne finde sted, således U 1887, 1004 (Hof. Str), hvor en afvisningspåstand ikke blev taget til følge, fordi det ikke kunne antages, at vedtægterne ved blot at indeholde bestemmelser om, at bestyrelsen under visse betingelser kan udslutte et medlem, kan udelukke, at spørgsmålet indbringes for domstolene. Ligeledes U 1888, 510 (Hof. Str), hvor en bestemmelse i vedtægterne om, at generalforsamlingen var foreningens øverste myndighed, ikke udelukkede en retlig prøvelse. En sådan bemærkning har nemlig kun relation til de øvrige foreningsorganer. Se også U 1872, 972; 1873, 897 og 1878, 1003.

Imidlertid indeholder vedtægterne ofte en direkte udtalelse om, at domstolene er udelukket fra at pådømme tvistigheder mellem foreningen og de enkelte medlemmer. En sådan udelukkelsesklausul har domstolene oprindelig følt sig bundet af. Således hof- og stadsretsdommen af 15. november 1841 i J U III, 339: Et søgsmål om ret til begravelsespenge afvist, da det i conventionen til den pågældende ligkasse hed, at alle spørgsmål om, hvorvidt begravelsespenge kunne ventes udbetalt, skulle afgøres i en repræsentantforsamling, hvis endelige beslutning skulle antages af enhver som retlig afgørelse, samt da en sådan beslutning allerede var taget, idet den nævnte bestemmelse ikke kunne forstås som en blot endelig afgørelse fra selskabets side, medens vedkommende skulle have adgang til domstolene, hvorimod afgørelsen måtte betragtes som en voldgiftskendelse. Dette statueredes altså, uanset »voldgiftskendelsen« blev afsagt af et almindeligt foreningsorgan.

Netop ved sådanne tvistigheder om medlemmers ret til økonomiske ydelser i medfør af vedtægterne sætter domstolene sig hurtigt ud over udelukkelsesklausulen. Imidlertid har kontraktsfrihedens grundsæt-

ning et så fast greb i sindene, at man ikke vover direkte at underkende vedtagelsen af domstolenes inkompetence, men man »fortolker« vedtægterne således, at de ikke ses at omfatte netop den foreliggende tvistighed.

Om denne fortolkningspraksis henvises til *Karsten Meyer*: forh. ved det 14. nord. juristmøde, 131, *Troels G. Jørgensen* s. st. 138 og TfR 1925, 240 ff, *Bernt Hjejle* 1937, 55 og 1941, 45 ff, *Kristen Andersen* TfR 1938, 558 f og forh. på det 18. nord. juristmøde 114 ff.

Vedtægtsbestemmelser af den omhandlede art kan ikke opfattes som nogen voldgiftsaftale i henhold til DL 1-6-1. Hertil må i hvert fald kræves et organ med den særlige opgave at afgøre tvistigheder. Snarere må man betragte udelukkelsesklausulerne som et almindeligt afkald på at søge domstolenes bistand på det omhandlede område, se *Hurwitz* U 1941, B, 123. Når domstolene så længe har tøvet med en klar tilsidesættelse af udelukkelsesklausuler, skyldes det dog sikkert vidtdrevne hensyn til kontraktsfrihedens dogme. Efterhånden som dette dogme har mistet sin betydning, er domstolenes ulyst til at påtage sig kompetencen svundet i tilsvarende grad. *Troels G. Jørgensen*, TfR 1925, 139 f mener allerede i sagen U 1927, 658 (H) at kunne se de første tegn til en ændret indstilling fra domstolenes side.

Efter at domstolene har statueret, at der i visse tilfælde kan opstå et præceptivt retskrav på medlemskab i en forening, er det klart, at en udelukkelsesklausul ikke kan være til hinder for, at en sådan ret gennemføres ad domstolsvejen, og en »fortolkningspraksis« vil naturligvis ikke slå til i disse sager, se U 1931, 179 (Ø). Fortolkningsprincippet ses dog stadig anvendt i nyere praksis i den form, at dommene blot bemærker, at udelukkelsesklausulen »ikke er til hinder for«, at sagen påkendes, se *Hjejle*, 1937, 64. Hvor der statueres et præceptivt retskrav, vil en udtrykkelig udelukkelsesklausul imidlertid efter nyeste praksis uden vaklen blive tilsidesat, se som ledende dom den foran side 97 refererede højesteretsdom U 1946, 246, der tilsidesatte en vedtægtsbestemmelse, hvorefter spørgsmålet om optagelse i foreningen endeligt afgjordes af generalforsamlingen og ikke under nogen form kunne indbringes for domstolene.

Vanskeligere er det at udtale sig om, hvorvidt domstolene i et tilfælde, hvor et egentligt retskrav ikke kan statueres, blot på grund af en iøvrigt betydelig retlig interesse vil tilsidesætte en udelukkelsesklausul, når tvistigheden angår anvendelsen af retsnormer. Da formu-

leringen af de kvalitative krav til den kvalificerede retlige interesse, som konstituerer et retskrav, først er fastlagt med den sidstnævnte højesteretsdom samt højesteretsdommen i U 1945, 472, vil den tidligere praksis kun kunne påberåbes for så vidt det klart fremgår, at den retlige interesse ikke var tilstrækkelig til at antage et retskrav på medlemsskab, men dette er vanskeligt på grund af den svingende terminologi.

Særlig interesse har østre landsretsdom U 1935, 747. Dommen blev stadfæstet af højesteret, men i appellen var afvisningspåstanden frafaldet. Det drejede sig om eksklusion af en forening af kørelærere, hvis vedtægter udelukkede, at generalforsamlingens beslutninger indbringes for domstolene. Eksklusion var kun tilladt i nærmere angivne tilfælde. Det hedder i dommen »det er af væsentlig betydning for kørelærere at stå som medlem af foreningen, og spørgsmålet om berettigelsen af en eksklusion findes ikke at kunne unddrages fra domstolenes prøvelse ved en bestemmelse i foreningens love«. Der er altså tale om anvendelsen af en retsnorm og en udtrykkelig udelukkelsesklausul. Dommen går lige til sagen uden anvendelse af fortolkningstaktiken og tilsidesætter klausulen. Om man derimod ville have statueret et af vedtægterne uafhængigt retskrav på medlemsskab i en forening som den omhandlede, er vel tvivlsomt, og dommen kan måske tages som et vidnesbyrd om, at udelukkelsesklausuler må forventes at blive tilsidesat også uden for tilfælde af egentlige retskrav, når blot den retlige interesse har nået en vis betydelig højde. Sammenligningen med den nedenfor side 191 omtalte dom U 1949, 649 (V) taler til støtte for en sådan opfattelse.¹⁾

D. I stadig stigende omfang indeholder foreningsvedtægterne imidlertid ikke alene en egentlig udelukkelsesklausul, men forordner tillige en særlig voldgiftsret til afgørelse af alle tvistigheder mellem foreningen og dens medlemmer eller mellem medlemmerne indbyrdes. I så fald foreligger der en egentlig voldgiftsaftale efter DL 1-6-1, og det spørgsmål opstår da, om domstolene kan tilsidesætte en sådan voldgiftsaftale.

Om spørgsmålet henvises især til *Bernt Hjejles* fremstilling i »Fri-

¹⁾ Hjele 1941, 58 og 134 polemiserer fejlagtigt mod dommen U 1935, 747, idet han kritiserer, at spørgsmålet om, hvorvidt sagen er en velfærdssag, har haft en afgørende betydning. Kritiken beror på en fejllæsning, idet udtrykket velfærdssag kun bruges i referatet af proceduren, medens domsbegrundelsen siger »væsentlig betydning«.

villig voldgift« 1937 og »Foreningsvoldgift« 1941 samt *Kristen Andersen, Bernt Hjejle* m. fl., forh. på det 18. nord. juristmøde 1948, 112 ff.

I det omfang domstolene i almindelighed er kompetente til at pådømme spørgsmålet om en voldgiftsaftales og en konkret voldgiftskendelses gyldighed, må domstolene naturligvis også være berettiget til at pådømme disse spørgsmål for så vidt angår *foreningsvoldgift*, se H. Munch-Petersen: *Den danske Retspleje II*, 1936, 506 ff.

I foreningsretten får to spørgsmål dog særlig betydning, nemlig dels spørgsmålet om domstolene i tilfælde, hvor sagen er af livsvigtig betydning for et foreningsmedlem, overhovedet vil anerkende en voldgiftsaftale, dels spørgsmålet om tilsidesættelse af en voldgiftskendelse, når voldgiftsretten ikke har haft en sammensætning, der afgiver garanti for en upartisk behandling af tvistigheden. Opmærksomheden henledes på, at vi i nærværende afsnit udelukkende beskæftiger os med tvistigheder vedrørende anvendelse af egentlige retsnormer.

Hovedreglen er naturligvis stadigvæk, at en voldgiftsaftale er gyldig, og at et medlem må bøje sig for en af voldgiftsretten afsagt kendelse. Indbringer han tvistigheden for retten, vil sagen derfor blive afvist efter derom nedlagt påstand. Denne hovedregel opretholdes i hvert fald ubetinget i alle tilfælde, hvor medlemmets interesse i spørgsmålets afgørelse ikke har nogen væsentlig betydning for hans retsstilling uden for foreningen. Omvendt vil foreningen, hvis sagsgenstanden overhovedet egner sig til judiciel prøvelse, kunne gennemtvinge en voldgiftskendelse ved dom.

I de særlige tilfælde, hvor domspraksis enten som følge af erhvervsfrihedssynspunktet eller som følge af organisationssynspunktet statuerer et af vedtægterne uafhængigt retskrav på medlemsskab eller af andre grunde statuere et retskrav på opnåelse eller bibeholdelse af et bestemt gode, herunder økonomiske ydelser, vil et sådant retskrav kun kunne endeligt påkendes af en foreningsvoldgiftsret, når dennes sammensætning frembyder fornøden garanti for en betryggende og upartisk behandling af sagen.

Om dette spørgsmål foreligger der en ret betydelig domspraksis. Herfra kan bl. a. nævnes U 1934, 203 (H): Bestemmelserne i et husdyrsforsikringsselskabs love om, at tvivlsomme erstatningsspørgsmål afgøres af en komité bestående af de for hver by valgte byformænd under appel til en generalforsamling, fandtes ikke at give tilstræk-

kelig garanti for en betryggende og upartisk afgørelse og udelukkede derfor ikke en forsikret fra at gøre erstatningskrav mod selskabet gældende ved domstolene. Det er vel iøvrigt tvivlsomt, om man overhovedet i dette tilfælde kan tale om egentlig voldgift. Se iøvrigt U 1926, 975 (V), 1933, 580; 1938, 673 (Ø) og 881 (SH) samt Hjejle, 1937, 53 ff.

Sagen U 1941, 1153 (Ø) angik en eksklusion, der var foretaget af den almindelige danske lægeforenings overvoldgiftsret, som udpeges af foreningens repræsentantskab. Landsretten statuerede, at der ikke ved sagens behandling eller pådømmelse var oplyst noget forhold, som kunne anses for stridende imod vigtige, gældende retsgrundsætninger, samt at der heller ikke iøvrigt fandtes at foreligge noget forhold, der kunne føre til at anfægte voldgiftskendelsen. Den pågældende læge havde trods mange advarsler gennem en årrække overtrådt de kollegiale vedtægter.

Højesteret så imidlertid anderledes på den samme voldgiftsret i sagen U 1949, 101, der angik en eksklusion på grund af unational optræden under besættelsen. Østre landsret havde afvist sagen, men højesteret hjemviste til ny behandling. Højesterets præmisser indeholder et referat af vedtægtsbestemmelserne om voldgiftsrettens sammensætning (5 medlemmer valgt af repræsentantskabet, se ovf.) og tilføjede, at efter denne sammensætning af voldgiftsretten og under hensyn til, at lægen havde en væsentlig, berettiget erhvervsmæssig interesse i at være medlem af foreningen, kunne han ikke være afskåret fra at kræve berettigelsen af den stedfundne eksklusion prøvet af de almindelige domstole.

Forinden bemærkninger knyttes til disse to domme, skal opmærksomheden henledes på ØLD 16. 2. 1950, IV afd. nr. 424/1947. Voldgiftsretten i den danske dyrlægeforening, der bestod af tre medlemmer, som valgtes ved urafstemning blandt 8 kandidater, der udpegedes af foreningens repræsentantskab, havde pålagt en dyrlæge en bod på 3000 kr., fordi han havde optaget forhandlinger med en kvægavlsforening om samarbejde med lægmænd under arbejdet med kunstig inseminering. Spørgsmålet var genstand for forhandlinger mellem dyrlægeforeningen og kvægavlsforeningerne, og inden sagen var pådømt ved retten, var der opnået en overenskomst, hvorefter et sådant samarbejde var tilladeligt. Spørgsmålet havde delt foreningen, idet insemineringsdyrlægerne udgjorde en særlig fraktion, som var interesseret i, at samarbejdet med lægmænd blev tilladt, medens de prak-

tiserende dyrlæger, der udgjorde foreningens flertal, var modstandere. Det hedder i dommen: »Det fremgår heraf, at repræsentantskabet, som er foreningens øverste myndighed, i væsentlig grad bestemmer voldgiftsrettens sammensætning. Når det da, som i nærværende tilfælde, drejer sig om en konflikt mellem selve foreningen og et af dens medlemmer tilmed angående hvilken, der hersker betydelige interessemod-sætninger mellem foreningens forskellige fraktioner, kan en voldgifts-ret, sammensat efter de ovenfor angivne regler, og uden repræsenta-tion for den umiddelbart interesserede fraktions særinteresser, ikke anses at frembyde sådanne garantier for upartiskhed, at dens afgø-relser kan være bindende for sagsøgte«. Dyrlægen blev derfor frifun-det i den sag, som foreningen havde anlagt til inddrivelse af boden.

Den foreliggende domspraksis synes for det første at vise, at dom-stolene skærper kravene til betryggende behandling og garanti for upartiskhed i samme grad, som medlemmernes retlige interesse i den pågældende tvistighed er stigende, jfr. Hjejle, 1941, 102. Men doms-praksis synes også at vise, at vi er på vej ind i en ny »fortolknings-praksis«, idet domstolene anvender kravene om upartiskhed til at fo-retage en realitetsbehandling af den af voldgiftsretten påkendte sag, om end denne realitetsprøvelse bevidst eller ubevidst skjules bag de formelle krav.

Forholdet er da sikkert det, at domspraksis er ved at nærme sig den af *Bernt Hjejle* de lege ferenda med rette hævdede regel, hvorefter voldgiftsaftaler vedrørende eksklusion altid skal kunne indbringes for domstolene, og jo hurtigere man når frem til en klar anerkendelse heraf, desto bedre. Det må dog tilføjes, at der ikke er nogen grund til at behandle idømmelse af foreningsbøder på anden måde end eksklusion, så meget mindre som de bøder, der ses idømt, ofte er af betydelig størrelse og kan være meget byrdefulde for de dømte. Forudsætningen for hævdelser af en sådan regel er for eksklusioners vedkommende dog, at det drejer sig om fagforeninger, faglige sam-menslutninger, brancheforeninger eller de sædvanlige andelsforenin-ger på landet. For foreningsbødernes vedkommende bør foreningens karakter være uden betydning for domstolenes kompetence, når blot boden er af en sådan størrelse, at det skønnes urimeligt, at domsto-lene ikke skulle kunne underkaste voldgiftsavgørelsen en prøvelse.

3. Foreningens selvstyre. (*Det frie skøn*).

Twistigheder, der ikke vedrører anvendelse af retsnormer, må normalt være domstolene uvedkommende, og domstolene må derfor som hovedregel være inkompetente til at pådømme spørgsmål vedrørende foreningens selvstyre, således som jeg har defineret dette begreb, d. v. s. foreningsorganernes skønsmæssige afgørelser. Denne inkompetence er ganske uafhængig af, om vedtægterne indeholder en udelukkelsesklausul eller ej, derimod kan vedtægterne ved særlig bestemmelse gøre domstolene kompetente, og såfremt forholdet overhovedet egner sig til pådømmelse, vil domstolene i så fald ikke afvise den vedtagne kompetence, se U 1945, 472 (H).

Til belysning af hovedreglen skal nogle enkelte domme anføres. U 1891, 441 (Hof & Str.) vedrørende en understøttelsesforening: »Da de grunde, der berettiger til at ekskludere medlemmer af foreningen tildels beror på et skøn, og da det er bestemt, at sager om eksklusion af medlemmer »påkjendes af foreningsrådet«,« blev sagen afvist. Højesteretsdommen U 1918, 194 angik medlemsskab i en sygekasse. Dommen fastslog, at sagsøgeren ikke ved selve foreningsvedtægterne erhvervede noget retskrav på optagelse (deklaratorisk retskrav) og et sådant retskrav fremgik heller ikke af foreningens formål (præceptivt retskrav), hvorfor sygekassen blev frifundet for kravet om genoptagelse uden efterprøvelse af foreningens skøn. Endelig kan nævnes U 1937, 627 (Ø) vedrørende dyreværnsforeningen »Svalen«: »Efter formuleringen af foreningens love, overlader disse afgørelsen af, hvorvidt personer, der opfylder de anførte betingelser, skal optages som medlemmer i foreningen, til bestyrelsens skøn.« Foreningen blev derfor frifundet for et krav om optagelse.

Hovedreglen må altså være, at domstolene er inkompetente til at efterprøve foreningsorganernes frie skøn, når dette har den fornødne hjemmel i vedtægterne, eller foreningens karakter forudsætter sådanne skønsmæssige beføjelser. De foran side 90 ff, 96 ff og 119 ff nævnte domme viser imidlertid, at domstolene i alle tilfælde, hvor en person antages at have et retskrav på at opnå eller bevare medlemskab eller en særlig retsstilling, vil tilsidesætte foreningsorganernes frie skøn, hvis dette er anvendt på en måde, der strider imod almindelige retsgrundsætninger. Hvis foreningens frie skøn efter vedtægterne er ganske ubundet af bestemte retningslinier, vil domstolene kun

pådomme en tvistighed, når den pågældende person har et egentligt retskrav på at opnå den ønskede retsstilling. Noget anderledes ligger forholdet, hvis vedtægtsreglen vel giver foreningsledelsen visse skønsmæssige beføjelser, men på den anden side indeholder visse retningslinjer for anvendelsen af disse beføjelser.

I fremstillingen af domstolenes forhold til foreningens selvdømme fremgik det af en gennemgang af dommene U 1945, 515 (H) og 1949, 1035 (Ø), at domstolene uden for de tilfælde, hvor en person har et af vedtægterne uafhængigt retskrav på medlemsskab, vil afveje styrken af hans retlige interesse med de omhandlede vedtægtsbestemmelers karakter. Hvis den retlige interesse er meget lille, og de skønsmæssige momenter i vedtægtsbestemmelsen meget fremherskende, vil domstolene afvise, medens man vil påtage sig kompetencen, når foreningens skøn dog i væsentlig grad er normeret, og sagsøgerens interesse har en vis betydelig vægt, som dog altså ikke behøver at konstituere et præceptivt retskrav.

En konsekvent anvendelse af dette afvejelsessynspunkt må naturligt føre til, at domstolene ubetinget afviser kompetencen, når foreningsskønnet efter vedtægterne er ganske frit, og et præceptivt retskrav ikke kan statueres. Dette vil efter forholdets natur også være den rimeligste regel. Ud fra denne opfattelse må jeg anse vestre landsretsdom i U 1949, 649 for urigtig. Det drejede sig om en cykelhandlerforening i Sønderborg, efter hvis vedtægter generalforsamlingen afgør spørgsmålet om optagelse af medlemmer. Vedtægternes bestemmelser var ikke således formuleret, at man kunne statuere et deklaratisk retskrav, idet generalforsamlingen efter vedtægterne var frit stillet. En cykelhandler, som havde fået en række bøder for overtrædelse af prisloven, og som derfor blev nægtet optagelse, anlagde sag mod foreningen.

Landsretten udtalte: »Selv om det vel må antages, at sagsøgeren har nogen erhvervsmæssig interesse i at blive medlem af den sagsøgte forening, findes hans forhold og forretningsførelse i de forløbne 8 år at have stået i et sådant modsætningsforhold til den sagsøgte forenings formål at generalforsamlingens beslutning om at nægte at optage sagsøgeren som medlem ikke vil kunne forkastes. Det bemærkes, at sagsøgerens adgang til at udøve sit erhverv efter det foreliggende ikke er afhængig af et sådant medlemsskab.« Altså ikke noget retskrav, men dog så stor retlig interesse, at retten anså sig for kompetent til at efterprøve det frie skøn.

Jeg kan ikke se rettere, end at landsretten burde have stoppet op efter at have konstateret, at foreningsvedtægterne stillede generalforsamlingen frit med hensyn til optagelsesbegæringer, og at sagsøgeren ikke havde noget af vedtægterne uafhængigt retskrav på at få dette frie skøn efterprøvet. Denne urigtige dom har en endnu mere urimelig forgænger i hof- og stadsretdommen U 1919, 36, der uden begrundelse efterprøver en sejlklubs frie skøn med hensyn til udelukkelse af et medlem. Disse to domme har bestyrket mig i troen på den praktiske værdi af at gennemføre den af mig angivne sondring mellem selvdømme og selvstyre.

I højesteretsdommen U 1948, 486 er der en antydning af, at det frie foreningsskøn uanset mangel på kvalificeret retlig interesse vil kunne tilsidesættes, når foreningen anvender sine beføjelser til personlig forfølgelse af chicanøs karakter. Dommen angik en eksklusion af nationaløkonomisk forening, og fastslår at »eksklusionen, der ikke kan antages at have forfulgt andre formål end en rimelig varetagelse af foreningens interesser, er foretaget i overensstemmelse med den i foreningens love foreskrevne fremgangsmåde,« og derfor må være berettiget. Den ekskluderede havde endvidere påstået foreningens ledelse pålagt straf for æresfornærmelser. Man skal dog være forsigtig med at lægge noget videre i sådanne indskudte bemærkninger i en dom. Resultatet var sikkert blevet det samme, selv om der havde været godtgjort chicane fra foreningens side. Domstolene kunne få nok at gøre, hvis de skulle beskæftige sig med foreningsintriger og personlige mellemværender inden for foreningens rammer.

For så vidt angår strid om selve medlemskabet, må der således, så vidt jeg kan se, gøres en skarp sondring mellem de for visse personkredse særligt nødvendige foreninger og sådanne foreninger, hvor domstolene ikke vil statuere et af vedtægterne uafhængigt krav på medlemskab. Anderledes når talen er om andre foreningsbeslutninger end afgørelsen af optagelse eller udelukkelse af medlemmer.

Det er klart, at ikke enhver strid mellem medlemmer i de særligt fremhævede foreninger vil kunne indbringes for domstolene. Også disse foreninger har et indre foreningsliv, hvori domstolene ikke kan blande sig. Dette fremgår bl. a. af højesteretsdommen U 1935, 23: I anledning af en strid imellem to medlemmer af dansk ingeniørforening påstod det ene medlem foreningens bestyrelse tilpligtet at tage et initiativ til bilæggelse af striden, idet han henviste til, at foreningens formål efter lovene bl. a. var »at fremme et kollegialt forhold

mellem de danske ingeniører«. Da det måtte tilkomme bestyrelsen selv at afgøre, om bestyrelsen skulle foretage skridt til fremme af et kollegialt forhold mellem to medlemmer, blev bestyrelsen, der ikke havde fundet tilstrækkelig anledning til at gribe ind, frifundet.

I samme retning kan nævnes U 1945, 1112 (V), der afviser kompetencen til at efterprøve en fagforeningsbestyrelses afgørelser med hensyn til en lovlig ordning af arbejdsfordelingen mellem foreningens medlemmer. (Dommen blev indbragt for højesteret, hvor denne del af påstanden ikke blev gentaget, se U 1947, 283).

Belysende er endvidere underretsdommen i Jur. 1946, 240: En hesteforsikringsforening havde nedsat alle vurderinger med 25 %, men et medlem påstod, at beslutningen var ugyldig, og at foreningen tilpligtedes at betale ham forskellen mellem gammel og ny vurdering. Foreningen påstod sagen afvist som henhørende under generalforsamlingen. Dommeren udtalte, at vedtagelsen var en konsekvens af det voldsomme prisfald på heste, og at den var sket til varetægelse af medlemmernes velforståede interesser, ligesom retshensyn ikke var krænkede. Sagen blev afvist.

Så vidt ses, vil domstolskompetencen i disse forhold kun få praktisk betydning, når et medlem efter de foran side 119 f fremstillede regler har et retskrav på at bevare eller opnå særlige rettigheder over for foreningen, og hvor en vedtægtsændring derfor erklæres ugyldig som stridende imod et mindretals ret, eller når en foreningsbeslutning er ugyldig som stridende med kravet om medlemmernes ligelige og saglige behandling.

En østre landsretsdom U 1945, 425 er inde på et nyt synspunkt, som ikke hidtil har været antaget af danske domstole, men som f. eks. har været afgørende for norske domstoles stilling til foreningsspørgsmål, nemlig hensynet til om den konkrete foreningsvedtagelse fører til åbenbart ubillige resultater. Sagen angik en kolonihaveforening, efter hvis vedtægter begæring om salg af en have skulle indsendes til bestyrelsen. Bestyrelsen havde herefter nægtet et medlem tilladelse til at sælge sin have til et andet medlem, hvis have lå langt fra den, han nu ønskede at købe. Foreningen mente, at det var i overensstemmelse med formålet at forhindre et medlem i at købe to haver, og landsretten udtalte: »Medens der kan være nærliggende grunde, der taler for, at en ejer af en parcel ved køb af en nabo-parcel søger at forøge arealet af det ham allerede tillagte grundstykke, findes der ikke i nærværende tilfælde, hvor der er tale om

at forene to fra hinanden ret langt beliggende parceller, at foreligge sådanne med foreningens naturlige formål sammenfaldende interesser, at bestyrelsens afgørelse vil kunne tilsidesættes som åbenbar ubillig.«

Dommens sprog er ikke særlig kønt eller klart, men man kan naturligvis nok finde ud af, at meningen må være at godkende en censur overfor det indre foreningsliv, idet man vil påse, at foreningsbeslutninger ikke fører til åbenbart urimelige resultater. Synspunktet fører dog for så vidt til, at det kan anbefales i almindelighed som en rimeligt korrekt af foreningens frie skøn. Domstolene bør nøjes med at konstatere, om et sagsøgende medlem har et retskrav, der kan bryde igennem det frie skøn, og i det tilfælde, der omhandles i den nævnte østre landsrets dom, havde medlemmet utvivlsomt ikke noget retskrav på at få godkendt et salg til et andet medlem, og foreningen burde allerede af denne grund være frifundet.

Når det indre foreningsliv i fagforeninger, faglige sammenslutninger, brancheforeninger og visse andelsforeninger som hovedregel er unddraget domstolenes kompetence, må dette naturligvis så meget mere gælde foreninger uden økonomisk formål. Således U 1942, 875 (Ø) om studenterforeningen, der sagsøgte af en gruppe inden for foreningen, idet denne gruppe, der bestod af medlemmer af DNSAP, ønskede anerkendelse som studenterforeningsfraktion: »Da det efter paragraffens ordlyd og det om dens formål oplyste må fastslås, at en sammenslutnings anerkendelse som fraktion må være betinget af et skøn, som må være henlagt til studenterforeningens egne organer, vil sagen være at afvise.«

Tilbage bliver at undersøge domstolenes kompetence i selvstyreliggende, der henlægges til særlige voldgiftsretter samt nogle bemærkninger vedrørende domstolenes kompetence til at revidere foreningsbøder.

Den første betingelse for, at domstolene kan skride ind over for en voldgiftskendelse, der angår foreningens selvstyre er naturligvis, at sagen angår et medlems præceptive retskrav mod foreningen. Uden for disse tilfælde kan voldgift vedrørende foreningens selvdømme ikke underkastes domstolsprøvelse, og domstolene må derfor så meget desto mindre være kompetente til at gribe ind i foreningens selvstyre.

Også de øvrige betingelser for domstolenes kompetence er de samme, som er fremstillet foran under afsnittet om selvdømmet, d. v. s. at

domstolene tilsidesætter voldgiftskendelser, når voldgiftsrettens sammensætning eller sagens behandling for denne ikke frembyder de fornødne garantier for upartiskhed.

Dersom en voldgiftskendelse, der har anvendt bestemte i vedtægterne indeholdte retsnormer, bliver kendt ugyldig, vil domstolene regelmæssigt tage selve retsspørgsmålet op til realitetsafgørelse, se de foran side 187 f refererede domme U 1934, 203 (Ø) og U 1949, 101 (H). Der er dog også eksempler på, at domstolene indskrænker sig til at erklære voldgiftskendelsen for ugyldig og derfor frikender et medlem, der sagsøges til opfyldelse af kendelsen, se ØLD 16. 2. 1950 IV afd. sag nr. 424/1947. Proceduremæssige forhold vil her ofte spille ind. Hvor der er tale om at gennemtvinge et medlems retskrav mod foreningen, bør domstolene dog heller ikke i selvstyreanliggender standse ved formaliteten men give dom i realiteten. Iøvrigt får spørgsmålet især interesse ved voldgiftskendelser, der pålægger medlemmer en pengebod.

Enkelte ældre domme har ved påkendelsen af spørgsmålet om foreningsbøder sondret imellem bødens materielle berettigelse og udmålingen af dens størrelse, se udviklingen hos *Højle*, 1937, 59 ff. I nyere tid har domstolene dog påkendt spørgsmålet om bødens størrelse til dels med henvisning til aftalelovens § 36, se *Sindballe II*, 85. I SHD U 1938, 881 underkendes en voldgiftskendelse, fordi den dømtes interesser ikke var repræsenteret behørigt. Retten fastslog derefter, at det tilkom den at afgøre, om bøden overhovedet var berettiget samt skønsmæssigt fastsætte bødens størrelse. Underretsdommen Jur. 1943, 11, der principielt anerkendte bødepålæget, nedsatte under en sag, som foreningen anlagde til inddrivelse af beløbet, i henhold til aftalelovens § 36 bøden til halvdelen af det af foreningen påståede beløb. Derimod erklærer underretsdommen i Jur. 1947, 26, at det ikke tilkom retten at skønne over størrelsen af en bøde, som gyldigt var pålagt et medlem. Meningen var vel blot, at der ikke for retten var fremkommet oplysninger, der gav anledning til en nedsættelse af den ikendte bøde i medfør af aftalelovens § 36 eller dens grundsætninger, men således burde det også have været udtrykt.

4. Afvisning eller frifindelse?

I de foregående afsnit har der ikke været taget stilling til de processuelle spørgsmål, som rejser sig af sager vedrørende domstolenes kompetence i foreningsforhold. En gennemgang af dommene viser, at der tilsyneladende i flæng finder afvisning og frifindelse sted. Det vil derfor være på sin plads at afslutte disse afsnit om domstolskompetencen med et par bemærkninger om spørgsmålets processuelle side.

Hvis der knytter sig så ringe interesse for parterne til afgørelsen af et foreningsspørgsmål, at dette overhovedet ikke er egnet til at indbringes for domstolene, bør sagen ex officio afvises, jfr. *Hurwitz: Retlig Interesse* 11.

Bortset fra sådanne tilfælde, der ikke ses at have foreligget i praksis, vil afvisning ikke finde sted ex officio, måske med undtagelse af det tilfælde, hvor indstævnte udebliver, og hvor det klart fremgår af sagen, at spørgsmålet henhører under foreningens selvstyre eller foreningsvoldgift, se *Hurwitz: Tvistemål*, 90. Dette må formentlig følge af, at foreningsvedtægterne kan tillægge domstolene kompetence i anliggender, der efter almindelige regler ikke hører under domstolene men under foreningens selvstyre, hvorfor de kompetente foreningsmyndigheder også under sagen må kunne henskyde spørgsmålet til domstolenes afgørelse.

I praksis afhænger spørgsmålet om afvisning eller frifindelse altså ganske af parternes påstande. I formel henseende fører dette til noget stødende resultater, idet domstolenes kompetence i foreningsforhold må siges at være en procesforudsætning, hvis manglende tilstedeværelse altid må føre til sagens afvisning. Der er med det traditionelle, men dårlige, udtryk tale om et »formalitetsspørgsmål«. I virkeligheden burde man i en påstand om frifindelse indfortolke en godkendelse af, at domstolene pådømmer realiteten, og det ser mærkeligt ud, at domstolene ud fra nogle præmisser, der udtrykkeligt fastslår, at det omhandlede spørgsmål ikke kan afgøres ad domstolsvejen, når til en frifindelsesdom, se f. eks. U 1937, 627 (Ø). Når det udtrykkeligt statueres, at spørgsmålet ikke kan afgøres, må der naturligvis gives en afvisningsdom.

Det kan vel næppe tænkes, at domstolene vil drage den yderste konsekvens af denne dog temmeligt oplagte kendsgerning, men domstolene burde under processen søge at få de rigtige påstande frem,

hvilket oftest vil sige, at der fra foreningens side bør nedlægges en *principal* påstand på afvisning og en *subsidiær* på frifindelse. Ganske vist hviler vor retsplejeordning principielt på forhandlingsmaksimen, men denne grundsætning plejer dog normalt ikke at afskrække domstolene fra et vist initiativ, og her er et område, hvor initiativet bør benyttes til at fjerne en skønhedsfejl, der rigtignok kun er af formel karakter, men alligevel skæmmende.

•

Kapitel 8.

FORENINGENS OPHØR.

1. Der vil oftest i vedtægterne være fastsat særlige bestemmelser vedrørende foreningens opløsning, således især krav om urafstemning, kvalificeret majoritet, eller beslutningens vedtagelse på flere generalforsamlinger. Hvis vedtægterne intet indeholder herom, må foreningen kunne opløses ved en beslutning af generalforsamlingen med den til lovændringer fornødne majoritet, eventuelt altså ved almindelig flertalsbeslutning. Dommen U 1937, 839 (Ø) gav en andelsforening medhold i, at der efter foreningens love kun krævedes simpelt flertal på en generalforsamling til at beslutte foreningens likvidation, jfr. U 1898, 276 og *Sindballe* II, 104 og 166.

Foreningens særlige karakter vil dog kunne forhindre, at foreningen lovligt opløses, således U 1878, 448: En sygekasse bestod af 14 medlemmer, og intet nyt medlem kunne optages. Når et medlem afgår ved døden, udbetales hans andel i sygekassens beholdning til arvingerne. Det hedder i dommen: »Øjemedet med den af sygekassens medlemmer indgåede forening, der er af en kontraktmæssig natur, var som ovenanført at *sikre* samtlige medlemmer hjælp i sygdomstilfælde, men den dem således *tilsikrede ret* ville være tilintetgjort, når nogle af dem kunne fordre sygekassen ophævet og dens midler delte.« Bestyrelsen kunne derfor ikke dømmes til at indkalde en generalforsamling med foreningens opløsning på dagsordenen. Resultatet er formentlig in concreto rigtigt, men begrundelsen synes alt for vidtgående. Det kan ikke i almindelighed antages, at medlemmer, hvem en særlig økonomisk ydelse ved indtrædelse af visse begivenheder er tilsikrede, med henvisning til denne ret skulle kunne modsætte sig foreningens opløsning. Dette kan kun antages, når særlige forhold som i fornævnte domstilfælde gør sig gældende, især når der er tale om en »lukket« forening, eller når foreningens virksomhed på anden måde er tidsmæssigt begrænset.

Hvis foreningens opløsning på grund af medlemmernes retskrav kræver en eenstemmig vedtagelse, må der kræves udtrykkelig hjemmel til at gennemføre en opløsning imod mindretallets ønske, og en ændring af forudsætningerne for foreningens virksomhed vil kun sjældent være tilstrækkeligt. Højesteretsdommen HRT 1945, 11 fandt ikke, at der var hjemmel i en sygekasses vedtægter til opløsning af kassen imod nogle medlemmers ønske. Kassen havde til formål at yde pengehjælp i sygdomstilfælde til de hos en bestemt fabrikant beskæftigede arbejdere, og ledelsen krævede kassen opløst, fordi fabrikannten havde afhændet en del af sin virksomhed, hvor ca. $\frac{2}{3}$ af hans folk var beskæftiget.

Den opløsende generalforsamling må tillige træffe bestemmelse om fordelingen af foreningsformuen, såfremt vedtægterne ikke indeholder regler herom. I forbrugs- og produktionsforeninger, hvor medlemmerne har påtaget sig en personlig hæftelse, og iøvrigt når foreningsformuen delvis er opstået ved medlemmernes kapitalindskud, eller der tilkommer medlemmerne en egentlig andelsret, vil generalforsamlingen ikke lovligt kunne træffe beslutning om anden fordeling af foreningsformuen end den, der fremgår af nævnte retsforhold mellem foreningen og dens medlemmer.

Hvor der tilkommer medlemmerne en egentlig andelsret, har de således et retskrav på udbetaling af hele nettoformuen i forhold til deres andele. Hvor medlemmerne har foretaget indskud, og dette er bogført på særlig konto, hvortil også bonus og andre udbetalinger overføres, har medlemmerne i hvert tilfælde krav på udbetaling af det indestående beløb. Formentlig må det også antages som en præceptiv regel, at de personligt ansvarlige medlemmer i en forbrugsforening har et retskrav på udbetaling af hele formuen i forhold til den enkeltes omsætning med foreningen. Disse spørgsmål er dog væsentlig af teoretisk art og ses ikke at have foreligget i retspraksis.

I det omfang medlemmerne ikke har retskrav på udbetaling af nettoformuen, må generalforsamlingens flertal frit kunne disponere derover, dog naturligvis under iagttagelse af de sædvanlige regler om generalforsamlingens kompetence, hvilket bl. a. medfører, at flertallet ikke kan vedtage at begunstige en enkelt medlemsgruppe. Det må derimod i det nævnte omfang kunne vedtages, at den til fri disposition værende nettoformue skænkes til velgørende formål. Dispositioner over den del af nettoformuen, hvorpå enkelte medlemmer har et retskrav,

kan kun finde sted i tilfælde af eenstemmighed blandt alle disse medlemmer.

Ved opløsning af ikke-økonomiske foreninger må det behørig flertal kunne træffe alle dispositioner over nettoformuen, da enkelte medlemmer ikke har noget krav på andel i formuen.

Foreningsformuens likvidation kan ske enten ved de af generalforsamlingen valgte likvidatorer eller efter generalforsamlingens beslutning af skifteretten. Efter § 82 i lov nr. 155 af 30. 11. 1874 om skifte af dødsbo og fællesbo m. v. skal de i denne lov om offentlig skiftebehandling af dødsboer givne regler med de lempelser, der følger af forholdets natur, anvendes i boer, såsom interessentskabsboer, d. v. s. foreningsboer, der kommer under skiftebehandling uden at indbringes under konkursbehandling efter konkurslovens § 145.

Det ville være rimeligt og stemmende med forholdets natur, om skiftelovens kap. 3 om boer, hvori gælden ikke vedgås, blev anvendt ved behandling af boer efter foreninger, hvis medlemmer er personligt uansvarlige for gælden, medens skiftelovens kap. 4 om gældsvedgælsesbo med nogen modifikation burde anvendes, når medlemmerne er personligt ansvarlige.¹⁾ Imidlertid nægter en højesteretsdom U 1904 B, 326 at anvende grundsætningerne i kap. 3 i et tilfælde, hvor medlemmerne var uansvarlige og boet insolvent. Dette synes dog ganske urimeligt og stridende imod selskabskreditorernes ret. Det skal dog bemærkes, at den nævnte dom er rent konkret affattet og derfor ikke i synderlig grad vil kunne påberåbes som præjudikat.

Skifteretten må behandle boet under hensyn til de på generalforsamlingen lovligt vedtagne beslutninger om fordeling af formuen, og hvis kreditorerne mener, at disse beslutninger strider imod deres ret, må de, hvis boet er insolvent, erklære foreningen konkurs, hvorefter generalforsamlingens beslutninger eventuelt kan afkræftes. Hvis boet er solvent, har kreditorerne ingen berettiget interesse i at kræve generalforsamlingens beslutninger kendt ugyldige.

Når skifteretten har overtaget boet, må kreditorerne indkaldes ved et præklusivt proklama, og al individualforfølgning er udelukket. Efter skiftelovens § 44 får konkurslovens kap. 1 om konkursens retlige virkning, kap. 3 om konkursens indflydelse på tidligere indgåede retshandler og kap. 5 om konkursordenen tilsvarende anvendelse på boer, der behandles efter skiftelovens kap. 3. Såvel i forhold til kreditorerne som til medlemmerne finder der ved likvidationen en

¹⁾ Sindballe II, 167 og H. Munch-Petersen: Skifteretten, 253.

opgørelse sted, og medlemmerne kan ikke påberåbe sig, at de efter vedtægterne eller lovlige beslutninger ikke nu er pligtige at indbetale skyldige beløb, således U 1900, 121: En brugsforenings bo behandles uden at være taget under konkursbehandling af skifteretten i henhold til skiftelovens § 82. Da boet viste sig insolvent, var medlemmerne pligtige at indbetale kontant, hvad de endnu ikke havde erlagt af deres andele, endskønt vedtægterne indeholdt en bestemmelse om, at beløbet skulle indbetales ved en årlig oplægning af en del af overskuddet.

På den anden side kan medlemmerne heller ikke under påberåbelse af vedtægterne kræve sig betalt for leverancer til foreningen, således U 1921, 878 (Ø): Efter at dansk kartoffeldyrkerforening var trådt i likvidation, kunne et medlem ikke få sit krav på betaling for leverede kartofler opfyldt, forinden likvidationen var tilendebragt.

Likvidationen vil dog også kunne finde sted uden skifterettens bistand ved hjælp af særligt valgte likvidatorer. For visse selskaber findes fastsat en særlig lovordnet likvidation, der udelukker konkurs, således aktieselskaber i almindelighed: § 61—69 i lov nr. 123 af 15. 4. 1930, banker og sparekasser: § 16 i henholdsvis lov nr. 254 og lov nr. 255 af 25. 7. 1938, forsikringselskaber: lov nr. 155 af 2. 5. 1934 om skadesforsikringsvirksomhed m. fl.

Hvorvidt reglerne for offentlig skiftebehandling kan anvendes analogt med den private likvidation, se *H. Munch-Petersen*: Skifteretten 256 ff med henvisninger.

2. En forening vil kunne erklæres konkurs efter de almindelige for enkeltpersoner gældende regler, se *Sindballe II*, 164 ff og i så fald gælder konkurslovens bestemmelser uden indskrænkninger.

Det er klart, at foreningsledelsen ikke kan forringe kreditorernes stilling ved — på et tidspunkt da konkursen må forudses — at dele foreningsformuen ud til medlemmerne. Af dommen U 1919, 413 fremgår, at en fagforening, der var trådt i ulovlig strejke, havde udlånt penge til arbejdsløse medlemmer. Da foreningen efter at være idømt en bod for den ulovlige strejke, blev erklæret konkurs, blev medlemmerne dømt til at tilbagebetale pengene til boet, idet udlånet måtte betragtes som en uddeling af foreningens formue, jfr. U 1919, 778, hvor der var tale om en gave fra foreningens side, som blev afkræftet.

Det er imidlertid et spørgsmål, om foreningen retligt kan siges at være opløst, alene fordi konkursbehandlingen er afsluttet og boet delt. Dette er vistnok ikke tilfældet, sålænge der ikke af foreningens hertil

kompetente organer er vedtaget en formel beslutning om foreningens opløsning. Noget andet er, at foreningens virksomhed ofte vil standse, ligesom der ikke findes nogen lovlig valgt ledelse, hvorefter foreningen efter nogen tids forløb må siges at være opløst uden formel beslutning.

3. I stedet for at opløse foreningen kan generalforsamlingen vedtage, at foreningen skal incorporeres i en anden forening, der dermed overtager den førstes aktiver og passiver. Dette vil således praktisk kunne finde sted ved ophævelsen af en lokalforening.

4. Endelig vil foreningen kunne forbydes ved lov eller dom, i hvilke tilfælde det offentlige må foranledige foreningens bo behandlet af skifteretten efter de almindelige regler, se foran side 46.

Der er ikke i dansk ret nogen hjemmel til at opløse foreningen som en straffeforanstaltning i anledning af begåede lovovertrædelser, se foran side 47 f.

SAGREGISTER

Afstemning 55, 57 ff, 73, 118, 175, 198.
Aktieselskabsloven 41, 55, 140 f.
Aktieselskaber 9 ff, 58 f, 72, 79 f, 82 f, 126, 160.
Andelsforeninger 9 ff, 49 f, 52, 64, 80, 82, 83, 87, 93, 99, 101, 116 f, 122, 137, 144, 146, 160, 194, 201.
Ansvarsfritagelse 73, 77, 81 f, 152.
Arbejdsgiverf. 9, 70, 87, 90 f, 100, 115 f.
Arbejdsløshedskasser 101, 109.
Banker 37, 39 f.
Begravelseskasser 37 f, 39, 120.
Begrænset ansvar 77, 129 f, 135 f, kap. 6.2.
Bestyrelse kap. 4. 2.
— valg af b. 13, 56, 59, 66, 75.
— b. møder 20, 67,
— b's virksomhed 14, 60, 63 ff. 72, 77 f, 79 f, 83, 108, 141, 146, 148, 153, 193.
Blokade se *boycott*.
Bod se *foreningsbøder*.
Boycott 30, 33, 44 f, 72, 151, 153 f,
Bøder se *foreningsbøder*.
Branchef. 9 f, 44, 87, 89 ff, 98, 111, 118, 122 f, 175, 182, 194.
Decharge 60, 82.
Direktør 63, 83, 141, 147 f, 150, 157, 162.
Dirigent 57 ff.
Eksklusion 51, 54, 61, 65 f, 69 f, 72, 74, 95, kap. 5. 3, 115, 123, 152, 158 f, 171, 174, 175 ff, 179, 181, 186, 188, 190.
Eksklusivaftaler 12, 29, 44 f, 87, 90, 92, 106, 111.
Eksportorganisationer 86, 117,
Erhvervsfrihed 88, 93 f, 99 f, 187.

Erstatning

— for skadegørende handlinger kap. 4. 5. A—B, 139, kap. 6. 4.
— for ulovlig eksklusion 70, 72, 74, 110, 152.
— for ulovlig nægtelse af optagelse 74, 100.
— for misligholdelse af vedtægt 51, 111, 114.
— for misligholdelse af kontrakt 76 ff, 146.
Fagforeninger 9, 18, 33, 52, 68, 71 f, 74, 85, 87 f, 99, 101, 104 f, 108, 111, 113, 115 f, 118, 120, 122, 151 ff, 157, 159 f, 163, 175, 178, 182, 193 f.
Foreningsbøder 67, 99, 104, 106, 112 f, 123, 171, 188 f, 195.
Foreningsformålet 13 f, kap. 2. 1. A, 44 f, 51, 88 f, 90, 97 f, 107, 120 f, 123, 147 f.
Foreningskendetegn 168 f.
Foreningsledelsen kap. 4.
— f.'s erstatningsansvar 66, kap. 4. 5. A—B, 119, 146.
— f.'s strafansvar 16, kap. 4. 5. C, 137, 160.
Foreningsregister 36 f. 147 ff.
Foreningsvoldgift 62, 112, 171 f, 184 f, kap. 7. 2. D, 194 f.
Formand kap. 4. 3.
— valg af f. 13, 56, 67.
— f.'s. virksomhed 20, 68, 72, 77, 83, 142, 144 ff, 151, 153, 157, 159, 163.
Forretningsfører kap. 4. 3, 148, 150.
Forretningsudvalg 63, 154.
Forsikringsforeninger 39, 114, 117 f, 119, 123 f, 145, 172, 180, 187, 193.

- Generalforsamling* kap. 4. 1.
 — *indkaldelse* 53 f, 60, 124, 177, 179.
 — *dagsorden* 55 f, 60, 177.
 — *kompetence i forh. til øvrige f. organer* 63 ff, 73, 79 f, 87, 103 f, 118, 142, 144, 152, 184.
 — *kompetence i forh. til medlemmerne* 81, 116 f, kap. 5. 5, 152, 193, 198.
 — *ordinær. gen. forsaml.* 54, 59, 66.
 — *ekstraordinær gen. forsaml.* 54 ff, 59, 66, 104.
Genoptagelse 69, 104 ff, 174 f, 190.
Grundejerforening 13, 57, 64, 95, 101, 121, 124.

Habilitet 61 ff, 67.
Handlingsdom 111 f, 158.
Haveforeninger 52, 95 f, 102, 193.
Hovedforeninger 52. kap 4. 4., 90, 109.
Hypotekforeninger 28.

Ideelle foreninger 10 f, 50 f, 64 f, 81, 117 f, 122, 140, 148, 194, 198.
Ikke-økonomiske foren. se ideelle foren.
Indmeldelse 49 kap. 3. 2, 84, 87.
Indskud 80 f, 99.
Interessentskaber 64, 117, 126, 131.

Juridisk person 81, kap. 6. 1, 150, 168.
Kommunistloven 26, 33, 45 f.
Konfiskation 43 f, 46, 83, 160.
Konkurs 46, 67, 157, kap 8. 2.
Kontingent 16 f, 51, 65, 100, 101, 104 ff, 117, 120, 123, 124.
Kreditforeninger 9, 27 f.

Lokalforeninger 52, kap 4. 4, 90, 109, 176.
Lovændring se vedtægtsændring.

Misligholdelse af vedtægt 51, 104 ff, 114.
Misligholdelse af kontrakt 76 ff, 146.
Modregning 105 f.

Natklubber 14 ff.
Navn 70, 168 f.

Offentlige arrangementer 18, 43, 83.
Offentligt tilsyn kap. 2. 2. B.
Opløsning kap. 2. 3-4, 117, 120, 157, 198 ff.

Parcelforeninger se grundejerforeninger.
Passivitet 51, 63.
Pensionskasser 37 f, 39, 41, 114, 119, 180.
Politiske foreninger 9, 25 f, 32, 45, 69, 107, 156.
Prisaftaler 9, 12, 29, 106, 111, 160 f.
Proceshabilitet 16, 19 f, kap. 6. 5.
Protokoller 19, 44, 46, 58, 148.

Regnskab 60, 66, 78, 81 f.
Religiøse foreninger 23 ff, 45, 174, 176, 178.
Rettlig interesse 56, 62, 87, 91, 94, 96, 103, 105, 108, 110, 113, 115, 133, kap. 7.
Retssubjektivitet 16, 19 f, kap 6. 1.
Revisorer 66, 76, 78 f.
Selskabelige f. 14 f, 107, 113, 156, 174, 178.
Sparekasser 37, 39 f, 79.
Sportsforeninger 11, 108, 113, 174, 176, 178, 181.
Stemmeret 58, 61, 119.
Stillingsfuldmagt 142 f, 145, 148 f, 151.
Strejke 33, 44, 97, 99, 121 f, 201.
Strejkebryder 107, 180.
Sygekasser 19, 85, 120, 190, 198 f.

Tjenestemænd 34 f.
Trossamfund se religiøse f.

Udelukkelsesklausul 173, 178, 184 ff, 190.
Udtændinge 35.
Udmeldelse kap. 3. 2, 70, 113 f, 117, 124.
Udrensning 61, 110, 175, 188.
Ukollegial optræden 107, 171.
Ulovlige midler 30 ff.
Unational optræden se udrensning.
Understøttelsesf. 50, 114, 117, 119 f, 172, 190.
Utugtigt formål 29, 42.

Vedtægtsændring 59 f, 63, 65, 69, 86, 118 f, 123, 172 f, 181, 193.
Voldgift se foreningsvoldgift.
Værneting 43, 155 f.

Ændringsforslag 57 f, 86.
Æresfor nærmelser kap 6. 7, 192.

Økonomiske foreninger 10, 19, 51, 64 f, 72, 80, 119, 122, 140.